

T.C.
ÇANAKKALE ONSEKİZ MART ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ

FELSEFE VE DİN BİLİMLERİ ANABİLİM DALI

DİNDAR VE DİNDAR OLMAYAN BİREYLERDE
ENNEAGRAM'IN İNCELENMESİ

YÜKSEK LİSANS TEZİ

ÖZLÜFET KARAALP

Tez Danışmanı
DOÇ. DR. NURTEN KIMTER

ÇANAKKALE – 2023

T.C.

ÇANAKKALE ONSEKİZ MART ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ

FELSEFE VE DİN BİLİMLERİ ANABİLİM DALI

**DİNDAR VE DİNDAR OLMAYAN BİREYLERDE ENNEAGRAM'IN
İNCELENMESİ**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

ÖZLÜFET KARAALP

Tez Danışmanı

DOÇ. DR. NURTEN KIMTER

ÇANAKKALE – 2023

T.C.
ÇANAKKALE ONSEKİZ MART ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ

Özlüfet KARAALP tarafından Doç. Dr. Nurten KIMTER yönetiminde hazırlanan ve **31/07/2023** tarihinde aşağıdaki jüri karşısında sunulan **“Dindar ve Dindar Olmayan Bireylerde Enneagram’ın İncelenmesi”** başlıklı çalışma, Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü **Felsefe ve Din Bilimleri Anabilim Dalı**’nda **YÜKSEK LİSANS TEZİ** olarak oy birliği ile kabul edilmiştir.

Jüri Üyeleri

İmza

Doç. Dr. Nurten KIMTER
(Danışman)

.....

Doç. Dr. Cihad KISA

.....

Dr. Öğr. Üyesi Hasan KILIÇ

.....

Tez No : 10566605

Tez Savunma Tarihi : 31/07/2023

Prof. Dr. Ahmet Evren ERGİNAL
Enstitü Müdürü

/ /2023

ETİK BEYAN

Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü tez yazım kurallarına uygun olarak hazırladığım bu tez çalışmasında; tez içinde sunduğum verileri, bilgileri ve dokümanları akademik ve etik kurallar çerçevesinde elde ettiğimi, tüm bilgi, belge, değerlendirme ve sonuçları bilimsel etik ve ahlâk kurallarına uygun olarak sunduğumu, tez çalışmasında yararlandığım eserlerin tümüne uygun atıfta bulunarak kaynak gösterdiğimi, kullanılan verilerde herhangi bir değişiklik yapmadığımı, bu tezde sunduğum çalışmanın özgün olduğunu, bildirir, aksi bir durumda aleyhime doğabilecek tüm hak kayıplarını kabullendiğimi taahhüt ve beyan ederim.

Özlüfet KARAALP

31/07/2023

TEŞEKKÜR

Bu tezin gerçekleştirilmesinde, çalışmam boyunca karşılaştığım zorluklarda anlayış ve yardımıyla beni her an destekleyen, bilgi ve tecrübelerini benimle paylaşan saygıdeğer danışman hocam Doç. Dr. Nurten KIMTER'e teşekkür ederim.

Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi'nde anketlerin öğrencilere ulaşmasında ve uygulanmasında büyük emeği olan Dr. Öğr. Üyesi Mehmet Selim AYDAY'a, hayatım boyunca maddi ve manevi desteğiyle arkamda duran ve bugünlere gelmemi sağlayan, moral ve desteğini hep yanımda hissettiğim ablam Hatice AYDAY'a, tez içeriğini düzenlemede desteğiyle yanımda olan Mehmet Hadi KARAALP ve Abdulazzim KARAALP'e ve süreç boyunca beni yalnız bırakmayan değerli aileme teşekkür ederim. Her başarıya beni yüreklendiren ve süreç boyunca desteğini hep yanımda hissettiğim kıymetli dostum Bahar DÜNDAR'a, tez süresince zor zamanları kolaylaştıran, moral ve motivasyonu ile beni bir an olsun yalnız bırakmayan Elif YORULMAZ'a şükranlarımı sunarım.

Özlüfet KARAALP
Çanakkale, Temmuz 2023

ÖZET

DİNDAR VE DİNDAR OLMAYAN BİREYLERDE ENNEAGRAM'IN İNCELENMESİ

Özlüfet KARAALP

Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi

Lisansüstü Eğitim Enstitüsü

Felsefe ve Din Bilimleri Anabilim Dalı Yüksek Lisans Tezi

Danışman: Doç. Dr. Nurten KIMTER

31/07/2023, 135

Enneagram sözcüğü Yunanca dokuz anlamına gelen “ennea” ve noktalar anlamına gelen “grammos” sözcüklerinden oluşmaktadır. Enneagram metodolojisinde bireyler kişilik özelliklerine göre dokuz farklı kişilik tipinden birine ait olarak doğmakta ve sahip oldukları kişilik tipinin güçlü ve zayıf yönlerini, arayış ve ihtiyaçlarını yansıtmaktadırlar. Bu dokuz kişilik tipi, bireylerin baskın kişilik özelliklerini ve kişiliği şekillendiren davranış kalıplarını ortaya koymaktadır. Bu nedenle Enneagram tipolojisi ile ilişkili faktörlerin incelenmesi önem arz etmektedir. Bu bağlamda araştırmanın temel amacı üniversite öğrencilerinde Enneagram kişilik tipleri ile dinî tutum arasındaki ilişkiyi incelemek başka bir deyişle üniversite öğrencilerinin dinî tutum düzeyleri ile Enneagram kişilik tipleri arasında istatistiksel olarak anlamlı bir ilişki olup olmadığını tespit etmektir. Bunun yanı sıra araştırmada Enneagram kişilik tipleri ve dinî tutum ile sosyo-demografik faktörler arasındaki ilişki ve farklılıkların incelenmesi de hedeflenmektedir. Nicel araştırma yöntemlerinden ilişkisel tarama modelinin kullanıldığı araştırmanın evrenini, Çanakkale Onsekiz Mart ve Van Yüzüncü Yıl üniversitelerinde öğrenim gören bireyler oluşturmaktadır. Örneklemi ise, Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi ve Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi'nde 2021-2022 yılında öğrenim gören 606 (71,0) kız ve 247 (29,0) erkek öğrenci olmak üzere 853 katılımcıdan oluşmaktadır. Araştırmada “Kişisel Bilgi Formu” , “Enneagram Kişilik Ölçeği (EKÖ)” ve “Ok Dinî Tutum Ölçeği (ODTÖ)” kullanılmıştır. Çalışma verilerinin değerlendirilmesinde faktör analizi, t-test, varyans analizi (Anova) ve korelasyon tekniğinden yararlanılmıştır. Araştırmanın sonucunda Dinî Tutum Ölçeği'ndeki tüm boyutlarla ve toplam dinî tutum ölçek puanları ile Enneagram kişilik tipleri arasında

istatistiksel olarak anlamlılık derecesinde pozitif ilişkiler tespit edilmiştir. Yine araştırmanın sonucunda sosyo-demografik özelliklere göre Enneagram kişilik tiplerinin ve dinî tutumun bazı alt boyutlarında anlamlı farklılaşmalar olduğu saptanmıştır.

Anahtar Kelimeler: Kişilik, Enneagram, Üniversite Öğrencileri, Dinî Tutum, Sosyo-Demografik Özellikler.

ABSTRACT

EXAMINATION OF ENNEAGRAM IN RELIGIOUS AND NON-RELIGIOUS INDIVIDUALS

Özlüfet KARAALP

Canakkale Onsekiz Mart University

School of Graduate Studies

Philosophy and Religious Sciences Department Master's Thesis

Advisor: Assoc. Prof. Dr. Nurten KIMTER

31/07/2023, 135

The word Enneagram comes from the Greek words “ennea” meaning nine and “grammos” meaning dots. In the Enneagram methodology, individuals are born as belonging to one of nine different personality types according to their personality traits, and they reflect the strengths and weaknesses, quests and needs of their personality type. These nine personality types reveal the dominant personality traits of individuals and the behavioral patterns that shape the personality. For this reason, it is important to examine the factors associated with the Enneagram typology. In this context, the main purpose of the research is to examine the relationship between Enneagram personality types and religious attitudes among university students, in other words, to determine whether there is a statistically significant relationship between university students' religious attitude levels and Enneagram personality types. In addition to this, the study also aims to examine the relationship and differences between Enneagram personality types, religious attitude and socio-demographic factors. The population of the research, in which the correlational survey model was used, which is one of the quantitative research methods, consists of individuals studying at Canakkale Onsekiz Mart and Van Yüzüncü Yıl universities. The sample consists of 853 participants, 606 (71,0) female and 247 (29,0), male students studying at Canakkale Onsekiz Mart University and Van Yüzüncü Yıl University in 2021-2022 school year. In the research, “Personal Information Form”, “Enneagram Personality Scale (EPS)” and “Ok Religious Attitude Scale (ORAS)” were used. Factor analysis, t-test, analysis of variance (Anova) and correlation techniques were used to evaluate the study

data. As a result of the research, statistically significant positive relationships were found among all dimensions in the Religious Attitude Scale and total religious attitude scale scores and Enneagram personality types. Again, as a result of the research, it was determined that there were significant differences in some sub-dimensions of Enneagram personality types and religious attitudes according to socio-demographic characteristics.

Keywords: : Personality, Enneagram, University Students, Religious Attitude, Socio-Demographical Characteristics.

İÇİNDEKİLER

Sayfa No

JÜRİ ONAY SAYFASI.....	i
ETİK BEYAN.....	ii
TEŞEKKÜR.....	iii
ÖZET	iv
ABSTRACT	vi
İÇİNDEKİLER	viii
SİMGELER VE KISALTMALAR.....	xiii
TABLolar DİZİNİ.....	xiv
ŞEKİLLER DİZİNİ.....	xvi

BİRİNCİ BÖLÜM

GİRİŞ

1.1. Araştırmanın Konusu.....	2
1.2. Araştırmanın Amacı.....	2
1.3. Araştırmanın Önemi.....	3
1.4. Araştırmanın Problemi.....	3
1.5. Araştırmanın Sınırlılıkları.....	4
1.6. Araştırmanın Varsayımları (Sayıtları).....	4
1.7. Araştırmanın Hipotezleri.....	5
1.7.1. Enneagram ile Sosyo-Kültürel ve Demografik Değişkenlere Dair Alt Hipotezler.....	5
1.7.2. Dindarlık ile Sosyo-Kültürel ve Demografik Değişkenlere Dair Alt Hipotezler.....	6
1.7.3. Enneagram ve Dindarlık İlişmesine Dair Hipotezler.....	7

İKİNCİ BÖLÜM
KURAMSAL ÇERÇEVE

8

2.1. Kişilik.....	8
2.1.1. Mizaç.....	10
2.1.2. Karakter.....	12
2.1.3. Benlik.....	14
2.2. Kişiliğin Oluşumunu Etkileyen Faktörler.....	16
2.3. Kişilik Kuramları.....	18
2.3.1. Psikanalitik Yaklaşım.....	18
2.3.2. Neo-Psikanalitik Yaklaşım.....	18
2.3.3. Davranışçı Yaklaşım.....	20
2.3.4. İnsancıl Yaklaşım.....	21
2.3.5. Bilişsel Yaklaşım.....	22
2.3.6. Ayırıcı Özellik Yaklaşımı.....	23
2.3.7. Biyolojik Yaklaşım.....	23
2.3.8. Kişiliğe İslâmî Yaklaşım.....	24
2.4. Enneagram.....	25
2.4.1. Enneagram'ın Tanımı.....	25
2.4.2. Enneagram'ın Tarihi.....	26
2.4.3. Enneagram'ın Amacı.....	27
2.4.4. Enneagram'da Merkezler.....	28
Fiziksel Merkez.....	28
Duygusal Merkez.....	28
Zihinsel Merkez.....	29
2.4.5. Enneagram'da Kanatlar.....	29

2.4.6. Stres ve Güvenlik Durumu.....	31
2.4.7. Gelişim Seviyeleri ve Anlamı.....	31
Sağlıklı Seviye.....	32
Ortalama Seviye.....	33
Sağlıksız Seviye.....	33
2.4.8. Enneagram'ın Dokuz Tipi.....	34
Tip 1-Mükemmeliyetçi.....	34
Tip 2-Sitemkâr Verici.....	35
Tip 3-Başaran.....	35
Tip 4-Traji-romantik.....	36
Tip 5-Gözlemci.....	37
Tip 6-Sadık Sorgulayıcı.....	37
Tip 7-Ehl-i Keyif.....	38
Tip 8-Reis.....	39
Tip 9-Barışçı.....	40
2.5. Din.....	41
2.5.1. Dinin Tanımı.....	41
2.5.2. Psikologların Din Tanımları.....	43
2.6. Dindarlık.....	44
2.7. Dindarlığın Boyutları.....	45
2.7.1. Gazzâlî'ye Göre Dindarlığın Boyutları	45
Taklidî Dindarlık.....	45
İlmî (Tahkikî) Dindarlık.....	46
Zevk Alınan Dindarlık.....	47
2.7.2. Allport'a Göre Dindarlığın Boyutları.....	47

İç Güdümlü Dindarlık.....	47
Dış Güdümlü Dindarlık.....	48
2.7.3. Glock'a Göre Dindarlığın Boyutları.....	48
İdeolojik (İnanç) Boyutu.....	48
Törensel (İbadet ve Uygulama) Boyutu.....	49
Tecrübe (Duygusal) Boyutu.....	49
Zihinsel (Bilgi) Boyutu.....	50
Etki Boyutu.....	50
2.8. Dindarlık-Kişilik İlişkisi.....	50
2.9. Dindarlık-Enneagram İlişkisi.....	54
2.10. Din, Dindarlık ve Kişilik İlişkisine Dair Yurtiçinde ve Yurtdışında Yapılan Çalışmalar.....	55
2.11. Din, Dindarlık ve Enneagram Arasındaki İlişkiye Dair Yurtiçi ve Yurtdışında Yapılan Çalışmalar.....	57

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM ARAşTIRMA VE YÖNTEM

3.1. Araştırmanın Modeli.....	60
3.2. Araştırmanın Evreni ve rneklemi.....	60
3.3. Veri Toplama Araçları.....	61
3.3.1. Kişisel Bilgi Formu.....	61
3.3.2. Ok Dinî Tutum lçeği (ODT)	61
3.3.3. Enneagram Kişilik lçeği (EK)	62
3.4. Verilerin Analizi.....	63

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM		64
ARAŞTIRMA BULGULARI		
4.1.	Katılımcıların Sosyo-Kültürel ve Demografik Özelliklerine Göre Dağılımı.....	64
4.2.	Enneagram ile Sosyo-Kültürel ve Demografik Değişkenlere Dair Bulgular.....	68
4.3.	Dinî Tutum ile Sosyo-Kültürel ve Demografik Değişkenlere Dair Bulgular.....	84
4.4.	Enneagram Kişilik Tipleri ile Dinî Tutum Düzeyleri Arasındaki İlişkilere Dair Bulgular.....	96
BEŞİNCİ BÖLÜM		100
TARTIŞMA VE YORUM		
5.1.	Enneagram ile Sosyo-Kültürel ve Demografik Özelliklere Dair Bulguların Değerlendirilmesi.....	100
5.2.	Dinî Tutum ile Sosyo-Kültürel ve Demografik Özelliklere Dair Bulguların Değerlendirilmesi.....	106
5.3.	Enneagram Kişilik Tipleri ile Dinî Tutum Düzeyleri Arasındaki İlişkiye Dair Bulguların Değerlendirilmesi.....	115
ALTINCI BÖLÜM		117
SONUÇ VE ÖNERİLER		
KAYNAKÇA		121
EKLER		I
EK 1. ANKET FORMU		I
EK 2. ANKET İZİNLERİ		IX
ÖZGEÇMİŞ		XIII

SİMGELER VE KISALTMALAR

Cronbach Alfa	Güvenirlilik katsayısı
Anova	Varyans Analizi
Çev.	Çeviren
der.	Derleyen
ed.	Editör
EKÖ	Enneagram Kişilik Ölçeği
ODTÖ	Ok Dinî Tutum Ölçeği
SPSS	Sosyal Bilimler İstatistik Programı
vb.	Ve benzeri
vd.	Ve diğerleri
t.y.	Tarih yok
ÇOMÜ	Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi
Van YYÜ	Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi
MYO	Meslek Yüksekokulu

TABLULAR DİZİNİ

Tablo No	Tablo Adı	Sayfa No
Tablo 1	Katılımcıların sosyo-kültürel ve demografik özelliklere göre dağılımı	64
Tablo 2	Üniversitelere göre öğrencilerin Enneagram kişilik tipleri arasındaki farklar (T-testi)	68
Tablo 3	Cinsiyetlerine göre öğrencilerin Enneagram kişilik tipleri arasındaki farklar (T-testi)	69
Tablo 4	Yaşlarına göre öğrencilerin Enneagram kişilik tipleri arasındaki farklar (Anova-Tukey HSD)	70
Tablo 5	Yaşamlarının büyük bir kısmını geçirdikleri yerleşim yerine göre öğrencilerin Enneagram kişilik tipleri arasındaki farklar (Anova- Tukey HSD)	71
Tablo 6	Gelir durumuna göre öğrencilerin Enneagram kişilik tipleri arasındaki farklar (Anova-Tukey HSD)	73
Tablo 7	Öğrenim gördükleri fakültelere göre öğrencilerin Enneagram kişilik tipleri arasındaki farklar (Anova- Tukey HSD)	74
Tablo 8	Öğrenim gördükleri sınıflara göre öğrencilerin Enneagram kişilik tipleri arasındaki farklar (Anova-Tukey HSD)	77
Tablo 9	Öznel dindarlık algılarına göre öğrencilerin Enneagram kişilik tipleri arasındaki farklar (Anova-Tukey HSD)	79
Tablo 10	Öznel kişilik algılarına göre öğrencilerin Enneagram kişilik tipleri arasındaki farklar (Anova-Tukey HSD)	81
Tablo 11	Üniversitelere göre dinî tutum düzeyleri (T-testi)	84
Tablo 12	Cinsiyete göre dinî tutum düzeylerine ilişkin bulgular (T-testi)	85
Tablo 13	Yaşlarına göre dinî tutum düzeyleri arasındaki farklar (Oneway-Tukey HSD)	86
Tablo 14	Uzun süre yaşadıkları yerleşim yerine göre dinî tutum düzeyleri arasındaki farklar (Oneway-Tukey HSD)	87
Tablo 15	Gelir düzeyine göre dinî tutum düzeyleri arasındaki farklar (Oneway-Tukey HSD)	88
Tablo 16	Fakültelere göre dinî tutum düzeyleri arasındaki farklar (Oneway-Tukey HSD)	89
Tablo 17	Öğrenim görülen sınıflara göre dinî tutum düzeyleri arasındaki farklar (Oneway-Tukey HSD)	92

Tablo18	Öznel dindarlık algısına göre dinî tutum düzeyleri arasındaki farklar (Oneway-Tukey HSD)	93
Tablo 19	Öznel kişilik algısına göre dinî tutum düzeyleri arasındaki farklar (Oneway-Tukey HSD)	94
Tablo 20	Enneagram kişilik tipleri ile dinî tutum düzeyleri arasındaki ilişkilere dair bulgular (Pearson korelasyon)	96
Tablo 21	Enneagram kişilik tipleri ile dinî tutum düzeyleri arasındaki ilişkilere dair bulgular (Kısmî korelasyon)	98

ŞEKİLLER DİZİNİ

Şekil No	Şekil Adı	Sayfa No
Şekil 1	Enneagram'da Merkezler	28
Şekil 2	Enneagram'da Kanat Etkisi	30
Şekil 3	Enneagram'ın Şekli	30
Şekil 4	Rahat ve Stres Hattı Noktaları	31
Şekil 5	Araştırmanın Modeli	60

BİRİNCİ BÖLÜM

GİRİŞ

Çalışmamızın birinci bölümü giriş bölümünden oluşmakta olup bu bölümde araştırmanın konusu, amacı, önemi, problemi, sınırlılıkları, sayıltıları ve hipotezlerine yer verilmiştir. Çalışmamızın ikinci bölümünü oluşturan kuramsal çerçevede öncelikle kişilik kavramına ve kişiliği oluşturan karakter, mizaç ve benlik kavramlarına yer verilmiş, kişiliğin oluşumunda etkili faktörlere ve kişilik kuramlarına değinilmiştir. Daha sonra çalışmamızın temelini oluşturan Enneagram modelinin işleyişini ortaya koymak adına dokuz tip mizaç detaylı olarak açıklanmıştır. Akabinde çalışmamızın ana başlıklarından biri olan din ve dindarlık kavramlarına, dindarlığın boyutları ve tipolojilerine, din, dindarlık-kişilik ve Enneagram ilişkisine, din, dindarlık-kişilik ve Enneagram ilişkisine dair yurtiçi ve yurtdışında yapılan literatür çalışmalarına yer verilmiştir.

Araştırmanın deneysel kısmını ihtiva eden üçüncü bölümde iki farklı üniversite ve bu üniversitelere bağlı farklı fakülte ve yüksekokullarda öğrenim gören 18 yaş üstü gençlerde dokuz tip mizaçtan hangilerinin baskın olduğu incelenmeye çalışılmıştır. Araştırmanın bulgularına yer verilen dördüncü bölümde Enneagram kişilik tiplerinin sosyo-demografik değişkenler açısından değişim gösterip göstermediği, bunun yanında üniversite öğrencilerinin dinî tutum düzeyleri ve dindarlığın sosyo-demografik faktörlere göre değişim gösterip göstermediği ve son olarak araştırmanın iki temel değişkeni olan Enneagram ile dindarlık arasındaki ilişki ve etkileşimlere dair elde edilen sonuçlara yer verilmiştir.

Tartışma ve yorum bölümünü teşkil eden beşinci bölümde araştırmadan elde edilen veriler yorumlanmaya çalışılmış, literatürdeki benzer çalışmalarla karşılaştırılarak değerlendirmelerde bulunulmuştur. Sonuç ve önerilerden oluşan altıncı bölümde ise araştırmadan elde edilen bulgular özetlenmiş ve yapılacak benzer tez çalışmaları ile ilgili önerilerde bulunulmuştur.

1.1. Araştırmanın Konusu

Kişilik kavramı, mizaç, karakter ve benlik gibi kavramları da içine alan geniş bir kavramdır (Karacoşkun, 2016: 34). Mizaç, doğuştan var olan kalıtsal özelliklerdir ve kolayca değişikliğe uğramaz. Karakter, insanın tutum ve davranışlarına çevrenin vermiş olduğu değerdir (Köknel, 1999: 20). Benlik ise kişiliğin öznel yönü olup bireyin kendisini algılama biçimidir (Karacoşkun, 2016: 33).

Dindarlık, olumlu tutum ve davranışların oluşturduğu dinî yaşam biçimidir (Uysal, 2006: 46). İnançlar, kişiliğin meydana gelmesini sağlayan öğelerden biridir ve tutum ve davranışlara yön vererek kişiliğin diğer unsurlarını da belirlemiş olurlar (Certel, 2016: 172). Yapılan çalışmalarda dindarlığın boyutlarıyla kişiliğin boyutları arasında anlamlı ilişkiler saptanmıştır (Turan, 2009: 206; Yağız, 2021: 71-72).

Kişilik bağlamında ele alınacak olursa; Enneagram, bireyleri sahip oldukları kişisel özelliklere göre dokuz ayrı kişilikle kategorize eden bir sistemdir. Her birey bu dokuz kişilik tipinden birinin özelliklerini taşımaktadır. Enneagram'a göre bireyler kişisel olarak değişim ve gelişime açık olmakla birlikte, temelde sahip oldukları mizaç özelliklerini yaşam boyu korumaktadırlar (Turan, 2020: 150).

Bu bağlamda araştırmanın konusu; dindarlık - kişilik ve Enneagram ilişkisi üçgeninde bireylerin dindar olma veya olmama durumu ile Enneagram kişilik tipleri arasındaki ilişkinin yapılan deneysel araştırma verilerinin ışığında incelenmesi ve analiz edilmesidir.

1.2. Araştırmanın Amacı

Araştırmada, kullanılan Dindarlık Ölçeği ve Enneagram Kişilik Ölçeği ile toplanan verilerden elde edilen bulgular ışığında dindarlık ve Enneagram arasında anlamlı bir ilişki olup olmadığının saptanması amaçlanmaktadır. Bu yolla, dindar ve dindar olmayan bireylerde dokuz tip mizaçtan hangilerinin baskın olduğunu görmek, dindar olmanın veya olmamanın -Enneagram kişilik tipleri bağlamında- bu bireylerde anlamlı bir farklılığa

sebeplere olup olmadığını analiz etmek amaçlanmaktadır. Böylece sözü geçen konuda literatürdeki boşluğu doldurmak hedeflenmektedir.

1.3. Araştırmanın Önemi

Bir kişilik teorisi olan Enneagram, son yıllarda doğuda ve batıda hızla rağbet görmekte ve ülkemizde de insanların ilgi alanına girmektedir. İnsanların dokuz tip kişiliğe ayrıldığını öngören bu sistem, pek çok alanda kullanılmaya başlanmıştır. Enneagram, kişilik özelliklerimizi daha yakından tanımamızı sağlayarak kendimize ve çevremize daha geniş bir açıdan bakmamızı kolaylaştırır. Olumlu ve olumsuz tüm yönleriyle kabullenilmiş bir benlik bilinciyle kendimizi suçlayıcı tavırlardan vazgeçmemizi sağlar. Bir başkasının da tavır ve davranışlarını değer veya kusur olarak görmekten uzaklaşıp insanları olduğu gibi kabullenmeyi ve bu sayede tinsel bir rahatlamayı da beraberinde getirir.

Kendimizi daha yakından tanımamızın en büyük avantajı kişisel gelişimimizin önündeki engelleri fark edebilmektir. Yani Enneagram doğru bir şekilde anlaşılır ve uygulanırsa ruhsal anlamda mükemmel bir gelişimin kapılarını açabilir. Hayatta kendimize biçtiğimiz basmakalıp rollerden ve yapay kişiliklerden arınıp gerçek özümüze ulaşabilmeyi ve ruh dünyamızda gerçek bir özgürlüğe kavuşabilmeyi sağlar (Riso ve Hudson, 2021: 17-18).

Yapılan literatür incelemesi sonucunda kişilik ile dindarlık arasındaki ilişkiyi inceleyen hatırı sayılır ölçüde araştırmaya rastlanmakla birlikte dindar ve dindar olmayan bireylerde karşılaştırmalı olarak Enneagram'ın incelenmesine yönelik araştırmaların sayısının sınırlı olması, yapılacak tez çalışmasının bu konuda ilgili alanda önemli bir eksikliği gidereceği ve dindarlık ile kişilik araştırmalarını konu edinen literatüre küçük de olsa bir katkıda bulunacağı düşünülmektedir.

1.4. Araştırmanın Problemi

Araştırmanın ana problemi dindar olma veya olmama durumunun Enneagram kişilik tipleriyle herhangi bir ilişkisinin olup olmadığını, varsa bu etkileşimin çoğunlukla hangi kişilik tiplerinde ve ne düzeyde yoğunlaştığını tespit etmektir. Buna ilaveten

araştırmada alt problem olarak aşağıdaki sorulara cevap aranacaktır. Enneagram kişilik; karakter, mizaç ve benlikten bağımsız değerlendirilebilecek bir olgu mudur? Kişilik kavramını anlamak, Enneagram'ı anlamaya yardımcı olur mu? Enneagram'da her birey dokuz tip mizaçtan biriyle çoğunlukla özdeşleşir mi? Bütünüyle tek bir mizacın özelliklerini taşımak mümkün müdür? Enneagram doğuştan getirdiğimiz kişilik özelliklerini tümüyle değiştirebilecek güce sahip midir? Dindarlık, kişiliği etkiler mi? Dindarlık-kişilik-Enneagram arasında anlamlı bir ilişki var mıdır? Dindar ve dindar olmayan bireyler, ağırlıklı olarak hangi Enneagram kişilik tipleriyle özdeşleşmektedir?

1.5. Araştırmanın Sınırlılıkları

1. Araştırmanın konusu olan “Dindar ve Dindar Olmayan Bireylerde Enneagram'ın İncelenmesi” örneklem grubunu oluşturan 853 üniversite öğrencisinden toplanan verilerle sınırlıdır.

2. Araştırmanın konusu dinî tutumların ve kişilik özelliklerinin ölçülmesi olduğundan, elde edilen veriler örneklem grubu öğrencilerin kendilerini algılama ve tanımlama biçimleriyle sınırlıdır.

3. Bazı fakültelerde yeterli bir örneklem grubundan yeterli sayıda veri elde edilse de bazı fakültelerden elde edilen veriler gönüllü katılımın olmaması nedeniyle az bir sayıyla sınırlı kalmıştır.

4. Araştırmada ulaşılan bulgular, kullanılan ölçeklerin güvenilirliği ve verilerde kullanılan analiz yöntemleriyle sınırlıdır.

1.6. Araştırmanın Varsayımları (Sayılıları)

Araştırmaya katılan öğrencilerin anket formlarındaki soruları samimiyetle cevapladıkları varsayılmaktadır.

1.7. Araştırmanın Hipotezleri

Araştırmanın temel hipotezi; Enneagram kişilik tipleri ile dindarlık arasında anlamlı bir ilişki olduğudur. Ana hipotezin yanında sosyo-demografik etkenlerle Enneagram ve dindarlık arasında anlamlı derecede farklılıklara ve ilişkilere dair alt hipotezlerden de bahsedilebilir. Buna göre;

1.7.1. Enneagram ile Sosyo-Kültürel ve Demografik Değişkenlere Dair Alt Hipotezler

H1: Enneagram kişilik tipleri ile cinsiyet arasında anlamlı bir farklılık vardır. Yumuşak mizaçlı kişilik tipleri kadınlarda daha yüksek, baskın mizaçlı kişilik tipleri erkeklerde daha yüksek olacaktır.

H2: Enneagram kişilik tipleri ile yaş arasında anlamlı bir farklılık yoktur.

H3: Enneagram kişilik tipleri ile katılımcıların uzun süre yaşadığı yerleşim yeri arasında anlamlı bir farklılık yoktur.

H4: Enneagram kişilik tipleri ile gelir durumu arasında anlamlı bir farklılık yoktur.

H5: Enneagram kişilik tipleri ile katılımcıların öğrenim gördükleri üniversite arasında anlamlı bir farklılık vardır. Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi'nde öğrenim gören katılımcılar bazı kişilik tipleri bağlamında Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi'nde öğrenim gören katılımcılardan farklılaşacaktır.

H6: Enneagram kişilik tipleri ile katılımcıların öğrenim gördükleri fakülte arasında anlamlı bir farklılık vardır. Tıp Fakültesi ve Mühendislik Fakültesi öğrencilerinin Tip 3 (Başaran) kişilik özellikleri daha yüksek; Güzel Sanatlar Fakültesi öğrencilerinin Tip 4 (Traji-romantik) kişilik özellikleri daha yüksek olacaktır.

H7: Enneagram kişilik tipleri ile katılımcıların öğrenim gördükleri sınıf arasında anlamlı bir farklılık vardır. Hazırlık sınıfında öğrenim gören katılımcılar üst sınıflara oranla bazı kişilik tipleri bağlamında farklılaşacaktır.

H8: Enneagram kişilik tipleri ile katılımcıların öznel dindarlık algısı arasında anlamlı bir ilişki vardır. Kendilerini “dindar” ve “oldukça dindar” olarak tanımlayanların Tip 1 (Mükemmeliyetçi) ve Tip 2 (Sitemkâr Verici) kişilik özellikleri, kendilerini “dindar olmayan” ve “biraz dindar” olarak tanımlayanlara göre daha yüksek olacaktır.

H9: Enneagram kişilik tipleri ile katılımcıların öznel kişilik algısı arasında anlamlı bir ilişki vardır. Kendilerini “dışa dönük” , “sağlıklı-mutlu” ve “neşeli” olarak tanımlayanların Tip 2 (Sitemkâr Verici), Tip 7 (Ehl-i Keyif) kişilik özellikleri, kendilerini “kaygılı” ve “içe dönük” olarak tanımlayanlara göre daha yüksek olacaktır.

1.7.2. Dindarlık ile Sosyo-Kültürel ve Demografik Değişkenlere Dair Alt Hipotezler

H10: Dindarlık ile cinsiyet arasında anlamlı bir farklılık vardır. Dindarlığın duygu boyutunda kadınların dindarlık düzeyi erkeklere oranla daha yüksek olacaktır.

H11: Dindarlık ile yaş arasında anlamlı bir farklılık vardır. Katılımcılarda yaş oranı arttıkça dindarlık düzeyi de artacaktır.

H12: Dindarlık ile katılımcıların uzun süre yaşadığı yerleşim yeri arasında anlamlı bir farklılık vardır. Köy, kasaba-belde gibi yerlerde yaşayanların ilçe, il ve büyükşehirlerde yaşayanlara göre dindarlık düzeyi daha yüksek olacaktır.

H13: Dindarlık ile ailenin gelir durumu arasında anlamlı bir farklılık vardır. Gelir durumu “düşük” ve “ortanın altı” olanların gelir durumu “orta” olanlara göre dindarlık düzeyi daha yüksek, gelir durumu “orta” olanların “ortanın üstü” ve “yüksek” olanlara göre dindarlık düzeyi daha yüksek olacaktır.

H14: Dindarlık ile katılımcıların öğrenim gördükleri üniversite arasında anlamlı bir farklılık vardır. Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi'nde öğrenim gören katılımcıların dindarlık düzeyi Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi'nde öğrenim gören katılımcılardan daha yüksek olacaktır.

H15: Dindarlık ile katılımcıların öğrenim gördükleri fakülte arasında anlamlı bir farklılık vardır. İlahiyat Fakültesi öğrencilerinin dindarlık düzeyi diğer fakültelerdeki öğrencilere göre daha yüksek olacaktır.

H16: Dindarlık ile katılımcıların öğrenim gördükleri sınıf arasında anlamlı bir farklılık vardır. Dördüncü sınıf ve üzerinde öğrenim gören öğrencilerin alt sınıflara göre dindarlık düzeyi daha yüksek olacaktır.

H17: Dindarlık ile katılımcıların öznel dindarlık algısı arasında anlamlı bir farklılık vardır.

H18: Dindarlık ile katılımcıların öznel kişilik algıları arasında anlamlı bir farklılık vardır. Kendilerini “sağlıklı-mutlu” olarak tanımlayanların kendilerini “nevrotik” olarak tanımlayanlara göre dindarlık düzeyi daha yüksek olacaktır.

1.7.3. Enneagram ve Dindarlık İlişisine Dair Hipotezler

H19: Katılımcıların Dini Tutum Ölçeği'ndeki düzeyleri ile Enneagram Kişilik Ölçeği'nin alt boyutları arasında pozitif yönde anlamlı bir ilişki vardır.

H20: Dinî Tutum Ölçeği'nin alt boyutları ile Enneagram Kişilik Ölçeği'nin alt boyutları arasında pozitif yönde anlamlı bir ilişki vardır.

İKİNCİ BÖLÜM

KURAMSAL ÇERÇEVE

2.1.Kişilik

Bireyin sahip olduğu mizaç özellikleri bağlamında mizacın iç ve dış etmenlerle etkileşimi sonucu ortaya çıkan zihinsel, duygusal ve davranışsal özelliklerin tamamına kişilik denir (Özdemir ve Acarkan, 2010: 31). Kişilik kavramı, mizaç, karakter ve benlik kavramlarının toplamından oluşan geniş bir kavram olarak karşımıza çıkmaktadır (Karacoşkun, 2016: 34).

Bir başka tanıma göre kişilik, bireyin iç dünyasında ve dış çevreyle etkileşiminde benzer durumlarda benzer davranış kalıpları sergilemesini sağlayan tutarlı-sistemli bir ilişkiyi ifade eder (Cüceloğlu, 2000: 404). Kişilik, diğerlerine nispeten sürekliliği yüksek zihinsel ve davranışsal nitelikler, özellikler ve yönelimlerden oluşur. Bireyler de sahip oldukları bu nitelik, özellik ve yönelimleri farklı ortamlara taşımak suretiyle bireysel farklılıklarını yansıtmış olurlar (Sayar, 2002: 262).

Kişilik kavramı genel olarak, bireyi diğer bireylerden ayıran ve bireyi kendisi yapan duygu ve düşüncelerinin, tutum ve davranışlarının bütünü olarak karşımıza çıkar. (Katipoğlu, 2012: 343) Dolayısıyla bir bireyin diğer bireylerden duygu, düşünce ve davranışları bakımından farklı olması, kişilik kavramından söz etmeyi mümkün kılmaktadır (Hazar, 2013: 139).

Kişilik kavramı, bireyin sosyal ve duygusal dışavurumlarının toplamından oluşur. Bununla birlikte kişilik, bir bireyi kendisi yapan veya bireyi diğer bireylerden ayıran özelliklerinin tamamını ifade eder (Kulaksızoğlu, 1999: 106). Ruhbilimcilerin yorumuyla kişilik, bireyin kendine has ayırt edici özelliklerinin tamamı olarak nitelendirilir. Psikologlar tarafından yapılan tanımlarda ise kişilik, bireyi diğerlerinden farklı kılan bilişsel, fiziksel, duygusal tutum ve davranışların tamamı olarak yorumlanmıştır (Köknel, 1999: 19).

May'e göre kişilik, bireyin tercihleri doğrultusunda sürekli değişime uğrayan aktif bir süreç olarak tanımlanmıştır. Ayrıca o, kişiliğe tek taraflı bakarak kişiliğin sadece görülenden ibaret olduğunu varsayan yaklaşımları eksik bularak kişiliği insan ruhunda var olan fenomenlerle açıklamıştır (Çetin, 2019: 147). Dolayısıyla kişilik psikolojisi bağlamında kişilik, sadece kişiyi biricik ve diğerlerinden farklı kılan özelliklerden ibaret olmayıp teorik manada kişinin bir sınıflandırmaya tabi tutulabilecek yatkınlıklarının toplamı olarak tanımlanabilir (Budak, 2000: 427).

Bu noktada kişilik kavramı iki yönlü ele alınması gereken bir kavramdır. Birincisi bireyin davranışlarını yansıtmadaki tutarlılığını ifade eder. Yani birey, farklı olay ve durumlar karşısında birbiriyle tutarlı davranışlar sergilemelidir. Örneğin; iş hayatında rekabetçi tutuma sahip birinin sporda da rekabetçi olması olağandır. Elbette zaman içerisinde insanların duygu durumları ve olaylara verdiği tepkiler değişebilir. Fakat söz konusu kişilik kavramı olunca, davranışların yalnızca yaşanan ana ait tepkilerle sınırlı olmadığını, genel çerçevede bir davranışsal tutarlılık beklemenin olağan olduğunu ifade edebiliriz. İkincisi olarak kişilik kişinin yalnızca içsel süreçlerini kapsar. Burada önemli olan nokta ise, bireyin diğerleriyle etkileşimi değildir. Daha çok bireyin kendi iç dünyasında hissettiği duyguların bireysel farklılıklara göre hangi süreçlerden geçtiğidir. Karşılaşılan olaylar karşısında benzer yeteneklere sahip olmak olağandır. Ancak bu yeteneklerin bireysel farklılıklara göre nasıl farklılaştığı karakterimizi ortaya koyan asıl unsurdur (Burger, 2006: 23).

Kişiliğin değişime açık bir yönü olmakla birlikte değişmesi zor olan ya da mümkün olmayan diğer bir yönünün ya da yönlerinin olduğunu da söyleyebiliriz. Yani birey, sonradan bazı tutum ve davranışları yaşantı yoluyla elde etse dahi bireyin doğuştan sahip olduğu ve değiştiremeyeceği bazı özellikleri de mevcuttur (Yurt ve Bayraktutan, 2016: 279).

İnsan ilişkileri farklı boyutlara sahiptir. Bu boyutlar duygusal, bilişsel, davranışsal özellikler ve bunların aktarılmasından oluşur. Bu üç özellik, aynı zamanda bireylerin sorun çözme becerilerini ölçerek ve iletişim tarzını belirleyerek kişiliğin yapısını ortaya çıkarmaktadır (Tarhan, 2010: 196).

Kişilik, ayırt edicilik ve tutarlılık gibi iki önemli özelliğe sahiptir. Ayırt edici olması iki farklı bireyin aynı olay karşısında farklı tepkiler vermesini ve farklı davranışlar sergilemesini ifade eder. Örneğin; bazı bireyler sosyal ortamlarda faal olmayı tercih ederken bazıları arka planda kalmayı tercih eder. Kişiliğin tutarlılık özelliği ile anlatılmak istenen ise bireyin benzer durumlar karşısında benzer tavırlar sergilemesidir. Buna ilaveten bireyin sahip olduğu kişilik özellikleriyle çelişmemesi, tutarlı olması durumudur. Kişilik yalnızca davranışlardan meydana gelmiş değildir. Bireyin iç dünyasında da duyguları, düşünceleri ve hayata bakışı kişiliğin kapsama alanında yer almaktadır (Sayar ve Dinç, 2008: 95-96).

Yapılan çalışmalar, benzer meslek gruplarında çalışan bireylerin benzer kişilik özelliklerine sahip olduklarını göstermektedir. Öğretmen adayları üzerine yapılan bir çalışmada, bu mesleği seçen bireylerin problem çözme becerilerine sahip olma, insanlar arası ilişkilerde başarılı olma, dürtüsel olmayıp sabırlı olma gibi benzer mizaç ve karakter özelliklerine sahip oldukları bulgusuna ulaşılmıştır (Totan vd., 2010: 37).

Bireyin sahip olduğu kişilik özellikleri aynı zamanda psikolojik duygu durumunu da etkilemektedir. Yapılan bir araştırmalarda, bireylerin kişilik özellikleriyle öznel iyi olma durumları arasında anlamlı bir ilişkinin olduğu saptanmıştır. Araştırmaya göre nevrozizm ve öznel iyi olma durumu arasında negatif bir ilişki, dışa dönüklük ile öznel iyi olma durumu arasında pozitif bir ilişki tespit edilmiştir (Doğan, 2012: 61).

2.1.1. Mizaç

Câhiz, mizaç kavramından kastedilen mananın nefsin sahip olduğu cinsellik, beslenme, korkak veya cimri olma gibi duyguların etkileşimi olduğunu ifade etmiştir (Cengiz, 2016: 36). İbn Sîna'ya göre, insanda bir fiilin meydana gelmesi için istidat gerekir. İşte bu istidatın oluşmasını sağlayan şey mizaçtır. Aklın düşünme, kalbin hissetme ve vücudun hareket etme kabiliyetini meydana getiren şeye mizaç denir (Üçer, 2016: 100). Fahreddin er-Râzî, İbn Sîna ile aynı düşüncede olup, nefis ve mizacın farklı olgular olduğunu ifade etmektedir (Tiryaki, 2016: 177).

Mizaç, tepki verme biçimimizle alakalı olup yapısaldır ve kolayca değişikliğe uğramaz. Karakter ise doğuştan gelen özellikler olmayıp yaşantılarla oluşur ve yeni yaşantılarla belli oranda değişikliğe uğrayabilir. Öfkeli mizaca sahip bir birey hızlı ve güçlü tepkilere sahiptir. Fakat bu tepkilerini olumlu ve yapıcı bir süreçte veya olumsuz ve yıkıcı bir süreçte dışa vurmayı tercih etmesi karakteriyle ilgilidir (Fromm, 1995: 72).

Mizaç, bireyde genetik yönü ağırlıklı olup doğuştan mevcut olan duygusal, zihinsel ve psiko-motor özelliklerin farklı yansımaları olarak açıklanabilir. Kişinin diğerleriyle iletişimi ve etkileşimi noktasında önemli bir unsurdur. Kişinin sahip olduğu mizaç, çevresiyle olan bu etkileşimlerinde verdiği cevapların alt ve üst sınırını belirler (Karabulut, 2007: 8).

Mizaç doğuştan gelen özellikleri kapsar. Başka bir deyişle mizaç, kolayca değişikliğe uğramayan, bedenin hâlihazırdaki kimyasını ihtiva eder. Örneğin; soğukkanlı olma veya tez canlı olma durumu kişinin tercihiyle şekillenmeyen, mizacıyla gelen özelliklerdir. “İnsan yedisinde ne ise yetmişinde de odur” atasözümüyle de mizaca bir gönderme yapılmıştır (Katipoğlu, 2012: 343).

Mizaç, doğuştan var olan, daha ziyade değişime kapalı, bireylerin davranışlarını ve duygularını biçimlendiren çekirdek bir olguyu ifade eder. Mizaç-kişilik ilişkisi tohum-ağaç metaforu ile daha iyi anlaşılabilir. Mizaç bir tohum gibi düşünülecek olursa, bu tohumun nasıl bir ağaca dönüşeceğine dair tüm genetik kodlar tohumun kendisinde saklıdır. Kişilik ise bu tohumdan filizlenip büyüyecek olan ağaca benzer. Doğuştan var olan ve bu anlamda daha ziyade değişime kapalı bir yöne sahip olan mizaç, bazı bireysel ve çevresel faktörlerle (cinsiyet, yaş, sosyal hayat, eğitim, aile, gelenek vb.) etkileşime girerek hayat boyu değişime ve gelişime açık bir olgu olan kişiliği meydana getirir. Elbette tohumun genetik kodları değiştirilemez, yani bireyin hali hazırdaki mizacı değişikliğe uğrayamaz. Ancak elimizdeki tohumun hangi ağaca ait olduğunu bilir ve ona uygun ve sağlıklı yetiştirme koşulları hazırlarsak sağlıklı bir ağaç yetiştirmiş oluruz. İşte tıpkı bunun gibi çocuğun mizacını tam olarak değiştiremiyor olsak da var olan mizaçtan sağlıklı bir kişilik geliştirmeye destek olmak ve büyük oranda katkı sağlamak bizim inisiyatifimizdedir (Selçuk ve Yılmaz, 2018: 21-22).

Mizaç, günlük yaşamda bireye has duygusal tutum ve davranışların keyfiyet ve kemmiyet açısından farklılık göstermesidir. Kızgın ya da neşeli, tez canlı ya da sakin olma gibi özellikler kişiye göre farklılık arz eden mizaç özellikleridir (Köknel, 1999: 19). Bireylerde duyguların dışavurumu farklı şekillerde gerçekleşir. Bazı bireyler neşeli, keyifli bir tabiata sahipken bazıları hüznü, kederli, bazıları da ciddi bir tabiata sahiptir. İşte duyguların dışavurum şekli ve süresi bakımından bireyde mevcut tüm bu özelliklere “mizaç” denir. Mizaç daha çok yaratılıştan gelen özellikleri kapsamış olsa da içinde bulunulan çevre, yaşanan olaylar, eğitim gibi unsurların da mizaca etkisi göz ardı edilemez (Peker, 2021: 144).

Gazzâlî’ye göre eğitim süreçleri bireylerin fitrat ve mizacının gerektirdiği şekilde planlanırsa başarılı bir eğitim süreci gerçekleşmiş olur. Kişinin fitrat ve mizacına saygı duyulması onun bireysel ve toplumsal anlamda mutluluğuna olanak sağlar (Ergün, 2020: 36). Kişilik, mizaç temelli bir oluşum olarak mizacın bazı etmenlerle etkileşimi sonucu ortaya koyduğu fiziksel, duygusal ve düşünsel dışavurumlardan meydana gelir. Dolayısıyla kişiliğin ne tür bir gelişim göstereceği mizacın diğer öğelerle etkileşimine bağlıdır. Çevresel etmenlerden her biri mizaçta var olan gizil bir gücü harekete geçirir. Harekete geçen bu güç, bir düşünce veya eylem olarak kişiliğe akseder. Ayrıca kişilik, mizacın çizmiş olduğu sınırlar çerçevesinde değişikliğe uğrayabilir, bu sınırlar dışına çıkmakta zorlanır (Acarkan, 2020: 43).

Yapılan bir araştırmaya göre annenin olumlu kişilik özellikleri çocuğun mizacına da olumlu etki yapmaktadır. Mizaç gelişimi doğrudan kalıttan etkilenen bir süreç olduğu için anne-çocuk arasındaki bu tür bir mizaç ilişkisinin varlığı olağandır (Aytar vd., 2014: 249). Mizacın cinsiyet ekseninde de farklılaşabileceği unutulmamalıdır. Nitekim çocukların oyun davranışının çeşitli değişkenler açısından ele alındığı bir araştırmaya göre oyunda mizaç (sebatkâr olma) özelliğinin kız çocuklarında erkek çocuklara oranla daha fazla olduğu tespit edilmiştir (Özdemir ve Budak, 2019: 89).

2.1.2.Karakter

Hayatta yaşanan olaylar karşısında ruhumuzun farklı duygularla dışavurumuna “karakter” denir. Karakter, sosyal yönlü bir kavramdır. Yani bir bireyin karakterinden söz

ediliyorsa bireyin çevresiyle olan etkileşimi kastedilmiş olur. Bireyin çevresine karşı tutumu, ruhsal durumu, değerli hissetme istemi o bireyin karakterini ifade eder. Karakter doğuştan var olmayan, sonradan kazanılan davranışlar bütünüdür. İnsanın içinde yaşadığı hayat koşullarına bağlı olarak geliştirdiği, mevcut durumlara göre kendi kişisel varlığını ve gerçekliğini açığa çıkarmasını sağlayan bir olgudur (Adler, 1979: 128-129).

Karakter, kişi veya kişileri diğerlerinden farklılaştıran karakteristik tepkilerinin toplamını ifade eder. Ahlâkî manada ele alınacak olursa, davranışların düşünceyle uyumu olarak ifade edilebilir. Karakter; doğuştan gelen ve sonradan kazanılan unsurlardan oluşur. Doğuştan gelen unsurlar bedensel yapımız ve ruhumuzun dışavurumu olan huy olarak karşımıza çıkmaktadır. Sonradan elde edilen unsurlar ise, fiziksel ve duygusal olarak zaman içerisinde edinilmiş alışkanlıkları ifade eder. Bedenin, yaş, iklim vb. sebeplerle görünüş itibariyle değişikliğe uğraması ve aynı zamanda huylarımızın çevreyle etkileşim sonucu değişmesi bir süreç içerisinde meydana gelmektedir. Bu süre zarfında huylarımızın tümüyle değişmesi mümkün olmasa da değişikliğe uğrayabildiğini söylemek mümkündür (Topçu, 2008: 158).

Kişilik yerine en sık kullanılan kavramlardan biri “karakter” kavramıdır. Fakat iki kavram arasında bir ayırımdan söz edilecek olursa, karakter kavramının insanlar tarafından daha çok ahlâkî özelliklerle bağdaştırıldığını söylemek doğru olur. Toplumca benimsenmiş genel ahlâk kurallarına uygun hareket eden bireyler “karakterli” olarak nitelendirilir. Karakter, bireyin sosyal yaşantıları sonucu oluşan değer yargıları ile gelişir. Bu değerler kişiliğin tamamına karşılık gelmese de bir bölümünü oluşturur. Bu açıdan bakılacak olursa kişilik ve karakter kavramlarının birbiriyle bağlantılı olduğunu, fakat kişiliğin karakteri de içine alan daha geniş ve kapsamlı bir terim olduğunu söylemek mümkündür (Baymur, t.y. : 272).

Karakter, akıl, beden ve ruh etkileşiminden doğan davranışlara çevre tarafından verilen değeri ifade eder (Ekşi ve Katılmış, 2011: 37). Karakter, insanın fiziksel, bilişsel ve duygusal tutum ve davranışlarına çevrenin vermiş olduğu değerdir. Yani karakter, bireysel özellikler ve değer yargılarının birleşiminden doğan bir bütünü ifade eder (Köknel, 1999: 20).

Kişide bulunan bazı davranış kalıpları diğerlerine oranla daha baskındır. İlgi, tutum ve davranışlarımızdan oluşan bu davranış kalıpları ismimizle birlikte sıkça anılmaya başlandıysa ve şahsımızı belirleyici bir hal aldıysa bunlar bizim karakteristik özelliklerimizi yani “karakterimizi” yansıtır (Altinköprü, 2015: 23).

Karakter, önce ailede daha sonra sosyal ortamlarda çocukluk döneminden sonra şekillenmeye başlar. Bu süreçte oluşan değer yargıları kişiliğin de bir bölümünü oluşturmuş olur (Kurt, 2008: 73). Dinî bir bakış açısıyla ele alınacak olursa karakterin inşâ edilmesinde davranışları etkileyen bazı etmenler vardır. Bunlar; iman, ilim, amel ve ihlastır. İnançlı bir birey için bunlardan en önemlisi imandır. İman kişinin hayatına yön verdiği gibi karakterine de yön vermektedir. İlim de karakteri etkileyen unsurlardan biridir. İlim sahibi bireyler bilgileriyle davranışlarına yön verirler. Kur’an da insanları ilim öğrenmeleri noktasında destekler. Karakter, amellerle yani yapılan davranışlarla şekillenir ve Kur’an bu bağlamda insanları her an iyi ve güzel davranışlar yapmaya teşvik etmektedir (Altuntaş, 2020: 92).

2.1.3. Benlik

İnsan, hedefleri ve amaçları olan ve bu istikamette yol alan bir varlıktır. Bu yolda ilerlemek yalnızca niyet edilenin gerçekleşmesiyle olmaz, yaşanmakta olan hayat ve henüz farkına varılmamış kapasitemizin dışavurumu da bu yolda bize eşlik edecektir. Hayatımız daima umut edilenin yaşanmamasıyla sekteye uğrar. Bu bağlamda tam ve gerçek bir başarı, tıpkı umut edilen ve yaşanan hayatın farklı olması gibi zıtlıkların birleşimiyle meydana gelir. Böylece bireyleşme süreci ortaya çıkar ve bilinç ve bilinçdışının uyumu gerçekleşir. Bu uyum, daha geniş kişilik sınırları içerisinde egonun özümsemesiyle benliği oluşturmuş olur (Bennet, 2006: 173-174).

Kişilik nesnel ve öznel olmak üzere iki yönlü bir kavramdır. Kişiliğin nesnel yönü ölçülebilir özellikleri barındırırken, öznel yönü kişinin kendisini algılama biçimi olan benliği ifade eder (Karacoşkun, 2016: 33). Benlik, insanın iç dünyasında var olan bilincin, insanın yaşam boyu yapılabileceği her şeyi yapma imkânı sunan, gayret eden, düşünen, çabalayan, hayal kuran, kaygılanan kısmını ihtiva eder (Tokmakoğlu, 2012: 73). Benlik,

kişinin kendi kişilik algısına yönelik görüşlerini kapsamaktadır. Benlik aynı zamanda kişiliğe yön veren ve kişiliği şekillendiren bir ögedir (Aslan, 1992: 7).

En genel anlamda benlik bireyin diğer tüm varlıklardan sıyrılarak kendi varlığını ve eşsizliğini hissetmesi, kendisini diğerlerinden ayırıştırarak bütünlüğünün farkında olmasıdır (Budak, 2000: 123).

Benlik, çevresel faktörlerden etkilenerek oluşması sebebiyle sosyal bir oluşumu ifade eder (Kağıtçıbaşı, 2010: 126). Bireyde benlik algısını oluşturmasında bireyin diğer bireylerle olan iletişim ve etkileşimlerinin etkisi kaçınılmazdır. Bu bağlamda benlik, kişinin toplumdaki bireylerle iletişimini sağlayan ve bu sayede insanın yaşamını sürdürmesine ön ayak olan bir olgudur. Benlik, yaşadığımız dünyaya, kendimize ve çevremize dair algılarımızı kapsar ve davranışlarımızı etkilemede aktif rol oynar (Kağıtçıbaşı ve Cemalcılar, 2014: 248).

Birey, içinde yaşadığı toplumdan soyutlanamaz. Onlarla sürekli bir etkileşim halindedir. Bireyin diğer bireylerle olan bu etkileşimi, kendi kişiliği hakkındaki belirsizlikleri gidermesine yardımcı olur. Kendilik imajımız ve algımız, diğer insanlardan aldığımız geri dönüşlerle oluşmaktadır. Benliğimiz, çevrenin olumlu veya olumsuz tepkilerinden etkilenerek şekillenmektedir. Dışardan aldığımız olumlu tepkiler mevcut benliğimizdeki olumlu davranışları pekiştirerek daha iyi bir seviyeye taşır (Gürses, 2010: 90).

Araştırmacılar, benliğin yaşam boyunca nasıl bir gelişim süreci geçirdiğine dair önemli yaklaşımlar sunmuşlardır. Ayrıca psikolojide benliği esas alan kavramlar ve bu kavramlarla ilgili literatür çalışmaları mevcuttur (Yılmaz, 2016: 87).

Bireyin kendisine ilişkin benlik algısıyla kendini gerçekleştirme arasında anlamlı bir ilişki vardır. Birey kendisi hakkında olumlu bir izlenime sahipse kendini gerçekleştirme süreci de bundan olumlu bir şekilde etkilenmiş olur (Aytan, 2004: 13). Benlik kavramına dair çalışmalar da bireyin kendini gerçekleştirme için bir şeye yönelme ve bağlanma ihtiyacı duyduğunu göstermektedir. Dinî bir inanışın oluşumunda etkili olması sebebiyle bu iki kavram önemli bir yere sahiptir. Bu açıdan bakılacak olursa dinî inanış ve benlik

kavramının oluşumu arasında doğrudan bir ilişki olduğu ifade edilebilir (Apaydın, 2001: 53).

Çocuğun kişiliği ve benliği üzerinde en etkili faktörlerden biri de anne-baba tutumlarıdır. Anne-baba tutumları ne ölçüde sağlıklıysa çocuğun kişilik ve benlik gelişimi de aynı ölçüde sağlıklı olacaktır. Otoriter tutuma sahip ebeveynler çocuğun bağımsızlığını engellerken, mutlak bir ilgisizlik ise çocuğun kişilik gelişiminde bir boşluk oluşturmaktadır. Bu iki tutumun aksine demokratik tutum, çocuğun karar verme becerilerini geliştiren sağlıklı bir denge durumunu ifade eder. Demokratik tutuma sahip ebeveynlerin bu tutumları, çocukta sağlıklı bir kişilik ve benlik gelişimine olumlu katkı sağlar (Kaya, 1997: 201-202).

Yapılan araştırmalarda benlik saygısının cinsiyete göre farklılaşabildiği görülmektedir. Bu bağlamda ergenlerde benlik saygısının farklı değişkenlerle ilişkisinin ele alındığı bir araştırmaya göre kız öğrencilerde benlik saygısının daha yüksek olduğu görülmüştür (Kımtır, 2013: 465).

Kişinin benlik saygısı arttıkça yaşam kalitesi de artmaktadır. Benlik saygısı çift yönlü bir olgudur. Kimi zaman kişide mevcut olumlu davranışların dışarıya yansımını sağlayan bir sebep, kimi zaman da bu davranışlardan ötürü çevredeki bireyler tarafından gelen olumlu geri dönüşlerle kişinin öz yeterlilik ve öz değer duygusunun oluşması şeklinde bir sonuç olabilir. Her iki ihtimalde de benlik saygısı, birey için daha kaliteli ve huzurlu bir yaşama olanak sağlayacaktır (Yıldız ve Çapar, 2010: 106).

2.2. Kişiliğin Oluşumunu Etkileyen Faktörler

Aile, kişiliğin şekillenmesinde ve davranış kazanmada birinci ve en önemli basamaktır. Daha sonra çevresel etmenler de sürece dâhil olarak kişiliği şekillendirmede önem kazanmaya başlar (Morgan, 2009: 298).

Genel çerçevede insan doğasının özelliklerini ihtiva eden kişilik ve karakterin meydana gelmesinde kalıtımın mı bireysel deneyimlerin mi etkili olduğu tartışması,

başlangıcı felsefe tarihine uzanmakla birlikte günümüzde hala tartışılmalı bir problemdir (Tiryaki ve Tiryaki 2016: 1).

Bireyin doğuştan sahip olduğu genetik özellikler ve yaşantı yoluyla elde ettiği özelliklerin toplamı “kişilik” kavramını oluşturur. Kişilik, psikolojik ve çevresel faktörlerin etkisiyle gelişmekte ve şekillenmektedir (Ceylan, 2019: 68-69). Davranışların ortaya çıkmasında kişilik özellikleri etkili olmakla beraber içinde bulunduğumuz çevrenin de etkili olduğunu söylemek mümkündür (Coşkun ve Aslan, 2021: 72).

Kişiliğin oluşumunda hem çevrenin hem de genetik kodların etkisi vardır. Birey, sahip olduğu kişilik özelliklerini çevrenin de etkisiyle şekillendirmektedir. Genetik kodlarla gelen özellikler biyolojik sebeplerle değişime dirençli olsalar da çevrenin etkisiyle sonradan kazanılan özellikler değişime açıktır (Atmaca, 2020:492).

Özetle kişiliğin, yalnızca biyolojik etkenler veya çevresel faktörlerden oluştuğunu savunan görüşler, bütüncül görüşle yer değiştirmişlerdir. Yeni bakış açısına göre kişilik, hem kalıtım hem de çevrenin etkileşiminden doğan bir yapıdır. Doğuştan gelen yetenekler kişiliğin bir kısmını oluşturmakla beraber kişiliği şekillendiren önemli bir unsurdur. Buna ek olarak yaşanan çevreden edinilmiş kültürel kodlar, davranış örüntüleri, insanlar arası ilişkiler kişilik gelişiminde aktif rol oynamaktadır. Bu durumda bireysel farklılıklar ve farklı kişilik tiplerinin varlığı, her bireyin sahip olduğu kalıtım özelliklerinin ve yaşadığı sosyal çevrenin farklı oluşuyla açıklanabilir (Hökelekli, 2009: 52).

Bireyin doğuştan getirdiği genetik yapılar ve çevrenin de etkisiyle bireye özgü bir kişilik ortaya çıkmaktadır. Gelişim kuramcılarının birçoğuna göre temel kişilik özellikleri yaşamın ilk yıllarında belirlenir. Bu süreçte çevresiyle etkileşim içerisinde bulunmayan çocukların özgün ve bireysel bir kimlik geliştiremediği, kalıtımla gelen özelliklerin ancak çevreyle etkileşim içerisinde olması durumunda sağlıklı bir kişiliği beraberinde getirdiği söylenebilir (Özdemir vd., 2012: 587).

2.3. Kişilik Kuramları

2.3.1. Psikanalitik Yaklaşım

Sigmund Freud Psikanalitik kuramın öncüsüdür. Freud kişiliğin, id, ego ve süper egonun birbiriyle ilişkisinden meydana geldiğini savunmaktadır. İd, vücudun fizyolojik ve biyolojik istek ve ihtiyaçlarını karşılamakla sorumludur. Keyfe keder yaşamayı öngörür. İd'in zıttı olarak kişilik yapısında süper ego yer alır. Süper ego ise zaman içerisinde kültür ve çevrenin de etkisiyle şekillenen bazı toplumsal normların kabulünü ifade eder.

İd ve süper ego karşılıklı bir mücadele içerisinde. Mantık ilkelerine göre hareket eden ego ise id ve süper ego arasındaki tutarlılık ve dengeyi sağlayan en önemli kişilik faktördür. Çünkü bir yandan İd'in dürtüsel isteklerini yerine getirmeye çalışırken süper egonun kurallarına da uymak zorundadır. İd düşünmeden hareket etmeyi telkin ederken ego dengeyi kurmaya çalışır. Fakat tüm bunlar egonun her yaptığının doğru olduğu sonucuna ulaştırmaz. Ego özünde sağlıklı olmakla birlikte arabuluculuk yaparken her zaman sağlıklı kararlar almayabilir (Köse, 2016: 33-35). Bu sebeple ego bir bireyden diğerine farklılaşan seviyelerde kaygı yaşayabilir. Bu bunalım ve kaygıyı azaltmak için savunma mekanizmaları devreye girer. Savunma mekanizmaları, dışardan gözlemlenebilen tutum ve davranışları yönlendirmede oldukça etkilidirler (Geçtan, 1990: 27).

2.3.2. Neo-Psikanalitik Yaklaşım

Freud'un savunucusu olduğu Psikanalitik kuramın takipçileri, Freud ile çeşitli konularda fikir ayrılığına düşerek kendi ekollerini oluşturmuşlardır. Bu ayrılışın temel nedeni Freud'un libido kavramını hastalıklı her durumun kaynağı olarak görmesidir. Bu bağlamda Adler de bu süre zarfında fikirlerinin Freud ile tümenden çeliştiğini fark etmiş ve böylece Adler Psikanalitik ekolden ayrılmaya karar vermiştir. Hemen sonrasında görüşlerini yansıtan Bireysel Psikoloji adını verdiği kuramın kurucusu olmuştur. Freud Psikanalitik kuram çerçevesinde aileye ve topluma değinmiş olsa da bunların ego ile etkileşimine yeterince değinmemiş daha çok cinsellik kavramı üzerinde durmuştur. Ancak Adler'e göre kişilik bireyin diğer bireylerle ve toplumla etkileşiminden ortaya çıkan tutum ve davranışlarının bir sonucudur (Geçtan, 1998: 123-125). Adler'in bu tanımlaması onu çağdaşlarından farklılaştıran en önemli konu olmuştur (Eker, 2012: 158).

Adler, insanın hayata yoğun bir eksiklik duygusuyla adım attığını, bu duygunun evrensel olup hayatı boyunca her bireye eşlik ettiğini savunmaktadır (Geçtan, 1998: 130). Bütün insanlar bu duyguyu yenebilmek ve eksiklikten kurtulmak için üstünlük çabası içerisinde olurlar. Üstünlük çabası, bireyin yaşamını sürdürebilmesinin zorunlu bir sonucudur. Soğuktan etkilenen insanın giyinme ve barınma gibi çözümler bulmaya dönük zorunlu çabası ya da eksiklik duygusunu telafi için duygularını anlamlandırmaya çalışması gibi sebepler hayatın her alanında insan için sürekli bir ilerleme ve gelişmenin de önünü açmıştır (Geçtan, 1998: 131).

Sullivan, insanlar arası ilişkilerde sergilenen bireysel davranışları oldukça önemsemiştir. Ona göre kişilik kuramcıları için problemlerin çözümünde asıl kaynak davranışların dışavurum şekilleridir. Sullivan kişiliğin temel örüntüsünün 7 yaşa kadarki süreçte oluştuğu görüşünü reddederek pek çok önemli davranışın bu yaş aralığından sonra oluştuğunu ifade eder. Özellikle ergenlik öncesi dönemin, çocukluk dönemindeki anormal tutum ve davranışları önemli ölçüde tedavi edici yönde etkilediğine vurgu yaparak davranışların zaman içerisindeki dönüşümüne, olumlu ve yapıcı etkisine değinmiştir (Geçtan, 1998: 272).

Karen Horney, uzun yıllar Freudcu görüşe bağlı kalsa da, bazı problemlerin çözümü noktasında klasik psikanalizin yetersiz kaldığını düşünmeye başlamıştır. Pek çok konuda fikir ayrılığı yaşadığı bu alana yeni bir bakış açısı kazandırmıştır (Geçtan, 1998: 236). İnsan davranışının kökeninin içgüdü olduğunu düşünen Freud'a karşın, hastalıklı durumların aile ve sosyal çevredeki yaşantıların aksaması sonucu oluştuğunu ifade etmiştir. Davranışları biyolojik sebeplerle sınırlamak yerine daha çok birey-aile-toplum ilişkilerine eğilmiştir. Davranışlar, Horney'e göre bireyin diğerleriyle iletişim ve etkileşimi sonucu geliştirdiği tutumlarının toplamını ifade eder. Freud yetişkin davranışlarını çocukluk döneminde yaşananların bir dışavurumu olarak görse de Horney, davranışın yaşanan ânın içerisinde değerlendirilmesi gerektiğini savunur (Geçtan, 1998: 237-238).

Jung, Freud'un öğrencisi olarak Freud'un düşüncelerinden beslenmiş olsa da zaman içerisinde birçok konuda kendisiyle görüş ayrılığı yaşamıştır. Din ve Tanrı konusundaki özgün fikirleriyle analitik psikolojinin temellerini atmıştır. Analitik psikoloji psikanalitik çerçevede yer alsa da bazı açılardan farklılaştıklarını söylemek mümkündür. Freud ve

Jung'un fikir ayrılığı yaşadığı “din kavramının insan için değeri” noktasında bu farklılık net bir şekilde görülmektedir (Mehmedoğlu, 2011: 81).

Jung'a göre bireyin dış dünyası ve iç dünyası arasında bulunan egosu bir bağlantı görevi görmektedir. Egonun etrafında pek çok alt kişilik bulunur ve bu alt kişilikler yaşam boyu değışikliğe uğrayabilir. Bunlar persona (birincil kişiliğimiz), gölge kişiliğimiz, anima, animus ve benliktir (Merter, 2016: 37). Freud kişilik gelişimini sadece çocukluk dönemiyle sınırlı tutarken, Jung kişiliği, hayat boyu belli aşamalar içerisinde yavaş yavaş gelişimini tamamlayan bir tohuma benzettir (Jung, 2015: 197).

Fromm, Freud'un fikirlerinin aksine psikolojik anlamda pek çok eylemin, içgüdüsel ihtiyaçların tatmini ya da bastırılması sebebiyle gerçekleşmemesinin asıl odak noktasının bireyin diğer bireylerle iletişim ve etkileşimini anlayabilmek olduğunu savunmaktadır. Fromm'a göre insan-toplum ilişkisi dinamik bir yapıya sahiptir. Toplum yalnızca bireyi baskı altında tutmak gibi sınırlayıcı tavrıyla bilinse de kişiyi üretken olmaya yönlendiren yine toplumun kendisidir. İnsan olarak benimsenen iyi ve kötü anlamda birçok tutum davranış, içinde yaşanan kültürün sonuçlarıdır (Geçtan, 1998: 304).

Erikson, psiko-sosyal kuramı geliştirerek Freud'un psikoseksüel yaklaşımına karşı çıkmıştır. Freud'dan ayrıldığı temel nokta kişilik gelişiminin yaşamın ilk yıllarıyla sınırlı olduğu düşüncesidir. Gelişimin çocukluk dönemiyle sınırlandırılmayacağını, yaşam boyu devam eden bir süreç olduğunu özellikle vurgulamıştır. Yine değışimi yalnızca ilk çocukluk evresiyle sınırlı tutan Freudcu görüşe karşı çıkararak, yaşamın bir evresinde olası istenmeyen durumların sonraki başka bir evrede düzeltme ihtimalinin olduğunu savunmaktadır (Gündoğdu, 2016: 399).

2.3.3. Davranışçı Yaklaşım

Freud ve diğer kişilik kuramcılarının aksine davranışçı yaklaşımı benimseyenler kişinin içsel süreçlerini değil gözlenebilir davranışlarını incelemeyi gerekli görmüşlerdir. Davranışçılara göre insan davranışlarını belirleyen ve şekillendiren şey dış çevredir. Watson, Pavlov'un koşullanmaya dair çalışmalarından etkilenerek psikolojinin saygınlık

kazanması için içsel süreçlerin inceleme alanından çıkarılıp yalnızca gözlenebilir davranışlara odaklanması gerektiğini savunmuştur.

Watson, kişilik olgusunun alışkanlıkların ve davranışların toplamını ifade ettiğini ve dolayısıyla kalıtsal özelliklerin kişiliğin oluşum sürecinde herhangi bir katkısı olmadığını savunmuştur. Davranışçı kişilik kuramının kurucusu Watson olsa da bu kuramı kapsamlı hale getiren kişi Skinner'dır. Skinner yine davranışçı kuramcılardan Thorndike'in çalışmalarından etkilenmiştir. Skinner içsel süreçlerin varlığını göz ardı etmemiş ancak psikolojinin bilimselliğini ön planda tutmak gerektiğini düşünerek daha ziyade gözlenebilir davranışlara odaklanmış ve bu yönde çalışmalar yapmıştır (İnanç ve Yerlikaya, 2011: 177-178).

2.3.4. İnsancıl Yaklaşım

İnsancıl yaklaşım, bireysel deneyimleri esas alarak kişiliği anlamak üzerine oluşturulmuş bir kuramdır. İnsancıl kuramlar kendini gerçekleştirme üzerine yoğunlaşarak bu çerçevede fikirlerini öne sürmüşlerdir (Cengiz, 2019: 122). Kuramın savunucuları Abraham Maslow ve Carl Rogers'tır.

Kendini gerçekleştirme ile ilgili yapılan tanımlarda benimsenen ortak görüşe göre şöyle bir tanım yapılabilir: Kendini gerçekleştirme bireyin kendi benliğinin, özel güçlerinin farkında olarak işlevsel olması ve kendi kişisel varlığını tümüyle benimseyerek açığa çıkarması, bireyde nevrotik ve psikotik belirtilerin olmaması ya da en az seviyede var olmasıdır (Maslow, 2001: 209).

Maslow'a göre, bireyin temel ihtiyaçları denince akla gelen ilk şey maddi nesnelere olmaktadır. Zira bedensel ihtiyaçlar giderilmedikçe diğer ihtiyaçların herhangi bir anlamı yoktur. Maslow bireyin ihtiyaçlarını en temelden zirveye doğru olmak üzere şöyle bir sınıflandırmaya tabi tutmuştur: 1-Fizyolojik (bedensel) gereksinimler, 2-Güvenlik ihtiyacı, 3-Bir gruba ya da kişiye ait olma ihtiyacı, 4-Saygı duyma, saygın olma ihtiyacı, 5-Kişinin mevcut potansiyel ve yeteneklerinin farkında olarak bunları geliştirme ve kendini gerçekleştirme ihtiyacı. Bu sınıflandırmaya rağmen çok az insan tam anlamıyla neyin kastedildiğini anlamıştır. Temel ihtiyaçlarımızın maddi şeyler (yiyecek, giyecek, vb.)

olması sebebiyle maddesel olana güdülenme genellenmiş, daha üst seviyede olup maddi olmayan gereksinimler göz ardı edilerek unutulmuştur (Maslow, 2001: 212).

Rogers kuramını, benlik kavramı üzerine inşa etmiştir. Rogers, benliğin bireyin kendisi hakkındaki görüş ve düşünceleri, bireyin kendilik algısı olduğunu düşünür ve aynı zamanda sağlıklı bir kişilik gelişimi için bireyin diğerleriyle olumlu veya olumsuz bir etkileşim içerisinde olması gerektiğini ifade eder. Bu etkileşim kişileşme sürecinin gerçekleşmesi için vazgeçilemez öneme sahiptir (İnanç ve Yerlikaya, 2011: 299-306).

2.3.5. Bilişsel Yaklaşım

Kişiliğin anlaşılmasında bilişsel etkenlerin ve bilişsel süreçlerin etkili olduğunu savunan kuramdır (İnanç ve Yerlikaya, 2011: 177). George Kelly ve Kurt Lewin bilişsel yaklaşımın öncülerindendir. Kurt Lewin kişiliği bir bölgeler sistemi olarak tanımlamaktadır. Yaşamın bir bölgesi kişilik ise diğer bölgesi çevredir. Kişilik tipleri bir bireyden diğerine değişkenlik göstermekle beraber aynı birey için de bireyin yaşına ve içinde bulunduğu gelişim dönemine göre farklılaşabilmektedir. Kişilik ve çevre arasında sürekli bir etkileşim söz konusudur. Kişi bu etkileşim sonucunda kişilik bölgelerindeki gerginliği azaltarak denge kurmaya çalışır. Dolayısıyla kişiliğe etkisi en büyük yaşam alanı çevredir (Yanbastı, 1996: 192).

George Kelly, insanların değişmekte olan dünyaya dair bazı yorumlarda bulunarak bunların birleşiminden kendi gerçekliklerini oluşturduklarını düşünür. İnsanlardan bazıları dünyaya dar bir bakış açısıyla bakar ve bu bakış açılarını kolayca esnetemezler. Mevcut şartlar değişkenlik gösterse bile onlar kendi gerçekliklerine takılı kalırlar. Hayatın gerçekliğiyle başa çıkmanın tek yolu geliştirdikleri “saydam kalıplar ve şablonlarla” hayata bakmaktır. Bu kalıp ve şablonlar aynı zamanda insanların hayatı anlamlandırma biçimini ifade eder. Kelly bu bilişsel oluşumları “kişisel yapılar” olarak isimlendirmiştir (İnanç ve Yerlikaya, 2011: 227).

2.3.6. Ayırıcı Özellik Yaklaşımı

Allport iki insanın birbirine bütünüyle benzemesinin mümkün olmadığını, insanların sergiledikleri davranışların kendilerine has olup onları birbirinden ayırabilmenin tek yolunun “ayırıcı özellik” kavramı olduğunu savunmaktadır. Ayırıcı özellik kavramı, bireyin herhangi bir kişilik özelliğini sergileme sıklığına bağlı olarak kategorize edilmesini amaçlar (İnanç ve Yerlikaya, 2011: 251). Allport bu ayırıcı özelliklerin kişiliğin temelini oluşturduğunu ve aynı zamanda birey olma yolunda kaynak sağladığını düşünmektedir (Cengiz, 2019: 121).

Cattle, bir kişilik kuramının yeterli sayılabilmesi için kişiliğin oluşumuna etki eden özelliklerin, bu özellikler üzerinde kalıtım ve çevrenin ne oranda etkili olduğunu, yine davranış üzerinde kalıtım ve çevrenin etkilerinin incelenmesi gerektiğini savunmaktadır. Ayırıcı özellikler ancak davranışların titizlikle ölçülmesi halinde anlaşılabilir. Bu nedenle Cattle, kişiliğin gelişimi konusunda sistemli araştırma yöntemleri ve duyarlı ölçme araçları oluşturmanın gerekli olduğunu vurgulamış ve faktör analizi yöntemini kullanmıştır (İnanç ve Yerlikaya, 2011: 263).

2.3.7. Biyolojik Yaklaşım

Kişiliğin meydana gelmesinde kalıtım ve çevresel faktörler etkili olmaktadır. Bu iki faktörün bütünleşmesinden kişilik doğar. Yani özetle kişilik, doğuştan gelen genetik özellikler ve çevresel faktörlerin etkisiyle şekillenen davranışların uyumundan oluşan bütündür (Armaner, 1980: 72).

Eysenck kendi kişilik kuramında dışa dönüklük (içe dönüklük), nevrotizm (duygusal kararlılık) ve psikotizm (süper ego) şeklinde kişiliğin 3 farklı boyutundan söz etmiştir (Taş ve Özpek, 2019: 514). Kişiliğin gelişimi noktasında detaylı açıklamalara yer vermemiş, bunun yerine yukarıda belirtilmiş olan kişiliğin boyutları konusunda ilgilenmiştir. Eysenck'e göre kişiliğin boyutlarını belirleyen ve etkileyen en önemli etken kalıttır. Eysenck insan davranışları ve kişilik üzerinde kalıtımın kayda değer etkileri olduğunu belirtmiş, çevre etkisine çok fazla önem atfetmemiştir (İnanç ve Yerlikaya, 2011: 275).

2.3.8. Kişiliğe İslâmî Yaklaşım

İslâmiyet'le tanıştıktan sonra bu dine inanan insanlar, kabilelerini koruma içgüdüsüyle sergiledikleri karakter ve davranış kalıplarını inançları adına sergilemeye başladılar. İslâm, insanların cahiliyeye ait değerlerini yok saymak yerine bu değerleri revize etmeyi amaçlamıştır. Dinin özüne muhalif olmayan değerleri de sürdürmeyi münasip bulmuştur (Yıldırım, 2019: 453).

İslâm'ın temel prensibi sevgi, adalet ve yardımseverlik gibi güzel hasletleri özünde barındırmasıdır. Buna karşın İslâm; alay etme, ikiyüzlülük, dedikodu gibi olumsuz kişilik özelliklerini de yasaklar. Bu bağlamda pek çok âyet ve hadis mevcuttur. Dolayısıyla sağlıklı bir kişiliğin şekillenmesinde dinin rolü oldukça büyüktür. Genel anlamda dinler, özelde ise İslâm dini, insanın olumlu kişilik özelliklerine sahip olmasını kolaylaştıran ilkeler içermektedir (Peker, 1986: 105).

Kişilik kavramı Kur'an'da da vurgulanmış, inananlar arasında ideal mü'min vasfına sahip olmak için doğrudan veya dolaylı olarak bazen emir, bazen tavsiye minvalinde yönlendirmelerde bulunulmuştur. Örneğin; sabır kavramından bahsedilirken bunun bir peygamber vasfı olduğu ve sabırlı olanların cennetle ödüllendirileceği belirtilir. Dua, kibre kapılan kişinin âcizliğini kendisine hatırlatan ve kişinin mütevazı bir tutum sergilemesini sağlayan bir pratiktir. Bunlar gibi Kur'an'da ideal insan modelinin oluşması için gerekli olan birçok davranış modeline ve ibadete vurgu yapılır. Böylece Kur'an, sağlam bir kişiliğin inşasında bireylere yol gösterici ve rehber konumundadır (Sürücü, 2017: 422-423).

Çocukluk dönemindeki iman, irade sonucu tercih edilen bir olgu değildir. Çünkü bu dönemde henüz irade fonksiyonu gelişmemiştir. Yalnızca çocukta hâlihazırda yerleşmiş dinî duygular açığa çıkar ve aile kontrolünde bir form kazanır. Dolayısıyla bu dönemde bilinçli/iradeye dayalı bir imandan söz edilemez. İlk bilinçli iman etme süreci ergenlik döneminde gerçekleşir. Otoriteye bağlı şekillenen dinî kişilik otoriteden bağımsız şekillenmeye başlar. Bu dönem, dinî tercihlerin özgür iradeye dayalı gerçekleştiği ve doğal olarak farklı dinî tutumların benimsendiği evredir. İradenin henüz yetkisiz olduğu çocukluk döneminden ergenlikte bilinçli bir sürece evrilmeye başlamasıyla beraber dinî kişilik

oluşmaya başlar. İman sahibi olmak kolay, imanı korumak zordur. İşte bu zorlu süreci kolaylaştıran ve inancı koruyan şey iradedir. Kişi dinî anlamda kendisine örnek teşkil edecek ve kendisini destekleyecek bir çevrede bulundukça iradesini imanını muhafaza etme yönünde kullanabilecektir (Hökelekli, 1985: 27-28).

2.4. Enneagram

2.4.1. Enneagram'ın Tanımı

“Enneagram sözcüğü Yunanca dokuz anlamına gelen ennea ve noktalar anlamına gelen grammos sözcüklerinden türetilmiştir” (Palmer, 2014: 25). Enneagram, dokuz farklı mizacın toplamından oluşan bir yapıdır. Her bireyde bu mizaçlardan biri diğerlerine oranla daha baskın olabilmektedir. Mizaç tipleri her ne kadar rakamlarla belirtilmiş olsa da rakamların nitel bir değeri yoktur (Acarkan ve Süslü, 2022: 67). Enneagram tipolojisinde bireyler dokuz farklı mizaç tipinden birine ait olarak doğar. Her kişilik tipinin kendine özgü güçlü ve zayıf yönleri, arayışları ve ihtiyaçları vardır (Çil ve Çil, 2021:13).

Enneagram, insanları sahip oldukları özelliklere, hayata bakışlarına, duygularını dışavurum şekillerine göre dokuz ayrı kişilikle kategorize eder. Her insan bu dokuz farklı tipten birine ait olabilir. Bu dokuz tip kişilik, bireylerde var olan baskın özellikleri, mizacını ve kişiliğini şekillendiren davranış biçimlerini ortaya koyar.

Enneagram, kişilik özelliklerini açığa çıkaran aktif bir yapıyı ifade eder. Dokuz farklı kişilik tipini içine alan bu yapı, düşünmeden eyleme geçmeye kadarki süreçlerin tamamını kapsar. Her bir kişilik tipinin ardında, hayata tutunmaktan yaşam doyumunu elde etmeye kadar bireyin ihtiyacı olan temel bilgiler yer alır. Birey, kişiliği şekillenirken benliğinin hissettiği risk durumlarına karşı güvenli bir alan oluşturarak kendini korumak adına dokuz farklı kişilik tipinden birini geliştirir. Bu bağlamda Enneagram, benliğin keşfedilmemiş sularında bir yolculuğa çıkmak gibidir (Daniels ve Price, 2016: 15).

Enneagram, durağan bir yapıya sahip değildir. Kişilik tipinin yanı sıra kanat tipinin olması, kişinin güven ve stres durumunda farklı tipleri yansıtması, gelişim seviyeleri gibi özelliklerle aktif ve dinamik bir yapıyı ifade eder. Ayrıca bireyin sahip olduğu olumlu

özelliklerini yansıtmaması, riskli yönlerinin de farkında olarak dikkatli olması hususunda yol göstericidir (Yüksel ve Kızılgeçit, 2021: 35). Enneagram kuramına göre bireyler, zaman içerisinde yeni davranış kalıpları benimsemiş olsa bile temelde sahip oldukları birçok özelliği yaşamları boyunca korumaktadırlar (Koyuncu, 2021: 100).

Kişilik tipleri arasında herhangi bir üstünlük söz konusu değildir. Yani bir mizacın diğerinden daha iyi olması düşünülemez. Tiplerin birbirinden farklı olması değer bakımından birini diğerinden daha önemsiz hale getirmez, dolayısıyla her birinin eşdeğer olduklarını belirtmek gerekir. Mizaçlar sağlıklı oluşumları ifade eder, dolayısıyla sağlıklı duygu durumlarının varlığı bireyin mizacı nasıl yönettiği ve yönlendirdiğiyle ilgilidir (Acarkan ve Zencer, 2021: 16). Ayrıca bazı kişilik tiplerinin diğerleriyle anlamlı ve pozitif ilişki içerisinde olduğunu söylemek mümkündür. Mükemmeliyetçi kişilikler daha çok başarı odaklıdır. Başarı odaklı kişiliklerin ise mükemmeliyetçi olmanın yanı sıra araştırmacı ve maceracı oldukları söylenebilir (Turan, 2020: 157)

2.4.2. Enneagram'ın Tarihi

Enneagram'ın tarihsel başlangıcı noktasında farklı görüşler belirtilmiş olsa da Batı'ya bu öğretiyi kazandıran kişinin George Ivanovich Gurdjieff olduğu noktasında ortak bir kanıya varılmıştır (Keskin, 2020: 29). Gurdjieff, öğrencilerinin karakter eğilimlerini belirlemek amacıyla Enneagram'dan dolaylı olarak söz etmiştir. Çalışmalarında, insanlardaki potansiyeli açığa çıkarmak için Enneagram'ın nasıl kullanılması gerektiğinden bahsetmese de sisteme bazı atıflarda bulunmuştur (Palmer, 2014: 25-26).

Enneagram'da bulunan kişilik tiplerini gruplandırarak günümüzdeki mevcut haline uyarlanmasında katkısı olan kişi Oscar Ichazo'dur (Keskin, 2020: 29). Ichazo Enneagram'ı ruhsal birtakım özelliklerin benliğe nasıl dönüştüğünü incelemek amacıyla bir araç olarak kullanmaktaydı. Bu kuramı oluştururken Batı'daki tasavvuf ve felsefeden, dokuz ilâhi şekil fikrinden esinlenmiştir. Dokuz ilâhi şekil daha önce filozoflarca da kullanılmıştır. Ichazo aynı zamanda insanda üç temel merkez olan düşünme, hissetme ve içgüdüye ve bunlar arasındaki etkileşime de vurgu yapmıştır (Riso ve Hudson, 2021: 39-41).

Ichazo'nun Enneagram modeli her ne kadar sisteme yenilikler getirse de bir tipin baskın özelliklerinden yalnızca birine odaklanmaktaydı. Ichazo'nun derslerine katılan Claudio Naranjo bu eksikliği gidermeye dönük fikirler sundu. Enneagram modelindeki dokuz kişilik tipi ile Batı psikolojisindeki kişilik tanımlarını birleştirdi ve insanların benzerlerinin hayat hikâyelerini dinleyerek kendi kişilik tiplerini tanımlayabilmelerinin önünü açtı (Palmer, 2014: 73-75).

2.4.3. Enneagram'ın Amacı

Enneagram, yaşantılarımızı anlamlandırmamızı sağlayan kişilik özelliklerimizi açığa çıkarır. Kişilik özelliklerimizin işleyiş biçimini gördükçe kendimize daha geniş bir perspektiften bakmaya başlarız. Böylece ruh dünyamızda hareket alanımız genişlemiş olur.

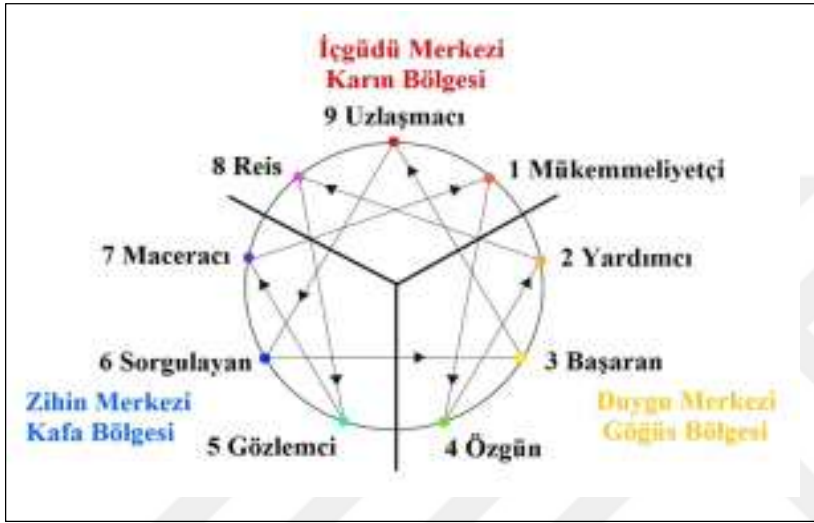
Enneagram'ın en önemli noktalarından biri de kişilik özelliklerimizin bizi yanıltıcı yönlerine karşı uyanık olmamızı sağlamasıdır. Varsayımlara dayanarak ve pek çok durumda kendimizi suçlayıcı tavırlar içerisinde bularak yaşadığımız şu hayatta kişiliğin doğasından ne denli koptuğumuza dair farkındalık sahibi oluruz. Kişiliğimizin olumlu-olumsuz pek çok yönü olmakla birlikte bunları bir değer veya kusur olarak görmenin veya bir başkasını kişisel özellikleri sebebiyle eleştirmenin bireysel bir faydası olmayacağını anlarız.

Kişilik örüntümüzü bilmek, kişisel gelişimize engel olan durumları fark etmemizi sağlar. Bu durumda Enneagram'ı doğru anlamak ruhsal gelişim için mükemmel bir rehberdir. Çünkü kişiliğimizi tanıdıkça mutlu olmamızı engelleyen birçok şeyin kişiliğimize olan sıkı bağlılıktan kaynaklandığını anlarız.

Enneagram'ı anlama sürecinde derinleştikçe yeni ve farklı bakış açıları edinmeye başlarız. Aslında kişiliğin doğal bir oluşum olmadığını, çocukluktan sahip olduğumuz inançlar, savunma mekanizmaları, tepkilerimiz gibi pek çok şeyin birikimi olduğunu ve bu edinilmiş kişiliğimizle asıl özden ne kadar uzaklaştığımızı fark ederiz. Bu yolla sahip olduğumuz tinsel doğamızı kişilikten ve yapaylıktan arınmış olarak tanıyabilir, çocukluğumuzdan itibaren bize eşlik eden sınırlanmışlıklardan arınabilir, tüm bunları yaşantımıza aktarabiliriz (Riso ve Hudson, 2021: 17-18).

2.4.4. Enneagram'da Merkezler

Enneagram'ın 3 temel merkezi bulunmaktadır. Bu merkezlerin tümünü doğuştan kullanabilme yetisiyle doğmuş olsak da biri diğerlerine oranla daha baskın olup tutum ve davranışlarımıza yansımaktadır. Bu merkezler; fiziksel merkez, duygusal merkez ve zihinsel merkezdir (Özdemir, 2022: 23).

Şekil 1. Enneagram'da Merkezler (URL 1)

Fiziksel Merkez

Fiziksel merkezde beden bütünlüğü ve sağlığını korumak önceliklidir. Bunun yanında davranışla örnek olma çabası da vardır. Fiziksel merkezde bulunan tipler Tip 8 (Reis), Tip 9 (Barışçı) ve Tip 1 (Mükemmeliyetçi)'dir. Her kişilik tipinin fiziksel ifade tarzı değişkenlik gösterebilir. Tip 8 (Reis)'ler muhatabını uyarma ve isteklerini kabul ettirme içgüdüsüne sahiptirler. Tip 9 (Barışçı)'lar pasif bir tutum sergileyerek mevcut halin değişmesini bekleme eğiliminde olabilirler. Tip 1 (Mükemmeliyetçi)'ler muhatabını uyarmak isterse bunu sözel olarak yapmayı tercih eder (Özdemir, 2022: 23-24).

Duygusal Merkez

Duygusal merkez, duygu odaklı bir merkezdir. Duygusal anlamda sağlıklı olmak öncelikli ve önemlidir. Duygusal merkezde bulunan tipler çatışma ve anlaşmazlıklardan özellikle kaçınır. Bulunduğu ortama göre duygularını göstermeyi veya gizlemeyi tercih

ederek örnek olur. Duygusal merkezde bulunan tipler Tip 2 (Sitemkâr Verici), Tip 3 (Başaran) ve Tip 4 (Traji-romantik)'tür. Her kişilik tipinin duygularını ifade etme tarzı değişkenlik gösterebilir. Tip 2 (Sitemkâr Verici)'ler sevgi anlamında verici olup karşılık bulamayınca sitemkâr bir tavır takınırlar. Tip 3 (Başaran)'ler duygularını gizleme eğilimindedirler. Tip 4 (Traji-romantik)'ler duygularını ifade etmekten kaçınıp daha ziyade hissettirme çabasında olurlar. Karşılık bulamayınca kendilerini suçlayıcı davranabilirler (Özdemir, 2022: 24).

Zihinsel Merkez

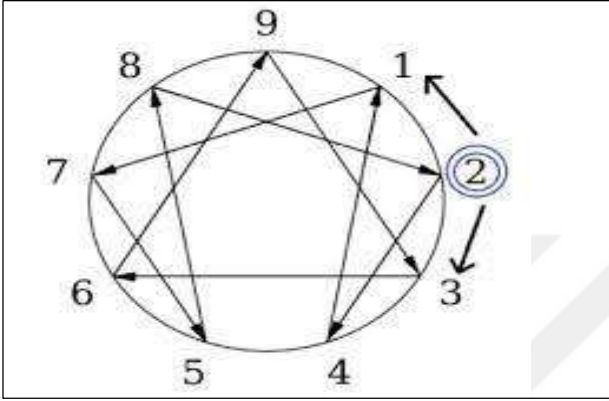
Zihinsel merkez, zihinsel faaliyetleri odağına almaktadır. Bu merkezde bulunan tipler için zihni sağlıklı ve aktif bir şekilde kullanmak önemlidir ve bunu engelleyici etkenlerden kaçınılır. Buldukları ortama göre fikirlerini ifade etme veya gizlemeyi tercih ederek örnek olurlar. Zihinsel merkezde bulunan tipler Tip 5 (Gözlemci), Tip 6 (Sadık Sorgulayıcı) ve Tip 7 (Ehl-i Keyif)'dir. Her kişilik tipinin düşüncelerini ifade etme tarzı değişkenlik gösterebilir. Tip 5 (Gözlemci)'ler lüzumlu ise ve muhatabı tarafından anlaşılacaksa düşüncelerini ifade eder. Tip 6 (Sadık Sorgulayıcı)'lar muhatabının hak edip etmediğini düşünerek fikirlerini söyler. Tip 7 (Ehl-i Keyif)'ler zaman veya mekânın uygunluğunu düşünmeksizin akıllarında olanı direkt ifade ederler (Özdemir, 2022: 24-25).

2.4.5. Enneagram'da Kanatlar

Enneagram'a göre bireyin doğuştan sahip olduğu mizaç özellikleri, yaşamı boyunca ağırlıklı olarak kullandığı özelliklerdir. İkincil etkiye sahip bir diğer nokta ise kanat mizacın varlığıdır. Ana mizacın bireyin davranışları üzerinde görünür etkileri yanında birey kanat mizacından da özellikler taşımaktadır (Acarkan ve Süslü, 2022: 67).

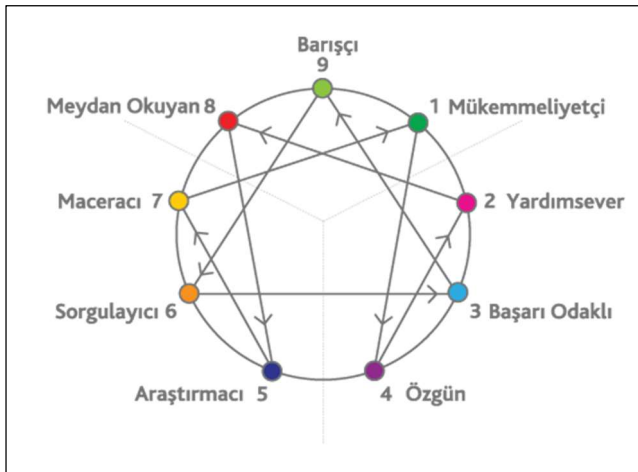
Enneagram modeline göre bireyin temelde sahip olduğu kişilik özellikleri ana tip olarak ifade edilmektedir. Ana tip özellikleri değişmez fakat zaman içerisinde bu özelliklerin gelişime açık olduğu ifade edilebilir. Birey, temelde sahip olduğu bu özellikleri hayatı boyunca bünyesinde barındırır. Fakat birey tamamen ana kişilik tipinin etkisinde bir yaşam sürmemektedir. Çünkü Enneagram dinamik bir sistemdir. Dolayısıyla kişi sahip olduğu ana kişilik tipinin öncesinde ve sonrasında bulunan kişilik tiplerinden de

etkilenmektedir. Birey çoğunlukla ana kişilik tipinin etkisi altında olup aynı zamanda sağında ve solunda bulunan kişilik tiplerinden de özellikler alabilmektedir. Enneagram metodolojisinde buna “kanatlar” denir. Örneğin; Tip 5 (Gözlemci) olan bir birey aynı zamanda Tip 4 (Traji-romantik) ve Tip 6 (Sadık Sorgulayıcı)’dan da özellikler taşıyabilmektedir (Batı, 2019: 66-67).

Şekil 2. Enneagram’da Kanat Etkisi (URL 2)

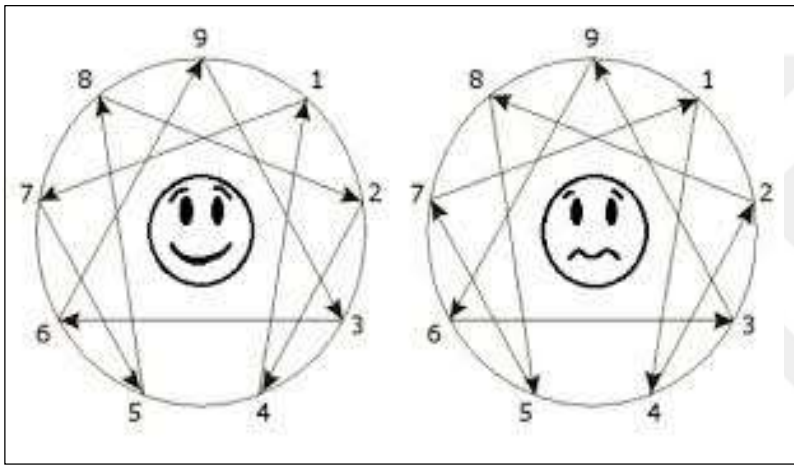
Enneagram’da kanat özelliklerini bilmek ve anlamak bize kişiliğimizin dinamikleri hakkında önemli bir iç görü kazandırır. Kişiliğin gelişim evreleri olan çocukluk ve gençlik yıllarında bazen ana kişilik tipimizin bağlı olduğu kanat tiplerden birine daha yakın hissederiz. Yaşamımızın her evresinde bu iki kanat tipinden bazen biri bazen de bir diğeri baskın olabilir. Bazen de aynı anda iki kanat tipinin de özelliklerine sahipmiş gibi hissedebiliriz (Maitri, 2018: 389).

Şekil 3. Enneagram’ın Şekli (URL 3)

2.4.6. Stres ve Güvenlik Durumu

Enneagram şemasına göre kişilik tiplerinin her birinden uzaklaşan ve her kişilik tipine yaklaşan bir ok işareti vardır. Birey güvende hissettiğinde kendi tip özelliğinin Enneagram şemasına göre ulaştığı kişiliğin olumlu özelliklerini sergilemeye başlar. Bu durum şemada ana tipe “yaklaşan ok” olarak gösterilir. Stres durumunda ise kendi tip özelliğinin ulaştığı kişiliğin olumsuz özelliklerini yansıtmaya eğiliminde olur. Bu durum şemada bireyin sahip olduğu ana tipten “uzaklaşan ok” olarak sembolize edilir (Batı, 2019: 72).

Şekil 4. Rahat ve Stres Hattı Noktaları (URL 4)

2.4.7. Gelişim Seviyeleri ve Anlamı

Enneagram, kişilik tiplerini ve bireylerin bu kişilik tiplerinden hangisine ait olduğunu belirleyen bir yapıdır. Yalnızca kişilik tiplerinin bilinmesi yeterli olmayıp dinamik bir yapı olan Enneagram’da tipler arası geçişin de mümkün olduğu unutulmamalıdır. Enneagram’da kişilik tiplerinin gelişim seviyeleri vardır. Bireyin ruhsal sağlık durumuna göre bu gelişim seviyeleri arasında geçiş yapması mümkündür. Enneagram’da gelişim seviyelerini oluşturan kişi Don Riso’dur (Keskin, 2020: 90).

Gelişim seviyeleri numaralandırılmıştır ve her seviyeyi açıklayan birkaç kelime mevcuttur. Teorik manada her seviye ait olduğu tarzın ayrılmaz bir parçasını oluşturmaktadır. Fakat insanların tavır ve davranışları bir seviyeyle sınırlı olmayıp bölünmez bir bütünlük içerisinde aşağı veya yukarı yönde hareket ederek bazen sağlıklı

bazen nevrotik olabilir. Bu hareketlilik esnasında farklı kişilik özellikleri ve savunma mekanizmaları belirerek mevcut kişilik özellikleriyle birleşir ve bireyin karmaşık kişilik örüntüsünü oluşturur.

Gelişim seviyeleri göz önünde bulundurulmadan kişilik tipleri hakkında genel geçer yorumlar yapılmamalıdır. Çünkü her kişilik tipinde sağlık seviyesi düştükçe birçok kişilik özelliği tersine dönmeye başlar. Dolayısıyla kişilik tipleri hakkında söylenecek her şey seviyeyle doğrudan ilgilidir.

Her kişilik tipi birbiriyle yakından ilişkili pek çok özellikten oluşan bölünmez bir bütündür. Kendisini veya bir diğerini tanımlamak isteyen birey tüm bu özellikleri olabildiğince göz önüne almalıdır. Her seviyenin kendine has korkuları, arzu ve istekleri mevcut olup bu özellikler psikolojik yapıyı ve savunma mekanizmalarını şekillendirerek kişilik tipini oluşturur. Başka bir deyişle her kişilik tipi dokuz seviyenin toplamından oluşmaktadır. Dolayısıyla bir kişilik tipini birkaç özellikten yola çıkarak tanımlamak doğru değildir çünkü bir kişilik tipine ait davranışlar her gelişim seviyesinde farklılaşabilir (Riso ve Hudson, 2021: 151-152).

Sağlıklı Seviye

Seviye 1: Kurtuluş seviyesi olarak isimlendirilir. Çocukluk döneminde açığa çıkan korku ile karşı karşıya kalan ve bu korkuyu aşmayı başaran bireyin bağımsızlaşarak asıl kişiliğine kavuşmaya başladığı evredir. Birey bu aşamada gerçek ihtiyaçlarına odaklanır ve bu ihtiyaçları karşılama eğilimine girer.

Seviye 2: Psikolojik kapasite seviyesi olarak isimlendirilir. Birey burada temel arzunun beraberinde getirdiği istekleri gerçekleştirme çabasında olduğundan gerçek doğasından uzaklaşmaya başlar.

Seviye 3: Toplumsal değer seviyesi olarak isimlendirilir. Birinci ve ikinci seviyelerde söz edilen temel arzu ve korkularına yenik düşen birey dış dünyaya uyum sağlayabilecek niteliklere sahip yeni bir benlik oluşturur. Bu aşamada bireyin sağlık

seviyesi düşse de sağlıklı toplumsal özelliklere sahip olduğu ifade edilebilir (Riso ve Hudson, 2021: 163-164).

Ortalama Seviye

Seviye 4: Dengesizlik seviyesi olarak isimlendirilir. Bireyin kendisine zarar verebilecek bazı durumlara kapılmak suretiyle benliğinin güçlenmesi ve savunmaların artması sonucu bazı dengesizliklerin ortaya çıktığı seviyedir. Benlik takılması da denilebilecek bu durum direnç gösterilmemesi durumunda ruhsal ve toplumsal çatışmalara sebep olma ihtimali barındırmaktadır.

Seviye 5: Kişilerarası kontrol seviyesi olarak isimlendirilir. Kişinin etrafındaki bireyleri kontrol etme çabası içerisinde olduğu evredir. Her kişilik tipi temel arzusuna ulaşmak için etrafındaki bireyleri yönlendirmeye çalışır. Bu da beraberinde kişisel ve kişiler arası endişe ve çatışmalara dönüşür. Kişiliğin bozulmasında dönüm noktası bu seviyedir ve seviye ilerledikçe kişisel özellikler de daha çatışmacı olmaya başlar.

Seviye 6: Aşırı dengeleme seviyesi olarak isimlendirilir. Seviye 5'te hissedilen çatışma ve kaygıları dengelemeye çalışma çabası bireyi bazı aşırı önlemler almaya yönlendirir. Bunun sonucunda bireylerde artan benmerkezcilik başkaları tarafından sakıncalı kabul edilen aşırı davranışlara (nevroz) dönüşür (Riso ve Hudson, 2021: 164-165).

Sağlıksız Seviye

Seviye 7: Zarar verme seviyesi olarak isimlendirilir. Birey ağır bir kriz yaşadığında ciddi tepkiler vermeye başlar, ağır eleştiri altında kalan benliği koruma içgüdüleriyle sağlıklı olmayan kişisel koruma yöntemlerini uygulamaya yönelir. Bu yöntemler hem zorlantı içerebilir hem de kişiye ve çevresine zarar verebilecek nitelikte çatışmalar meydana getirebilir. Bu seviye aşırı dengesiz ve sağlıksızdır; fakat henüz hastalıklı bir seviyeye dönüşmemiştir.

Seviye 8: Sanrı ve zorlantı seviyesi olarak isimlendirilir. Kişisel kaygı ve endişeler arttıkça birey bunun esiri olmak yerine gerçeği revize etmeye veya gerçeklerden kaçmaya dönük davranış geliştirir. Düşünme, algılama ve davranış biçimleri çarpıklaşır ve kişisel tavırlar tam bir hastalık (patoloji) haline dönüşür.

Seviye 9: Marazi yıkıcılık seviyesi olarak isimlendirilir. Bu seviye yıkıcı tavırların sergilendiği hastalıklı halleri içeren evredir. Birey gerçeklerden uzaklaşmış olup krizlerin etkisi altında hissettiği acı ve kaygıdan kurtulmak için kendisini ve başkalarını yok etmeye hazır durumdadır. Buradan hareketle sonuç ciddi ruhsal çöküntü, şiddet veya ölüm olabilmektedir (Riso ve Hudson, 2021: 166).

2.4.8. Enneagram'ın Dokuz Tipi

Tip 1-Mükemmeliyetçi

Tip 1'ler kendilerini mantıkla hareket etmeye çalışan, yapılacak bir görev veya sorumluluğu eksiksiz yapan, detaylara ve bir işi olması gerektiği gibi yapmaya oldukça önem veren bireyler olarak tanımlarlar. Bilgileri analiz etmede, sınıflandırmada çıkarımda bulunup sonuca ulaşmada başarılıdırlar. Verilen sorumlulukları eksiksiz bir şekilde yerine getirmede oldukça çaba gösterirler (Acarkan, 2021: 63-64). Yalnızca tek bir doğru olduğuna ilişkin sıkı inançları vardır. Hata yapmaktan kaçındıkları için sorumluluklar konusunda titiz davranmaya çalışırlar. Eleştirel açıdan güçlüdürler (Palmer, 2014: 60).

Stres durumunda Tip 4 (Traji-romantik)'ün sağlıksız duygu durumlarını yansıtır. Emeklerinin boşa gittiği düşüncesine kapılır. Mevcut enerjisini anlamsızca kullandığını düşünerek kendisini pasif bir yaşantıya sürükler. Hedefe motivesi azalır. Kendisine değer vermeme eğilimine girer (Acarkan, 2021: 69).

Rahat durumunda Tip 7 (Ehl-i Keyif)'nin olumlu duygu durumlarını yansıtır. Sorumluluklarını yerine getirmiş olduğunu düşünür ve kontrolcü tavır ve davranışlarını askıya alır. Bireysel ihtiyaçlarını göz ardı etmemeye başlar. Eleştirel tutumundan vazgeçer, insanların mevcut durumlarını göz önüne alarak daha hoşgörülü bir tavır sergilemeye başlar (Acarkan, 2021: 70-71).

Tip 2-Sitemkâr Verici

Tip 2'ler insanlar arası ilişkilerde duyarlı, hassas, sıcakkanlı tutuma sahip bireyler olarak tanımlanırlar. Çevrelerindeki bireylerin ihtiyaçlarını fark edip onlara yardım etmede oldukça duyarlıdırlar. İnsanlara kolayca “hayır” diyemezler. Kendi ihtiyaçları söz konusu olduğunda da insanlardan aynı hassasiyeti beklerler. Bireysel anlamda başkaları tarafından rahatsız edici tavırlar hissettiklerinde kırılmalı ve alıngan bir tavır sergilerler. Karşı taraftan beledikleri ilgi ve alakayı göremeyince sitemkâr bir tavra bürünebilirler (Acarkan, 2021: 78). Hayattaki en önemli arayışları şefkat görmek ve onaylanmaktır. Bir başkası tarafından hep kabul görmek ve vazgeçilmez olmak isterler. Söz konusu kendi ihtiyaçları olduğunda bunları göz ardı ederek başkalarının ihtiyaçlarını öncelemeye ve gidermeye odaklı yaşarlar (Palmer, 2014: 60).

Stres durumunda Tip 8 (Reis)'in olumsuz duygu durumlarını yansıtır. Muhatabına yönelik hassas ve nazik tavır kırıcı bir hale bürünebilir. Duygusal ihtiyaçlarına belediği ölçüde karşılık verilmediğinde karşı tarafı suçlama ve yargılama eğilimine girer. Öfkeli bir tavır takınır (Acarkan, 2021: 82).

Rahat durumunda Tip 4 (Traji-romantik)'ün olumlu duygu durumlarını yansıtır. İnsanların kendisi hakkında ne düşündüğüne adapte olmaktan vazgeçip kendisine odaklanır. Doğal bir tavır takınmaya başlar ve insanları da tercihleri noktasında özgür bırakır. Muhatabına dönük sevgi ve ilgi görme beklentisinden vazgeçerek hayata daha tarafsızca bakmaya başlar (Acarkan, 2021: 84).

Tip 3-Başaran

Tip 3'ler bir sonuca ulaşmaya dek hedef odaklı olan, rekabetçi kişilikler olarak tanımlanırlar. Başarısız olmak veya kaybetmek Tip 3'ler için kabul edilebilir değildir. Bireysel ve sosyal motivasyonu yüksektir. Yeteneklerini sergilemede ve bu yeteneklerle insanları etkilemede oldukça başarılıdır. Sonuca en kestirme yoldan ulaşabilmek için tüm imkânları seferber eder. Hedefine ulaşma yolundaki tüm olumsuzluk ve engelleri bertaraf

eder (Acarkan, 2021: 91). Gerçek sevginin başarılı olmakla elde edilebileceğini düşünür. Rekabetçi bir ruha sahiptir (Palmer, 2014: 60).

Stres durumunda Tip 9 (Barışçı)'un olumsuz duygu durumlarını yansıtır. Motivasyonu büyük ölçüde sarsılır. Hareketliliği pasifize olur, harekete geçmekte zorlanır. Başarılı olacağına dair inancı azalır, başarısızlığa dair bir inanç oluşur. Kendisini değerli hissetmeme eğilimine girer (Acarkan, 2021: 95).

Rahat durumunda Tip 6 (Sadık Sorgulayıcı)'nın olumlu duygu durumlarını yansıtır. Bir işe dönük imaj edinme kaygısından çok işini özenle yapmaya odaklanır. Bireysel düşünmekten ve kendisini hayatın odağına almaktan uzaklaşarak daha verici ve paylaşımcı olmaya başlar (Acarkan, 2021: 96).

Tip 4-Traji-romantik

Tip 4'ler genel anlamda özgürlüğüne düşkün bireylerdir. Çevrelerine karşı dürüst ve samimi insanlar olarak tanımlanırlar. Duygusal yönleri güçlüdür, bireysel olarak hissettikleri üzerine fazlasıyla odaklanır, duygularını anlamlandırmaya çalışır. Duygularda ve yaşantıda yüzeyselliği sevmez, derinleşmeyi önemser. Hayattan beklentileri büyük ölçüde incelik ve güzellikten ibarettir. Çok keyifli ve neşeli olabildikleri gibi hayattan ve yaşantılarından anlam çıkarma çabaları çoğu zaman onları depresif ve melankolik bir ruh haline sürükleyebilir. Muhatabından beklentisi doğru anlaşılmasıdır (Acarkan, 2021: 102-103). Ulaşılmaz olan her şey Tip 4'ler için caziptir. Yani ideal olan ulaşılmaz olandır. Sanatkâr ruhlu olup duyarlı bir yapıya sahiptir (Palmer, 2014: 61).

Stres durumunda Tip 2 (Sitemkâr Verici)'nin olumsuz duygu durumlarını yansıtır. Derin düşünmekten ve durumları içselleştirmekten vazgeçerek ilişkilerinde yüzeysel bir tavır takınmaya başlar. Yalnızlaşmaktan korkarak başkalarının istediği gibi olmak için çaba sarf eder. Bu etkileşimde onaylanmak en büyük ihtiyacı haline gelir. Bu sebeple derin ve anlamlı ilişkiler kurmaktan hızla uzaklaşır (Acarkan, 2021: 108).

Rahat durumunda Tip 1 (Mükemmeliyetçi)'in olumlu duygu durumlarını yansıtır. Olumsuz duygulardan sıyrılarak daha gerçekçi olmaya başlar ve duygusal beklentilerini bir

kenara bırakıp gerçekliğe adım atar. Mevcut durumları olumlu ve olumsuz yönleriyle kabullenerek eyleme geçmeye ve çözüm odaklı düşünmeye başlar. Hayallerden sıyrılıp gerçekliğe dönük disipline olur ve mağdur psikolojisinden sıyrılmaya başlayarak yeniden aktif bir birey olmaya dönük adımlar atar (Acarkan, 2021: 109-110).

Tip 5-Gözlemci

Tip 5'ler araştırmacı, derinlemesine bilgi sahibi olmaya çalışan bireylerdir. Bireysellikten sıkılmazlar, aynı zamanda yaşantıları duygulardan uzak gerçekçi ve objektif bir şekilde yorumlayabilirler. Belli bir alanda derinlemesine bilgi sahibi olmayı severler. Sosyal ortamlara girmekten pek hoşlanmazlar, kendi iç dünyalarında olmaktan daha çok keyif alırlar. Bağımlı olmak yerine, kendileriyle yetinmeyi tercih ederler (Acarkan, 2021: 117-118). Diğer insanlarla aralarına duygusal bir mesafe koyarak yaşamayı tercih ederler. Yakın ve samimi ilişkilerden özellikle kaçınırlar. Bu mesafe kişisel hayatlarına olası herhangi bir müdahaleye karşı bir savunma biçimidir (Palmer, 2014: 61).

Stres durumunda Tip 7 (Ehl-i Keyif)'nin sağlıklı duyu durumlarını yansıtır. Duyguları amaçlarından sapmaya başlar ve derinlemesine düşünmekten uzaklaşır. Düşünsel çaba gerektirmeyen faaliyetlere yönelir. Mantıklı söz ve davranışları alaycı bir hâl almaya başlar. Fikirlere ve yaşantılara adapte olmakta zorlanabilir (Acarkan, 2021: 122).

Rahat durumunda Tip 8 (Reis)'in olumlu duyu durumlarını yansıtır. Bir alanda derinleşmiş olmanın verdiği güven duygusuyla sosyal ortamlarda daha aktif bir rol üstlenir. Kaygıları azalır, özgüveni artar, çevresindeki insanları yönlendirici bir tutum sergilemeye başlar (Acarkan, 2021: 123).

Tip 6-Sadık Sorgulayıcı

Tip 6'lar kendilerini dikkatli adım atmaya çalışan, kontrolcü, güvende hissetme duygusunu fazlasıyla önemseyen bireyler olarak tanımlarlar. İnsanlara karşı kolayca güven duygusu geliştiremezler fakat bu duyguyu hissettiklerinde oldukça sadâkatli ve insanları destekleyen bir tavra sahip olurlar. Tip 6, muhatabından art niyet hissettiği anda geri çekilir

ve sorgulamaya başlar. Muhtemel olumsuzluklara karşı sürekli teyakkuz halindedir. Hata yapmaktan ve hataların olumsuz sonuçlarını yaşamaktan şiddetle kaçınır. Bu sebeple karar süreçleri olasılıklar arasında uzayabilir (Acarkan, 2021: 129-130). Haksızlığa uğramış bireylerle özdeşim kurar bu sebeple otoriter olmaya karşı bir tavır sergiler. Öne atılmak risk almaktır, öne atılmaktan özellikle kaçınır (Palmer, 2014: 61).

Stres durumunda Tip 3 (Başaran)'ün olumsuz duygu durumlarını yansıtır. Zarara uğratıldığı kişilere karşı zarara uğratarak karşılık verme eğilimine girer. Haklılığını kanıtlamak pahasına yalan söyleyerek olayları kendi lehine çevirmeye çalışır. Uyumlu olmaktan uzaklaşıp çıkar çatışması yaşayabilir, bencilce tavırlar sergilemeye başlayabilir (Acarkan, 2021: 135).

Rahat durumunda Tip 9 (Barışçı)'un olumlu duygu durumlarını yansıtır. Kontrolcü tavrından vazgeçerek hayatı akışında yaşamaya başlar. İleriye dönük planlamalar yapmaktan vazgeçerek çevresindekileri destekleyici bir tavır takınmaya başlar. Olası risk durumlarına ve olumsuzluklara karşı tedirgin tavrından vazgeçerek güven duygusu geliştirmeye başlar (Acarkan, 2021: 137).

Tip 7-Ehl-i Keyif

Tip 7'ler duygusal olmayıp daha çok mantıklı kararlar almaya çalışan bireylerdir. Yeni deneyimlere açıktırlar, tekdüzeliğe inat farklılıklara heyecan duyan kişiler olarak tanımlanırlar. Her zaman birden çok seçeneğin olması gerektiğini düşünürler, ileride olacak olana adapte olmuş, aceleci kişilerdir. Düşünceler ve yaşantılar arasında hızlı bağlantılar kurabilirler, farklı ve yeni fikirlere her zaman açık oldukları söylenebilir. İlgi ve alâkaları her zaman daha cazip olana dönüktür. Olumsuzluklara takılıp kalmadan pratik ve çözüm odaklı olmayı tercih ederler (Acarkan, 2021: 144-145). Maceracı bir tavra sahiptirler. Öncelikleri hayattan keyif almaktır. Genel anlamda canlı, heyecanlı bir yapıdadırlar. Yenilikler yapmada başarılıdırlar; fakat maceracı tutumları başladıkları işi bitirmekte zorlanmalarına sebep olmaktadır (Palmer, 2014: 62).

Stres durumunda Tip 1 (Mükemmeliyetçi)'in olumsuz duygu durumlarını yansıtır. Hayatı akışında yaşamının olumsuzluklarıyla karşılaşan Tip 7 (Ehl-i Keyif)'ler,

yargılayıcı ve hesap sorucu bir tutum sergilemeye başlayarak insanları suçlayıcı ve dışlayıcı bir tutum ile acılarını dindirmeye çalışırlar. Kendilerinden fayda beklerken zarar gördüğü insanlara karşı bütün kızgınlıklarını ifade etmekten çekinmezler. Böyle durumlarda olumlu hiçbir şey göremezken olumsuzluklar bütün dünyalarını kaplamış gibidir (Acarkan, 2021: 149-150).

Rahat durumunda Tip 5 (Gözlemci)'in olumlu duygu durumlarını yansıtırlar. Yüzeysellikten uzaklaşıp derinlemesine düşünmeye, düşünce ve davranışlarında acelecilikten sıyrılıp sakinleşmeye başlarlar. Eğlenceli olanın değil gerekli olanın daha motive edici olduğunu düşünürler. Maceracı olmak ve hayatı hızlı yaşamak yerine derin ve incelikli düşünmeye ve hayatı bu bakış açısıyla deneyimlemeye yönelirler. Kişisel gelişimi noktasında hatalarının farkında olarak, ulaşmak istedikleri hedefe tam adapte olurlar ve bu anlamda kendilerini disipline etmeyi başarırlar (Acarkan, 2021: 151).

Tip 8-Reis

Tip 8'ler otoriter, cesaretli ve özgürdürler. Zorluklar karşısında daima güçlü, anlaşmazlık ve çatışmalardan asla kaçınmayan kişiler olarak tanımlanırlar. Kızgınlıklarını tereddütsüz ifade ederler. Adaletsizliğe tahammülleri yoktur, her zaman korunmaya muhtaç olanın yanındadırlar. Kararsızlığa ve tahakküm altına alınmaya katlanamaz. Çözüm odaklı, pratik ve iş bitiricidirler. İnsanların kendisi hakkındaki düşüncelerine aldırmaz, kendi fikrini ifade etmekten de asla çekinmezler (Acarkan, 2021: 157-158). Koruyucu bir tavra sahiptirler. Kendisini ve yakın çevresini sonuna dek korumaya kararlıdırlar. Mücadeleden ve çatışmadan asla kaçınmazlar. Eylemlerinde aşırılığı sever, bunu hayat tarzı haline getirmişlerdir (Palmer, 2014: 62).

Stres durumunda Tip 5 (Gözlemci)'in olumsuz duygu durumlarını yansıtırlar. Kendi kabuklarına çekilerek yalnızlıklarıyla iyileşmeye çalışırlar. Yaşanan olumsuz durumu dışardan gözlemleyerek anlamlandırmaya çalışırlar. Samimi olmak yerine soğuk ve şüpheli bir tavır takınırlar. Mevcut otorite ve imkânları düşünerek yaşantılarını yeniden analiz ederler. Yoğun stresle karşı karşıya kaldıklarında adımlarını temkinli atmayı tercih ederler (Acarkan, 2021: 163).

Rahat durumunda Tip 2 (Sitemkâr Verici)'nin olumlu duygu durumlarını yansıtırlar. Çevreleri tarafından yönlendirilmeye olanak tanırırlar. Muhatabın duygularını önemseyerek davranışlarını buna göre şekillendirirler. İlişkilerinde daha samimi, içten, merhametli ve mütevazi bir tutum sergilerler. Eleştirel ve yargılayıcı tavırlardan kaçınırlar (Acarkan, 2021: 164).

Tip 9-Barışçı

Tip 9'lar uzlaşmacı, barışçıl, sakin bireylerdir. Tip 9'lar için uyumlu olmak, huzuru yakalamak oldukça önemli olup bunu sağlamak için kişisel ihtiyaçlarını ikinci plana atmayı tercih ederler. Yaşantılarını her açıdan gözlemlemeye çalıştıklarından eyleme geçmeleri zaman alabilir. Problemlerin çözümünde aceleci davranmazlar, akışına bırakmayı tercih ederler. Süreç içerisinde genel tavırları sakin ve sabırlı kalmak ve çatışmadan kaçınmak olsa da zaman zaman birikmiş öfkeleri âni patlamalara sebep olabilir (Acarkan, 2021: 169-170). Aşırı derecede kararsızlıklarıyla tanınırlar. Kendi isteklerini göz ardı ederek başkalarını öncelemeyi tercih ederler. Orta halli davranarak herkesin gönlünü hoş tutmak isterler (Palmer, 2014: 63).

Stres durumunda Tip 6 (Sadık Sorgulayıcı)'nın olumsuz duygu durumlarını yansıtırlar. Tüm olumsuzluklara rağmen iyiyi görmeye odaklanan Tip 9 (Barışçı)'lar, stres altındayken her durumda kötü ve olumsuz olana odaklanırlar. Şüpheli bir tavır takınarak her şeyi sorgulamaya başlarlar. Görmezden gelinmek, incitilmek ve dışlanmak hassas noktaları olduğundan bu tür durumlara fazlaca maruz kaldıklarında öfkeyle karşılık verirler. Bütün iyimserliklerini bir kenara bırakarak hayatın geriye kalanının hep olumsuzluklarla devam edeceği kaygısına kapılırlar (Acarkan, 2021: 173-174).

Rahat durumunda Tip 3 (Başaran)'ün olumlu duygu durumlarını yansıtırlar. Kendilerine olan güvenleri artar, kolayca ön plana çıkmayı başarırlar. Yalnızca olumlu olana odaklanıp olumsuzlukları görmezden gelmezler, olumsuzluklarla karşılaştıklarında da motivasyonlarını düşürmezler. Kişisel gelişimleri için faydalı olana yönelirler ve konsantre olurlar. Kişisel başarı ve imaj onlar için önemli hale gelir (Acarkan, 2021: 175).

2.5. Din

2.5.1. Dinin Tanımı

Din bireylerin ilâhi olanla bağılıkları ölçüsünde bireysel olarak hissettikleri duyguları, eyleme döktükleri davranışları ve tecrübelerinden oluşmaktadır (James, 2017: 41). Din, insanlara mutluluğa ulaşmada kılavuzluk eden, dünyaya geliş amacını ve ibadet şekillerini öğreten ve onları hayırlı işlere yönlendiren ilâhi bir kanundur (Akseki, 1958: 9).

İnsanın yaşam koşullarına karşı bir duruş sergileyebilmesi için bu koşullar haricinde alternatif bir kaynağa ihtiyaç vardır. Dinler bu noktada birer referans olarak kabul edilebilir. Dinler, dünyada yaşamını sürdüren ve bastığı zeminden başka ayak basabilecek bir gerçekliğe bile sahip olmayan insana alternatif bir kaynak hükmündedir. Mevcut dünya düzeni tek bir koşula bağlı kalmayı savunarak bunun zıttı olan sorgulama ve alternatif üretmeyi reddeder. İşte bu aşamada dinler, bireye dayatılmış olan bu tekdüzeliğe karşı bir otoritenin varlığından bizi haberdar etmiş olur (Jung, 1999: 57-58).

Tarih boyunca insanlar din kavramını farklı bakış açılarıyla tanımlamışlardır. Sosyologlar dini harici bir bakış açısıyla değerlendirmişlerdir. Bu bakış açısıyla din, bireysellikten öte grup bağlamında bir olguyu ifade eder. Psikologlar ise dini dâhili bakış açısıyla değerlendirerek dinin içeriğinden çok, insan psikolojisine olumlu etkilerini araştırmışlardır. Örneğin; Sigmund Freud dini bir yanılısama olarak gördüğünü belirtirken, Carl Gustav Jung dini zorunlu bir kabul olarak görür ve bu konuda insan iradesinin geri planda olduğunu kabul eder. Victor Frankl ve Abraham Maslow ise dini tercih etmede insan iradesinin önemini vurgulamışlardır. Ayrıca Maslow dinin, bireyin kendini gerçekleştirmesine katkıda bulunan önemli bir etken olduğuna işaret eder (Köse ve Ayten, 2019: 110).

Akademik camianın fikir birliği ettikleri bir din tanımından söz etmek mümkün değildir. Çünkü yapılacak bir din tanımının tüm dinleri kapsaması oldukça zordur. Belli bir kurucusu olmayan dinler olabileceği gibi sırf ibadet temelli dinler de mevcuttur. Tek Tanrılı dinlerin bile kendi içerisinde farklı tek Tanrı anlayışlarına sahip olduklarını söylemek mümkündür (Yapıcı, 2013: 7).

Din, ihtiyaca binaen meydana gelen yapay bir oluşumdan ibaret değildir. Aynı zamanda insan zihninin ürünü de değildir (Altıkardeş, 2004: 17). İnsanın varoluşuna paralel olarak ortaya çıkan, kişisel ve sosyal bir gerçekliği ifade eden din, tarihin her döneminde insanlar ve toplumlar üzerinde hâkimiyet kuran ilâhi bir nizamdır (Pazarlı, 1972: 31).

Din, bireye gündelik hayatın nasıl yaşanması gerektiğine dair ipuçları vererek bir düzen oluşturur ve böylece hayatı anlama ve algılamada bir biçim/form sunmuş olur (Kula, 2006: 77). Din, insan yaşamında önemli rollere sahip bir olgudur. İnsanın hayatın anlam ve amacını bulması, yaşamını sürdürmesi ve sorunlar karşısında güçlü durabilmesi gibi pek çok süreçte din aktif rol oynamaktadır (Aytan, 2012: 15).

Din, bireye etkisinin yanı sıra toplumu da etkileyen bir olgudur. Bu etki ekonomik, biyolojik, siyasal, sosyal pek çok değişkenin de içinde bulunduğu bir bütünün parçasıdır. Bu nedenle diğer değişkenlerden bağımsız düşünülemez (Armaner, 1973: 143). Dinler, toplumsal yaşamın hemen her alanında göz ardı edilemez etkilere sahiptir. Dinin toplumsal hayatla bu denli birlikteliği, onun insan tarafından oluşturulduğuna dair bir kabule sebep olmuştur. Bu kabul, bazen ilkel kabile dinleri ile vahiy temelli dinlerin tek bir başlık altında varsayılmasına yol açmış olsa da ilâhi dinlerin insan ürünü olmaları düşünülemez. Zira ilâhi dinler toplumsal ortamda ortaya çıkmış olsalar da toplum tarafından oluşturulmamışlardır. Olaylar karşısında tepki verme biçimimizde, değer yargılarımızda, bir şeyi haram ya da helal olarak tanımlamada ve buna benzer pek çok durumda referans aldığımız en önemli kaynak din ve kutsal kitaplardır. Örneğin; kurban kesmek Müslüman birey için kutsal kabul edilirken Budizm’de yapılmaması gereken bir eylemdir. Bu bağlamda farklı inançlara sahip bireylerin eylemlerinin inanca göre farklılaşması olağandır (Tanrıverdi, 2018: 600).

İslâm dini, insan hayatında bütünleştirici etkisinin yanı sıra değerlerin toplumca benimsenmesinde de etkilidir. Yapılan araştırmalara göre bireyde cinsiyet, medeni durum, yaş, dindarlık tasavvuru gibi değişkenler toplumun dinî hayatında etkili unsurlar olarak belirginleşmektedir. Bu değişkenlerin yanında diğer çevresel etmenler ve yaşanan ortamın da dinî hayata yansımaları göz ardı edilemez (Uysal, 1995:180).

2.5.2. Psikologların Din Tanımları

William James, batıda din psikolojisinin kurucusu olarak kabul edilmektedir. O, din ve Tanrının varlığı veya yokluğundan ziyade dinin işlevsel ve pratik yönüne vurgu yapmıştır. Din, pratikte insan hayatına sağladığı katkı ölçüsünde vardır. James dinlerin bu anlamda değerli bir fonksiyonu icra ettiği düşüncesinde olup din konusunda olumlu bir izlenime sahip olmuştur (Ayten, 2017: 36).

Diğer taraftan psikanalizin kurucusu kabul edilen Freud, dini bir yanılsama olarak nitelendirmiş ve bastırılmış duygulardan meydana gelen bir oluşum olduğunu iddia etmiştir (Ayten, 2017: 70). Freud'a göre saplantılı ve hastalıklı bireylerin suçluluk hissetmesi günahkâr olmalarının bir dışavurumudur. Yapacakları her kural dışı faaliyetten önce yaptıkları dinî uygulamalar savunma psikolojisinin bir sonucudur. Bunun altında yatan temel sebebin ise kişinin doğasında var olan, çocuklukta yansıtılmasına müsaade edilen fakat daha sonra bastırılmayan saplantılı içgüdüsel bir dürtü olduğu anlaşılmaktadır (Freud, 1999: 37).

Freud'un öğrencisi olan Jung'a göre din, bir varlığa karşı hissedilen bağlanma ve güven duyma hissinin bilinçte meydana getirdiği değişikliğin tutum ve davranış olarak dışavurumudur (Jung, 2017: 8). Jung, dini bastırılmış duyguların dışavurumu olan hastalıklı bir durum olarak görmemiş, aksine eşyanın özünde bulunan bir oluşum olarak kabul etmiştir. Jung'un dine bakışı farklı dinî görüşleri birleştirici bir etki yaratarak din ile psikanaliz arasında mutabakat sağlamıştır (Ayten, 2017: 76).

Abraham Maslow ise dini tanımlarken dinin bireyi ilgilendiren boyutuyla ilgilenir. Dindar birey kişisel anlamda kendini gerçekleştirmiş bireydir. Çünkü böyle bir kimsenin edindiği vasıflar dinlerin kendisinden ulaşmasını istediği vasıflarla uyum içerisindedir (Ayten, 2017: 145).

Erich Fromm dinlerin bireyin kendini geliştirme sürecine katkı sağlaması gerektiğini düşünmektedir. Bu doğrultuda dinler arasında otoriter ve hümaniter olmak üzere bir ayırım yapmaktadır. Otoriter dinler, bireyin kişisel gelişimini göz ardı ederek yalnızca Tanrıya itaati ölçüsünde bireyi erdemli sayar, Tanrıya itaatsizlik ise günah sayılır.

Tanrı mutlak otoritedir, Tanrının gücü karşısında insanın daimi acziyeti esastır. Hümaniter dinler ise bireysel gelişimi ve özgürlüğü esas alır. Erdemli olmak bireysel gelişimle mümkündür. Yanılgıların en büyüğü ise bireyin kabiliyetlerinin farkında olmayıp Tanrıya itaat etmesidir (Ayten, 2017: 80).

Victor Frankl ise, dinin işlevsel yönünü önemseyerek bireyin yaşamını anlamlandırmada sağladığı katkıya odaklanmıştır (Ayten, 2017: 170). Nitekim toplama kampı deneyimlerinden söz ettiği “*İnsanın Anlam Arayışı*” adlı eserinde de Frankl, dinî inancın etkisi ve gücünün bir göstergesi olarak tutukluların açlıktan ve soğuktan tükenmiş olmalarına rağmen bir kuytuya çekilip dua ve ibadet ettiklerini ve bu duygu ve motivasyonla hayata tutunduklarını ifade etmiştir (Frankl, 2019: 49).

2.6. Dindarlık

Her insan hayata adım atar atmaz hâlihazırda dinî bir geleneğin içine doğmuş olur. Zaman içerisinde dinî bazı kalıpları öğrenir, dindar insanların tutum ve davranışlarını inceler, bazı durumlarda kendisi de bir dinî ritüele eşlik eder. Önce kendisine sunulan dini taklitle benimsemiş olsa da, bir süre sonra bu durum yerini araştırma ve sorgulamaya bırakır. Böylece dindarlık dediğimiz kavram ortaya çıkar. Bu bağlamda dindarlık; bir dinin öğretilerinin o dinin inananlarınca, dinin öngördüğü zaman ve şartlarda uygulanması ve yaşanmasıdır. Dindarlık aynı zamanda dinin yaşanan ve hayata geçirilen yönünü ifade eder. Allah’a bağlılık, ahlâkî tercihler, diğer insanlarla iletişim tarzı ve ibadetleri yerine getirme bu kapsamda değerlendirilebilir (Hökelekli, 2012: 42-43).

Dindarlık, bireyin olumlu tutum ve davranışlarından meydana gelen dinî yaşam biçimini ifade eder. Dindarlık kavramı bünyesinde pek çok dinî inanç ve ritüelleri barındırdığından bunları her yönüyle dengeli bir biçimde çevrelemelidir (Uysal, 2006: 46). Bir bireyin dindar olduğuna dair bir vurgu varsa, bireyin bu dinin kapsama alanındaki gerçekliği kastedilmiş olur. Birey, ilâhî güce bağlılığı içselleştirir ve dindar bir birey olarak bu bağlılığın etkilerini dış dünyaya da yansıtmaya başlar (Kızılgeçit, 2021: 125).

Din, bireylerin uyması gereken kurallar bütünüdür ifade ederken, dindarlık ise bu kuralların bireyde görünür olması demektir. Bu bakımdan din ve dindarlık, bireyin özgür

iradesiyle uymayı tercih ettiği bu kurallar ekseninde hayatın nasıl yaşanacağına dair bir çerçeve oluşturmaktadır. Din, dışardan baskıya dayalı olmayıp, özgür iradeyle tercih edildiği için bu tercihin bazı gereklerinin olması olağandır. Buradan hareketle dine samimiyetle bağlı kimselerin önemli sorumluluklar alması gerektiğini ifade edebiliriz. Çünkü dindar birey, bağlı olduğu dinin kurallarını yerine getirmekle beraber dindarlığın gerekli kıldığı vasıflara sahip olmakla ve bu vasıfları temsille yükümlüdür (Bilgin, 2014: 77).

İslâm'a göre dindar birey, Allah'ın emirleri doğrultusunda hareket eden, peygamberin yetiştirmeye çalıştığı insan profiline uygun davranmaya çalışan, bir şey yapacağı zaman bunu Allah için yapan, sorumluluk bilincine sahip olan, salt bireysel fikriyle hareket etmeyip Allah'ın ve peygamberin koyduğu kurallara uygun hareket etmeyi önceleyen kişidir (Çakan, 2016: 113).

2.7. Dindarlığın Boyutları

2.7.1. Gazzâlî'ye Göre Dindarlığın Boyutları

Gazzâlî insanlarda üç türlü dindarlık ayrımı yapmaktadır. Bunlar taklidî dindarlık, ilmî (tahkikî) dindarlık ve zevk alınan dindarlıktır (Topuz, 2011: 172). Gazzâlî bu ayrımı yaparken aynı zamanda iman eden kimselerin üç mertebesini de açıklamış olur ki Gazzâlî'ye göre taklidî iman avâmın imanı, tahkikî iman kelamcılarının imanı, yakîn iman da âriflerin imanı olarak isimlendirilmiştir (Gazzâlî, t.y.: 34-35).

Taklidî Dindarlık

Gazzâlî'ye göre taklidî iman avâmın imanıdır. Bu evre kişinin anne babasından Allah'ın ilim, irade, kudret ve diğer sıfatlarını öğrendiği ve öğrendiklerini kabul ettiği evredir. Gazzâlî'ye göre taklidî imana sahip kimseler duyduklarının aksini düşünmediklerinden bu imana hata karışma ihtimali yüksektir. Yahudi ve Hristiyanların da atalarından öğrendikleri şekliyle gönülleri mutmain olsa da inandıkları, hatadan ibarettir. Bu kimseler gerçeğe ulaşmış değillerdir, gerçek onlara öğretilmiştir, denilebilir (Gazzâlî, t.y.: 35)

Taklidî dindarlıkta birey dinî söylemleri hüsnü zan ile kabul etmekte ve söylenenlerin doğruluğuna inanmaktadır. Bu evrede akıl kabiliyeti yeterince kullanılmamaktadır. Çünkü taklidî dindarlığı benimseyen bireyler dinî inanç ve uygulamaları öğrenmek için kişisel çaba harcamaktan kaçınarak bunları çevrenin telkiniyle öğrenmekle yetinmektedir. Taklit yoluyla elde edilen tutum ve davranışlar gelenek halinde yaşatılmakta ve bu davranışlarda herhangi bir artma veya eksilme görülmemektedir. Çünkü taklidî dindarlığı benimseyen bireyler alternatif dinî inanışlara kendilerini kapatarak mevcut doğruları üzerinden inançlarını savunmayı bir onur meselesi olarak görmektedir. Bireyde mevcut sarsılmaz dinî inançlar ergenlik dönemiyle birlikte sorgulanabilir olmaya başlamakta ve birey yaşadığı şüpheleri yok etmek ve inancını temellendirmek amacıyla bilgi arayışına girmektedir. Bu arayış amacına ulaştığında birey tahkikî-ilmî dindarlık seviyesine ulaşmış olmaktadır (Topuz, 2011: 172).

İlmî (Tahkikî) Dindarlık

İnsanın çevrenin telkiniyle öğrendiği taklidî bilgileri araştırması, öğrendiği bilgileri delillendirme çabası, bir şüpheyile karşılaştığında dinî kaynaklara başvurması tahkik anlamına gelmektedir. Dinî düşüncelerin taklitten tahkik seviyesine ulaşması ciddi bir düşünce süreci neticesinde gerçekleşmektedir ve Gazzâlî bu süreci bizzat yaşamıştır. Otuz yaşlarında yaşamış olduğu ruhsal bunalım, kendisinin taklit seviyesinde olduğunu varsaydığı düşüncelerini sorgulamaya sevk etmiştir. Bu süreçte Gazzâlî kendi dinî düşüncelerini ve toplumun dinî davranışlarını sorgulamış ve dinî anlamda bir derinlik kazanarak dinî inanç ve davranışlarından zevk almaya başlamıştır (Topuz, 2011: 173).

Gazzâlî'ye göre tahkikî iman delil ile karışmış imandır, hata ihtimali de vardır. Tahkikî iman bir duvarın ardından içerdeki bir kimsenin sesini duyup varlığına inanmak gibidir. Yakîn anlamda duvarın ardındaki sesini duymak varlığını kabul etmek olsa da, sesin sese benzerliği düşünülerek elde edilen delillerde hata ihtimali vardır. Aslolan duvarın ardındaki kimseyi yakîn manada müşahede etmektir. (Gazzâlî, t.y.: 34-35).

Zevk Alınan Dindarlık

Gazzâlî'ye göre imanın en güçlü mertebesidir. Gerçek bilgi ve yakîn manada bir müşahede ile ulaşılır. Gazzâlî bu evredeki imanı mukarreb ve siddıkların imanı olarak nitelendirmektedir Zevk alınan dindarlıkta Allah'a kurbiyet (yakınlık) esastır (Gazzâlî, t.y.: 34-35). Zevk alınan dindarlık dinî tutum ve davranışlarla dindarlığın son noktasını ifade etmektedir. Dinî inanç ve ibadetlerden zevk almaya başlayan insan inancının derinliklerine inebilmekte ve bu süreç yoğun bir şekilde yaşanan dinî tecrübeler sonucu elde edilebilmektedir. Bu aşamada yoğun dinî tecrübeler yaşayan insan metafizik âleme dair birçok gerçekliği hissetmeye ve tecrübe etmeye başlamaktadır. Bu durum kalp gözünün açılması olarak ifade edilmektedir. Kalp gözü açılan insan yaratıcıya yakın olmak anlamına gelen “kurbiyet” makamına ulaşabilmektedir. Bu makama ulaşan insan dünyada iken Allah'ı kalben vasitasız olarak hissedebileceği yoğun dinî tecrübeler yaşamakta ve ibadetlerini zevkle yerine getirmektedir (Topuz, 2011: 173).

2.7.2. Allport'a Göre Dindarlığın Boyutları

İnsanların dini yaşama yoğunluğu farklı düzeylerde olabilir. Bu bağlamda dindarlığın farklı yönelimleri ve tiplerini ilk olarak G. W. Allport tarafından iki temel grupta ele alınmıştır. Dindarlıktaki derinlik, içtenlik ve samimiyetle orantılı olarak farklılaşan bu dindarlık tipleri “iç güdümlü dindarlık” ve “dış güdümlü dindarlık” olarak isimlendirilmiştir (Hökelekli, 2012: 84).

İç Güdümlü Dindarlık

İç güdümlü dindarlıkta birey dinî değerleri içselleştirmiştir. Dinî kişiliğin merkezinde olarak iman davranışları belirleyici bir rol üstlenmektedir. İç güdümlü dindarlar Allah için kendi istek ve arzularını bir kenara bırakarak kendilerini dine adanmışlardır. İç güdümlü dindarlar için din dışardan bir değer değildir; ilâhi yönde bireyi değişime yönlendiren, içten gelen bir değerdir, din kişiliklerinin ayrılmaz bir parçasıdır. İç güdümlü dindarlık yönelimine sahip bireyler, dinî görevlerini yerine getirmede kararlı ve tutarlıdır (Hökelekli, 2012: 84-86). Din duygusunu içselleştirmiş iç güdümlü dindarlar için din bireyin bakış açısının ve yaşam tarzının referans kaynağı kabul edilir. Davranışların

dışavurumu iman gücüyle gerçekleşir ve davranışlarda Allah'ın hoşnutluğu esas alınır. Dış güdümlü dindarlıkta din insan için iken, iç güdümlü dindarlıkta insan din için vardır; çünkü insanlar dinleri için kendi istek ve arzularından vazgeçtikleri ölçüde hayatlarının anlamlı olduğuna inanırlar (Gürses, 2001: 85).

Dış Güdümlü Dindarlık

Dış güdümlü dindarlıkta birey dini bir argüman olarak kullanmaktadır. Din yaşadığı toplumda kendisine bir statü kazandırdığı ölçüde işlevsel olmaktadır (Gürses, 2001: 83). Diğer bir ifadeyle din birinci derecede anlamlı ve gerekli görülmez, birey için kişisel veya toplumsal isteklere ulaşmada amaç değil araç konumundadır. Bu yönetime sahip kimseler için din toplumda itibar kazanmada, sıkıntılı süreçleri teselli etmede, kaygıları giderip güven vermede ve ihtiyaçları gidermede oldukça elverişlidir. Din kişilerin istek ve ihtiyaçlarını giderdiği ölçüde önemli ve anlamlıdır. Dua ve ibadetler Allah'a karşı sorumlulukları yerine getirmekten çok zor durumlarda başvurulmuş geçici eylemler olarak görülür (Hökelekli, 2012: 84-86).

2.7.3. Glock'a Göre Dindarlığın Boyutları

Dindarlığın çok boyutlu olarak araştırılması pek çok bilim adamı tarafından dile getirilen bir konu olmuştur. Bu bağlamda Glock ve Stark'ın ortak araştırmaları, yine Stark'ın bireysel araştırmaları sonucunda "dindarlık" beş boyutlu olarak tanımlanmış ve bu tanımlama genel olarak kabul görmüştür (Hökelekli, 2012: 51).

İdeolojik (İnanç) Boyutu

İnanç boyutunda her dindar bireyden inandığı dinin gereklerini kabule yönelik bir beklenti söz konusudur. Her din kendi bünyesinde inanç ilkelerinden bir sistem oluşturarak mensuplarından bu ilkelere inanmalarını bekler (Glock, 2007: 252). Bir din ile bağ kurmak, o dinin inanç esaslarını kabulle başlar. Bir kutsala inanma olgusu bütün ilâhi dinlerde yer alan bir olgudur. Dindar bireyler bağlı oldukları dinin öğretileri ekseninde bir Tanrı inancı geliştirirler. Bazı inançlar bir dinin bütünlüğü içerisinde belirleyici özelliklere sahip olup o dinin temelini oluşturur. İslâm'ın ayırt edici özelliği tevhid inancı iken

Hristiyanlıkta bu ayırt edicilik teslis inancı olarak karşımıza çıkmaktadır. Müslümanlar Allah'ın birliği ve eşi ve benzeri olmadığı şeklinde bir dinî inanç geliştirirken Hristiyanlar üçlü Tanrı inancını (Baba-Oğul-Rûhu'l-kudüs) benimsemişlerdir. Ayrıca dinî inançlar bireyin sahip olduğu dünya görüşüne kaynaklık etmede de işlevsel bir role sahip olmaktadır (Hökelekli, 2012: 52).

Törenselleşen (İbadet ve Uygulama) Boyutu

İbadet boyutu bir dinin inananlarınca yerine getirilen o dine özgü dinî pratikleri kapsamaktadır (Glock, 2007: 252). Her dinî geleneğin bünyesinde barındırdığı bazı uygulamalar vardır. Bu uygulamalar dua, kurban, hac ve kutsal kitabı okuma gibi farklı formlarda karşımıza çıkmakta olup aynı zamanda dinî hayatın da temelini oluşturan unsurlardır. Dindar bir birey bağlı olduğu dinin kendisine yüklediği ödev ve sorumlulukları yerine getirmekle mükelleftir. Bu ödev ve sorumluluklar bireyin inandığı Tanrıya itaat etmesini, onunla karşılıklı bir etkileşimde bulunmasını öngören eylemlerden oluşur. Bireyin inandığı dinin gereklerini yerine getirmede gösterdiği çaba ve devamlılık hem dindarlığının bir göstergesi hem de inançları içselleştirmedeki samimiyetinin de bir yansıması olarak kabul edilir (Hökelekli, 2012: 53).

Tecrübe (Duygusal) Boyutu

Dinin tecrübe boyutu, dindar bireyin herhangi bir zaman diliminde inandığı varlıkla doğrudan etkileşimi sonucu dinî bir duyguyu tecrübe ettiğini açıkça kabul etmesiyle ortaya çıkan bir boyuttur. Dindar birey tarafından tecrübe edilen bu duygu bazen korku, bazen vecd halinde ortaya çıkabilir. Ortaya çıkan duygulardan hangisinin dindarlığın esas göstergesi olduğu konusunda dinlerin kendi içerisinde göreceli bakış açıları mevcuttur. Dolayısıyla her din bireysel dinî tecrübeye belli derecede önem atfeder (Glock, 2007: 252). Bir dine mensup olan her birey inandığı yaratıcının mevcudiyetini içinde hisseder ve yaratıcının kendisine etkilerini fark eder. Bireyin yaratıcı ile bu etkileşimine bağlı olarak bazı sezgiler, duygular ve duyular ortaya çıkar ki bu durum “dinî tecrübe” olarak adlandırılır. Bazı dinler dinî tecrübeye oldukça önem verirken bazı dinler de dinî tecrübe yerine ibadet ve ahlâkî değerleri öncelemektedir. Genel anlamda dindarlığın tasavvufî yorumları dinî tecrübenin yoğun bir şekilde yaşanmasını amaçlamakta olup tasavvufta

bunun gerçekleşmesi için özel teknikler kullanılır. Bundan dolayıdır ki tasavvuf din duygusunun zengin örneklerine ev sahipliği yapmaktadır (Hökelekli, 2012: 53-54).

Zihinsel (Bilgi) Boyutu

Bu boyut bir bireyin inandığı dinin temel inançlarını ve kutsal kitabını bilmesini ve onlara güvenmesini ifade eder (Glock, 2007: 252-253). Bir dine bağlı bireyler inandıkları dinin inanç ve değerleri hakkında az ya da çok bilgi sahibidirler. Dinî ibadetler, kurallar, gelenekler vb. konularda bireylerin sahip olduğu bilgiler bir dinî gruptan diğerine değişiklik gösterse de dindarlığın ayrılmaz bir parçasını oluşturmaktadır. Bilgi boyutu diğer tüm boyutlarla etkileşim içerisinde olsa da özellikle inançla yakın bir ilişki içerisindedir. İnanç boyutu bilgi boyutuna ulaşmak için bir önkoşuldur, denilebilir. Çünkü dinî bilgi inançla işlevsel hale gelmektedir. İnançsız bir birey her ne düzeyde bilgi sahibi olursa olsun bu durum bireyin dindarlığının bir göstergesi sayılamaz (Hökelekli, 2012: 54).

Etki Boyutu

Etki boyutu inanç, ibadet, tecrübe ve bilgi boyutlarından farklı olarak adı geçen tüm boyutların seküler sonuçlarının toplamından oluşmaktadır. İnsanların din ile etkileşimi neticesinde sahip olmaları gereken zihniyetin ana hatlarını belirleyen dinî kurallar dindarlığın etki boyutu kapsamında yer almaktadır (Glock, 2007: 252-253). Dindarlık bireysel ahlâkî tutum ve davranışlar ile başlar ve sosyal ilişkilere varıncaya kadar bireyin yaşamının hemen her alanında pek çok etkiye sahiptir. Dindarlık aynı zamanda kişinin beden ve ruh sağlığı, tercih ve tutumları, yaşam biçimi ile çok yakından ilişkilidir (Hökelekli, 2012: 55).

2.8. Dindarlık-Kişilik İlişkisi

Kişilik-dindarlık ilişkisinden iki şekilde söz edilebilir. Bazı araştırmacılar kişiliğin dindarlığa etkisinden söz ederken bazıları da dindarlığın kişiliğe etkisinden söz etmişlerdir. Yapılan bir çalışmada dindarlık ve kişiliğin birbirini karşılıklı etkilediği sonucuna ulaşılmıştır. Kişilik özelliklerinden bazıları dindarlığı olumlu etkilerken, bazıları olumsuz etkilemektedir. Aynı şekilde dindarlığın da kişiliğe olumlu-olumsuz etkilerinden söz etmek

mümkündür. Söz gelimi dindarlık ve kişilik kavramları birbirinden bağımsız olamayacağından, bu karşılıklı etkileşim olağandır. Fakat yine de kişiliğe oranla dinin etkisinin daha baskın olduğunu da ifade etmek gerekir (Karakaya, 2008: 73).

İnançlar, kişiliği oluşturan öğelerden biridir. Aynı zamanda duygu, davranış ve tutumlarımıza yön vermek suretiyle kişiliğin diğer unsurlarını da belirlemiş olurlar (Certel, 2016: 172). Whitehead'e göre din, samimi ve içten bir şekilde kabul gördüğünde insanın karakterini değiştirebilme potansiyeline sahiptir (Whitehead, 2001: 51). Yine aynı doğrultuda benliğin tekâmülünü etkileyen birden çok unsur olmakla beraber, bu süreçte özellikle din ve dindarlığın olumlu bir etkisinin olduğunu söyleyebiliriz (Yıldız, 2006a: 118).

Benlik saygısı, bireyin öz değerlendirme sonucu ulaştığı ve bunun sonucunda kendisine dönük değerli olma, sevilebilir olma gibi olumlu yargılar edindiği bir duygu durumunu ifade eder. Bireyin hayatını çevreleyen ve bireye yön veren bir konuma sahip olan din, bireyin hâlihazırdaki benliğini rasyonel bir şekilde tanınması ve onaylamasında kilit öneme sahiptir. Buradan hareketle din, inanç ve değerler bakımından içerdiği kurallar ve insana özgü mesajlar noktasında benliği geliştiren ve muhafaza eden bir görev üstlenmiş olur (Kırmı, 2008: 333). Örneğin; ibadetler, Allah ile bağımızı her an canlı tutmak için bir aracı hükmündedir. Görev bilinciyle yapıldığı takdirde ibadetler, bireyde sorumluluk duygusunun gelişmesini sağlayarak benliği aşmada ön ayak olur. Ayrıca dünyada yaptıklarının hesabını vereceğinin bilincinde olan insan, öz denetim sahibi olur ve kendini sorgular. Böylece ibadetler kişiliğin sübjektif boyutunu teşkil eden benliğin gelişmesinde, zorlukları aşmada ve psikolojik olarak gelişmede güçlü bir etken olarak rol alır (Hayta, 2006: 145).

Din kişiliğe bir form kazandırırken kişilik de kendi kapasitesi oranında dinin yaşanmasına olanak sağlar. Bu karşılıklı etkileşimde din kişilikle hayat bulur, denilebilir. Dindarlık, kişilik süzgecinden geçer ve böylece davranış dili olmaya başlar. Bu bağlamda kişilik tiplerindeki çeşitliliğin dindarlık tiplerindeki çeşitliliği de beraberinde getirdiği söylenebilir (Gürses, 2006: 106).

İbnü'l-Arabî, insanın Tanrının bir parçası olduğunu ifade eder ve ona göre insan ancak bu birlikteliği işlevsel hale getirdiği zaman kişiliği olumlu yönde gelişmiş olacaktır. Bunun için de insan sevgiyi merkeze alarak hayatı anlamlı hale getirmelidir. Çünkü sevginin varlığı Tanrıdandır ve insan Tanrıyı tanıdıkça hayatı anlamlandırabilir ve gerçek mutluluğa erişebilir (Karacoşkun vd., 2007: 108).

Din, ruh sağlığına ilişkin sahip olduğu değerler ve yaşama dair açıklamalarıyla hayata anlam katmakta ve kişilere umutsuzluklar karşısında güvende olma duygusunu hissettirmektedir (Kımtar, 2006: 217). Bir çiçeğin filizlenmesi için gerekli şartlar sağlanmadığında nasıl ki çiçek açmazsa, insan da beden ve ruhen ihmal edildiğinde, ihtiyaçları karşılanmadığında kişiliğinin gereklerini yerine getiremez ve kendini gerçekleştiremez. Bu bağlamda insanın en temel psikolojik ihtiyaçlarından birinin din olduğunu ifade edebiliriz. Sağlıklı bir din eğitimi almayan birey sorumluluk duygusundan yoksun kalır ve bu sebeple sağlıklı bir kişilik geliştiremez (Şentürk, 2017: 142).

Din subjektif ve objektif olarak çift yönlü bir olgudur. Dinin subjektif yönü, inanç boyutunu ifade eder ve aslında din çoğunlukla subjektiftir. Çünkü din öncelikle inançla başlar ve bireyin duygu dünyasındaki yerini alır. Daha sonra objektif yönü ortaya çıkar ve bireyin inancı, davranışlarına yansımaya başlar. Bu bağlamda dinin inanç ve davranış boyutu ayrılmaz bir bütünün parçalarıdır (Karacoşkun vd., 2015: 67). Dindar bireylerin davranışlarının, dindarlığın bir dışavurumu olarak dinî değerlere uygun olması gerekir. Aksi takdirde inanç ve davranış arasında bir çelişki meydana gelir. Çünkü dindar insandan beklenen inancına uygun hareket etmesidir (Kayıklık, 2006: 498).

İnsanların çoğu için din olgusu kimlikle özdeşleşmiştir. İnsanlar dinin gereklerini yerine getirmemiş olsalar dahi dinî bir gruba mensupturlar. Bu durum aynı dinî gruplarda bulunurken farkındalık oluşturmasa da farklı bir dinî çevrede farkındalık oluşturur. Bu farkında oluş dinî kimliğin korunması yönünde olumlu bir etki yapar. Dinî inançlar artık kişinin benliğinin bir parçası olur ve dinî inançlara yönelik bir tehdit, benliğe yönelik bir tehditmiş gibi algılanır (Yıldız, 2006b: 100).

İnsanın doğasında din duygusunun varlığına işaret eden bağlanma, güven duyma, kendini gerçekleştirme gibi duygusal ihtiyaçlar mevcuttur. Bireyde var olan bu din

duygusu, mizaç karakter ve ikisinin toplamını ifade eden kişiliği doğrudan etkilemektedir. Din bireyin doğuştan getirdiği, yaratılıştan sahip olduğu özelliklere göre hareket etmesini ister, fakat bunu yaparken de dinin çizmiş olduğu sınırlara riayet etmesini bekler. Çünkü mizaca göre hareket ederken aynı zamanda dengeyi korumayı öngörür. Bu bağlamda din, bireyin tutum ve davranışlarını şekillendiren bir olgudur. Bir dinin mensubu olan birey bu dinin öğretilerini kişiliğine aktarmaya çalışır ve değişime açık olur. Böylece din değerleri benimseme ve bunu tutum ve davranışlarına yansıtma noktasında ideal bir insan profili oluşturur. Her insan bu ideal profile ulaşmak amacıyla kendi benliği ile ideal benlik arasındaki boşluğu doldurmaya çalışır. Bu aşamada bireysel çaba, kaliteli bir kişiliğe ve kaliteli bir dindarlığa sahip olmada kritik rol oynamaktadır (Ceylan, 2019: 68-69).

Kişiliği oluşturan öğeler bebeklikten yetişkinliğe kadar farklı evrelerden geçer. Bu süreçte bazı kişilik özellikleri değişirken bazıları sabit kalır. Kişinin bireysel varoluşunun farkında olarak kendi eylemlerine dair sorumluluk hissetmesi, bu bilinçle toplum içerisinde farkındalık sahibi olması, kişinin özüne ait değişmez bir özelliktir. Birey, yaşadığı toplumun kültüründen soyutlanamaz. Kültürü kuşatan ve kültürden medeniyete geçişi sağlayan olgu ise dindir. Bu bağlamda dinin bireysel olarak olumlu bir etkiye sahip olmasının yanı sıra, toplumsal anlamda sorumluluk geliştirmedeki etkisi de göz ardı edilemez. İnsan olmanın ayrıcalığı, varlığı anlamlandırma çabası içerisinde olmasıdır. Bu çaba içerisinde olan dindar birey, kâinatın bize sunulmuş bir emanet olduğu bilincinde olur (Akto, 2011: 214-215).

Çocuğun olgun bir birey haline gelmesinde dinin bazı destekleyici etkilerinden söz etmek mümkündür. Birincisi, din aile konusunda bazı standartlar belirleyerek aile yapısının sağlam temellere oturtulmasını sağlar. İkincisi ise, toplumsal yaşam için bazı standartlar oluşturur ve gençlere de bu standartlara uyma noktasında gerekli motivasyonu sağlar. Batı'da yapılan bazı araştırmalara göre yaşamlarını dinî prensiplere uygun olarak sürdüren ailelerde çocuk-ebeveyn ilişkilerinin daha sahiplenici ve sevgi temelli olduğu görülmüştür. Buradan hareketle, böyle bir ortamda büyüyen gençlerin tutarlı bir özgüvene sahip olacağı ve arkadaş çevresinden gelebilecek olumsuz etkileri en az zararlarla atlatacağı öngörülebilir (Kuşat, 2001: 102).

Dindarlık ile anne-baba tutumları arasında karşılıklı bir etkileşimden söz etmek mümkündür. Toplumda dinî yaşantı şekilleri bir kurum olarak aileyi ve anne-babayı etkilerken, anne babanın çocuklarıyla iletişim ve etkileşimi de dindarlığı etkiler. Aile eğitimin başlangıç noktası olduğundan, ilk dinî kurallar da ailede öğrenilmiş olur. Ailesi tarafından sevgi ve ilgiyle büyütülen çocuklar sağlıklı bir kişilik geliştirir ve bu durum çocuğun dine karşı olumlu bir tavır geliştirmesini sağlayarak çocuk için sağlıklı bir dindarlığı da beraberinde getirmiş olur (Kıınter, 2015: 39-40)

2.9. Dindarlık-Enneagram İlişkisi

Enneagram, maneviyat ile ilgili alanların varlığını kabul etmektedir. Öyle ki, bireyin kişisel gelişim süreçlerini anlamlandırmada Enneagram-kişilik-maneviyat ekseninde yapılacak çalışmalar kilit öneme sahiptir. Enneagram, görünmeyen âlemle karşılıklı bir etkileşimden ve bu etkileşimin kişiliğe yansımalarından söz etmektedir (Karabulut, 2007: 153).

Enneagram yalnızca psikolojik bir yöntemden ibaret olmayıp aynı zamanda tinselliğe giden bir yolu ifade eder. Çünkü tinselliğe ulaşmak bireyin ancak kendisini doğru tanımasıyla mümkündür. Ancak Enneagram metafizik ve tinsel geleneklere dayansa da dinî bir olgu değildir. Buna rağmen Enneagram kişilik örüntülerini ortaya çıkaran bir yapı olduğundan bazı dinler ve dinî ifadelerle ilişkilendirilmiştir. Bu bağlamda Enneagram İlahî Olgu ve insan ilişkisinde insanî yöne vurgu yaparak tinselliğin bir parçası olabilir. Dine dair az sayıda söyleme sahip olsa da ilahî güce yakınlaşmada en büyük engel olan benliği açıklayabilir (Riso ve Hudson, 2021: 15-16).

Enneagram'ın günümüzdeki mevcut haline uyarlanmasında kilit isim olan Oscar Ichazo, Enneagram'ı ruhsal özelliklerin benlik hallerine nasıl dönüştüğünü incelemek amacıyla bir araç olarak görmüştür. Ichazo Enneagram kuramlarını oluşturmada Batı'nın tasavvufi ve felsefi geleneğini ve "dokuz ilâhi şekil" fikrini kullanmıştır. Bu fikir daha önce Eflatun tarafından da var oluşun vazgeçilmez özellikleri olarak ortaya atılmıştır. Bu fikirler Yunanistan'dan güneye, Mısır ve Suriye'ye doğru yayılmış, burada Hristiyan mistikler tarafından ilgi ve alakayla karşılanarak incelenmiştir.

Ichazo bu fikirleri geliştirirken Kabala öğretilerinden ve tasavvufî Musevilikten etkilenmiştir. Kabala öğretisinin merkezinde “Yaşam Ağacı” bulunur ve Yaşam Ağacı Tanrının evreni hangi örüntülere göre yarattığını gösteren bir haritadır. Ichazo tasavvufî Musevilik ve Kabala öğretisini sembolize eden Yaşam Ağacı üzerine yaptığı detaylı çalışmalarla Enneagram ve insandaki üç merkez (hissetme, düşünme, içgüdü) arasındaki bağlantıları ortaya çıkarmıştır.

Ichazo’ya göre bu üç merkezden uzaklaşmanın, düşünme-hissetme-içgüdü merkezlerinde çarpıklıklar yaşamının dokuz ana yolu vardır. Diğer bir ifadeyle İlahî Güç ile bağları koparmanın dokuz yolu mevcuttur. İnsan ânı yaşayarak ve farkındalık yolu ile kendi kişilik örüntülerinin farkına varabilir, kişiliğin kendisini sınırlayıcı yönlerini keşfedebilir, bunlardan arındıkça ilahî olana yaklaşabilir (Riso ve Hudson, 2021: 39-41).

Başka bir deyişle, gerçek tinsellik gerçekçi olmayı gerektirir. Gerçekliğe yaklaşan birey İlahî Olgu’ya yaklaşmış olur. Birey kişiliğinin kendisini sınırlayıcı yönlerini ve yıkıcı etkilerini tanıyıp bunlardan sıyrıldıkça gerçekliğe yakınlaşmış olur. Bu yolla özünü tanıyan birey alışkanlıklarının ve korkularının farkında olarak ve bunları terk ederek İlahî Olgu’yu anlamaya başlar (Riso ve Hudson, 2021: 22).

2.10. Din, Dindarlık ve Kişilik İlişisine Dair Yurtiçinde ve Yurtdışında Yapılan Çalışmalar

Katılımcıların kişilik özellikleri ve dindarlık arasındaki ilişkiyi ve kişilik özelliklerinin dindarlığa bağlı olarak değişip değişmediğini analiz etmeyi amaçlayan bir araştırmaya göre din ile ilgili tutumlar ve bazı kişilik özellikleri arasında karşılıklı etkileşim olduğu sonucuna ulaşılmıştır (Mehmedoğlu, 1999: 168-169).

Kişilik özellikleri ve dinsel yönelimler üzerine yapılan bir araştırmada da dindarlığın alt boyutları (inanç boyutu, sosyal etki boyutu, bireysel etki boyutu, bilgi/ibadet boyutu) ile kişilik özelliklerinin (nörotizm, deneyime açıklık, uyumluluk, dışadönüklük, özdisiplin) etkileşim içerisinde olduğu bulgusuna ulaşılmıştır (Turan, 2009: 206).

Kişilik özellikleri ile dinsel eğilim ve dindarlık arasındaki ilişkileri inceleyen bir araştırmada kişilik özelliklerinin bazı alt boyutları ile dinsel eğilim ve dindarlık arasında pozitif anlamlı bir ilişki olduğu saptanmıştır (Şentepe ve Güven, 2017: 27).

Yapılan çalışmalar dindarlığın, kişiliğe dair olumsuz süreçleri atlatmada destekleyici rolünün ön plana çıktığını göstermektedir. Buna göre inanç bakımından güçlü bireylerin bu tutumunun sağlam bir kişiliği beraberinde getirebileceği saptanmıştır (Işık, 2018: 140).

Mistik tecrübe ve kişilik özellikleri arasındaki ilişkiyi belirlemeye yönelik yapılan bir araştırmaya göre mistik tecrübe ve kişiliğin bazı alt boyutları (dürüstlük, alçakgönüllülük, dışadönüklük) arasında anlamlı bir ilişki olduğu görülmüştür (Ulu, 2018: 34).

Ortaöğretim öğrencilerinde dindarlık ve kişilik ilişkisinin incelendiği bir araştırmaya göre dindarlık ile nevrotik ve psikotik belirtiler, sosyal normlar, anti-sosyal eğilimler kişisel, sosyal, genel uyum arasında bir ilişki saptanmış ancak dindarlık ile kendini gerçekleştirme, duygusal kararlılık ve sosyal ilişkiler arasında herhangi bir ilişki bulunamamıştır (Kalgı, 2020: 99). Yapılan çalışmalarda dindarlığın bazı boyutlarıyla (ibadet-bilgi) kişiliğin tüm boyutları arasında anlamlı bir ilişki olduğu saptanmıştır (Yağız, 2021: 71-72).

Dindarlık ve ahlâkî olgunluk ilişkisine dair yurtdışındaki gençler üzerine yapılan bir araştırmada, gençlerin dindarlık düzeyleri ile ahlâkî olgunluk düzeyleri arasında pozitif yönlü ve istatistiksel açıdan anlamlı bir ilişki olduğu tespit edilmiştir (Kımtır, 2021: 493).

Kanadalı 1. sınıf öğrencilerinden oluşan 158 kişilik bir saha araştırmasında dışadönük kişilik özelliklerine sahip katılımcılar ile dindar olmayanlar arasında anlamlı bir ilişki saptanmış olup içedönük kişiliğe sahip katılımcılar ile dindar olmayanlar arasında ise anlamlı bir farklılık saptanmamıştır (Wiebe and Fleck, 1980: 183).

İsrail'in Bar-Ilan Üniversitesi'nde 190 bayan öğretmenin katılımıyla yapılan araştırmada dışadönük kişiliğe sahip katılımcıların içedönük kişiliğe sahip katılımcılara oranla daha dindard oldukları bulgusuna ulaşılmıştır (Francis and Katz, 1992: 158-159).

Dindarlık ve kişilik ile intihar düşüncesi arasındaki ilişkiyi incelemek üzere İngiltere'de 500 lisans öğrencisi üzerine yapılan araştırmada bireysel farklılıklar ve dinî değişkenlerin birçok tutum ve davranışla ilişkili olduğu bulgulanmıştır (Hills and Francis, 2005: 286).

Dinî yönelim ve kişilik arasındaki ilişkiyi incelemek üzere Witwatersrand Üniversitesi'nde 158 psikoloji öğrencisi üzerine yapılan araştırmada içsel ve dışsal olarak dinsel yönelimli öğrencilerin kişilik tarzlarında önemli farklılıklar saptanmıştır. Yine kişilik ve dinî yönelim açısından dine bağlı bireylerle herhangi bir dine bağlı olmayan bireyler arasında önemli farklılıklar bulunmuştur (Silva and Laher, 2011: 365).

İran'da dindarlığın kendi kendini derecelendirmesinin psikometrik özelliklerini incelemeyi amaçlayan bir çalışmada nicel yöntemeye dayanan beş faktörlü kişilik ölçeği kullanılarak kişilik ve dindarlık arasındaki ilişkiyi ele alınmıştır. Buna göre dindarlık ile dışadönüklük, uyumluluk, dürüstlük, duygusal kararlılık arasında pozitif anlamlı bir ilişki; dindarlık ve deneyime açıklık arasında negatif bir ilişki bulunmuştur (Afhami et al., 2017: 6).

2.11. Din, Dindarlık ve Enneagram Arasındaki İlişkiye Dair Yurtiçi ve Yurtdışında Yapılan Çalışmalar

Enneagram'ı ve Enneagram'ın din psikolojisi açısından kullanım alanlarını Türkiye'de tanıtmayı amaçlayan bir araştırmada Enneagram'ın maneviyat ile ilgili alanların varlığını reddetmediği ve metafizik âlemlerle etkileşiminin kişilik üzerinde etkileri olduğu ifade edilmiştir. Bu çalışmayı daha önceki araştırmalardan ayıran en önemli fark ise; kendisinden önce bir kişilik teorisini detaylıca inceleme ve dinî tutum ve davranışlarla ilişkilendirme boyutunda detaylı bir çalışma yapılmamış olmasıdır. Ayrıca bu çalışmanın Enneagram'ın din psikolojisi açısından mevcut kullanım alanlarını da açıklaması

bakımından daha sonraki çalışmalara öncülük ettiği ifade edilebilir (Karabulut, 2007: 152-153).

Yüksel ve Kızılgeçit (2021: 34) tarafından Enneagram bağlamında İlahiyat Fakültesi öğrencilerinin kişilik özelliklerinin bazı değişkenler açısından incelendiği bir araştırmada Enneagram kişilik tipleri ve öznel dindarlık algısı arasında anlamlı farklılaşmalar olduğu tespit edilmiştir. Benzer şekilde Yüksel (2022: 163) tarafından üniversite öğrencilerinde Enneagram kişilik tipi ve dindarlık arasındaki ilişkiyi incelemek üzere yapılan bir araştırmada dindarlığın bazı boyutlarıyla kişilik tipleri arasında anlamlı ilişkiler saptanmıştır.

Enneagram kişilik tipleri ile dinî yönelim biçimleri arasındaki ilişkiyi ele alan bir araştırmada dinî kişilik tipolojileri ile dinî yönelim biçimleri arasında anlamlı ilişkiler saptanmıştır. Buna göre dinî yönelimlerin dinî kişilik tipolojileri ile genel anlamda uyumlu ve benzer olduğu, bireylerin sahip olduğu kişilik tiplerinin dinî yönelimlerini etkilediği sonucuna ulaşılmıştır (İsgilip, 2023: 120).

Enneagram'ı binlerce yıllık kadim sufi bilgeliği olarak tanımlayan Riso ve Hudson, Gurdjieff'in bazı sufi yöntemleri kullanması sebebiyle Enneagram'ın köken itibariyle sufilerden gelen sözlü bir gelenek olduğu algısının oluştuğunu; oysaki geleneksel Enneagram felsefesinin tasavvufî Musevilik, Hristiyanlık, Müslümanlık, Taoculuk, Budizm ve antik Yunan felsefesine dayandığını ifade ederek dinler ve Enneagram arasındaki ilişkiye dikkat çekmişlerdir (Riso ve Hudson, 2021: 38-39).

Enneagram öğretisinin sistemli hale gelmesinde kilit isimlerden biri olan Claudio Naranjo'dan dersler alan Maitri, bu doğrultuda Threvada ve Tibet Budizmi, Hinduizm, Sufizm, Konfüçyanizm gibi spiritüel çalışmayı savunan öğretilerle ilgili eğitimler almıştır. Naranjo verdiği eğitimlerde spiritüel bakış açıları ve uygulamalarına özellikle yer vermiş, psikolojik ve tinsel çalışmaları birleştirerek Enneagram'ın spiritüel boyutuna vurgu yapmıştır. Naranjo ve ekip arkadaşları ile uzun soluklu bir eğitim süreci geçiren Maitri Enneagram anlayışını bu bakış açısı üzerine temellendirmiştir. Maitri insanda var olan ruhun, ilahî doğanın bir dışavurumu olduğunu, Enneagram'ın varoluşun temelini

anlamlandırmaya çalışan ruhsal bir derinliğe dayandığını vurgulamıştır (Maitri, 2018: 24-27).

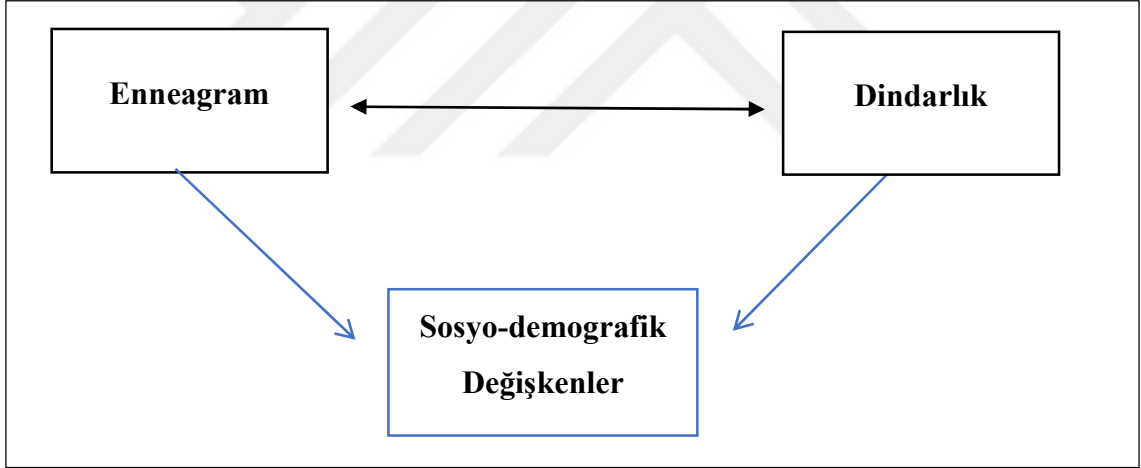

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

ARAŞTIRMA VE YÖNTEM

3.1. Araştırmanın Modeli

Tezde ilişkisel tarama modeli kullanılmıştır. İlişkisel tarama modeli nicel araştırma yöntemlerinden biridir. Bu model, iki veya daha fazla değişken arasında anlamlı bir ilişki olup olmadığını, ilişki varsa bu ilişkinin yönünü, düzeyini ve ilişkinin hangi değişkenler üzerinde yoğunlaştığını belirlemeye olanak tanır. Çalışmamızda, katılımcıların sosyo-demografik özellikleri “Kişisel Bilgi Formu” ile bireylerin dinî tutumları Ok-Dinî Tutum Ölçeği (ODTÖ) ile kişilik tipleri de Enneagram Kişilik Ölçeği (EKÖ) ile ölçülmüş olup bu ölçeklerden elde edilen veriler ışığında dindar veya dindar olmayan bireylerin çoğunlukla hangi kişilik tipleriyle özdeşleştiği saptanmaya çalışılmıştır.

Şekil 5. Araştırmanın Modeli

3.2. Araştırmanın Evreni ve Örneklemi

Araştırmanın evrenini, Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi ve Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi’nde öğrenim gören bireyler oluşturmaktadır. Örneklemi ise Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi ve Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi’nde 2021-2022 yılında öğrenim gören 606 (71,0) kız ve 247 (29,0) erkek öğrenci olmak üzere 853 katılımcıdan oluşmaktadır.

3.3. Veri Toplama Araçları

3.3.1. Kişisel Bilgi Formu

Kişisel Bilgi Formu'nda katılımcıların sosyo-demografik özelliklerini belirlemeye yönelik sorular bulunmaktadır. Diğer bir ifadeyle bu formda cinsiyet, yaş, yerleşim yeri, gelir durumu, öğrenim görülen üniversite, öğrenim görülen fakülte, öğrenim görülen sınıf, öznel dindarlık algısı ve öznel kişilik algısı değişkenleri olmak üzere toplam 9 madde bulunmaktadır.

3.3.2. Ok Dinî Tutum Ölçeği (ODTÖ)

Dinî tutum ölçeği Üzeyir Ok tarafından hazırlanmıştır. Yazar, diğer dinî tutum ölçeklerinden ayırt edilebilmesi adına ölçeği kendi soyadıyla isimlendirmiştir. Ölçek, dinî tutumun üç önemli ögesi ekseninde şekillenmiştir. Bunlar bilgi, duygu ve davranış boyutudur. Bilişsel boyut kişinin inancını ve dinî görüşünü ölçer. Davranışsal boyut dinin davranışlar üzerinde ne denli etkili olduğunu sorgular. Duygusal boyut ise dinin duygusal yönde etkilerinin bireye yansımalarını araştırır. Asıl ölçülmek istenen olgu “din” olduğundan ve dinde bir Tanrıyla etkileşim kaçınılmaz olduğundan açıklanan üç boyuta Tanrıyla ilişki boyutu da eklenmiştir. Böylece Ok-Dinî Tutum Ölçeği 4 alt boyuttan oluşan bir ölçek olarak karşımıza çıkmaktadır.

Bu 4 boyuttan yola çıkılarak her bir boyuttan 4 madde olmak üzere, toplamda 16 maddelik bir soru havuzu oluşturulmuştur. Daha sonra yapılan faktör analizleri ve güvenilirlik madde analizi ile her bir boyutu en iyi ölçen 2 madde belirlenmiştir. Geliştirilen dinî tutum ölçeği 8 maddeden oluşmakta olup; hiç katılmıyorum (1), az katılıyorum (2), yarı yarıya katılıyorum (3), çoğuna katılıyorum (4) ve tamamına katılıyorum (5) seçenekleri olmak üzere 5'li likert derecelendirme ölçeği olarak hazırlanmıştır (Ok, 2011: 535-536).

Ok-Dinî Tutum Ölçeği iki aşamada güvenilirlik ve geçerlilik testlerinden geçmiş olup her iki uygulamada da yapılan açımlayıcı ve doğrulayıcı faktör analizleri sonucunda hesaplanan iç tutarlılık katsayısının yüksek olduğu ($\alpha =$ Cronbach'a Alpha: .90) görülmüştür. Ölçek son şeklini ikinci uygulamada almış olup yapılan iki ayrı çalışmada da

geçerlilik-güvenirlik testlerinde kullanıma uygun bir ölçek olduğu görülmüştür. Söz konusu ölçekte alt boyutlar arasındaki korelasyonlar 44-67 arasındadır. Ölçülen değerler toplam varyansın %86'sını açıklamaktadır (Ok, 2011: 540-545). Bizim yürüttüğümüz çalışmada ise yapılan faktör analiz sonucunda ölçeğin orijinalinde olduğu 8 maddeden oluşan 4 boyutlu bir ölçek olduğu görülmüştür. Söz konusu dört boyutun toplam varyansın %88.6'sını açıkladığı tespit edilmiştir. Ölçekle ilgili olarak hesaplanan güvenilirlik katsayısından Cronbach's Alpha değerinin .83 olduğu görülmüştür.

3.3.3. Enneagram Kişilik Ölçeği (EKÖ)

Ölçek Subaş ve Çetin tarafından Enneagram metodolojisi baz alınarak geliştirilmiştir. Kişiliği inceleyen pek çok kişilik modeli olmakla birlikte, Enneagram tündengelim yöntemini kullanarak kişiliği analiz eden tek modeldir. Enneagram kişilik tiplerinin belirlenmesi için pek çok ölçek geliştirilmiş olsa da ölçek maddelerinin sayıca fazla olması, evren ve örneklem sayısı bakımından yüksek rakamlara ulaşmak isteyen araştırmacıların veri toplamasını güçleştirmektedir. Bu amaçla, hazırlanan ölçekte soru sayısı özellikle sınırlı tutulmuştur.

Ölçek, iki uzman görüşü alınarak hazırlanmış ve ölçek maddelerinin test tekrar test kriterlerine uygun olduğu görülmüştür. Kapsam geçerliliği, yapı geçerliliği ve güvenilirlik bakımından analizleri yapılmış olan bu ölçeğin bireyde en belirgin kişilik tipini ortaya koymak ve kişilik tipi ile sosyal değişkenler arasındaki ilişkiyi belirlemek için uygun bir veri toplama aracı olduğu ifade edilmiştir (Subaş ve Çetin, 2017: 175). Ölçek 27 maddeden oluşmakta olup; beni hiç anlatmıyor (1), bir kısmı beni anlatıyor (2), geneli beni anlatıyor (3) ve tamamı beni anlatıyor (4) seçenekleri olmak üzere 4'lü likert derecelendirme ölçeği olarak oluşturulmuştur (Subaş ve Çetin, 2017: 167).

27 maddesinin Cronbach's Alpha değeri .901, Guttman güvenilirlik katsayısı .915, Spearman Brovn katsayısı ise .91'dir. Ölçek $p < 0,001$ düzeyinde anlamlı madde ayırt edicilik özelliğine ve $p < 0.001$ düzeyinde anlamlı madde toplam korelasyonuna sahiptir. Yapılan açımlayıcı faktör analizi sonucunda $KMO = .844$ örneklem yeterliliğine sahip olup toplam varyansın %73.899'unu açıkladığı görülmüştür (Subaş ve Çetin, 2017: 175). Bizim yürüttüğümüz çalışmada ise Enneagram Ölçeği ile ilgili olarak yapılan faktör analiz

sonucunda ölçeğin 27 maddeden oluşan 9 boyutlu bir ölçek olduğu ve toplam varyansın %60.9'unu açıkladığı görülmüştür. Ölçeğe dair hesaplanan güvenirlik katsayısının yani Cronbach's Alpha değerinin ise .87 olduğu belirlenmiştir.

3.4. Verilerin Analizi

18 yaş ve üstü bireylerde Enneagram ve dinî tutum arasındaki ilişkinin ölçülmesi için hazırlanmış olan anket formu; “Kişisel Bilgi Formu”, “Enneagram Kişilik Ölçeği” ve “Ok Dinî Tutum Ölçeği”nden oluşmaktadır. Anket formu Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi ve Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi'nde 2021-2022 yılında öğrenim gören öğrencilere online olarak uygulanmıştır. 853 katılımcı tarafından doldurulan anket formlarından elde edilen verileri analiz etmek için SPSS-25 paket programı kullanılmıştır. Elde edilen veriler faktör analizi, T-testi ve varyans analizi (Anova) ve korelasyon tekniklerinden yararlanılarak çözümlenmiştir.

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

ARAŞTIRMA BULGULARI

4.1. Katılımcıların Sosyo-Kültürel ve Demografik Özelliklerine Göre Dağılımı

Tablo 1

Katılımcıların sosyo-kültürel ve demografik özelliklere göre dağılımı

Değişkenler		N	%
Öğrenim Görülen Üniversite	Çanakkale	482	56,5
	Van	371	43,5
	Toplam	853	100,0
		N	%
Cinsiyet	Kadın	606	71,0
	Erkek	247	29,0
	Toplam	853	100,0
		N	%
Yaş	18-23	731	85,7
	24-28	99	11,6
	29-34	23	2,7
	Toplam	853	100,0
		N	%
Yerleşim Yeri	Köy	153	17,9
	Kasaba/belde	29	3,4
	İlçe	227	26,6
	İl	190	22,3
	Büyükşehir	254	29,8
	Toplam	853	100,0
		N	%
Gelir Durumu	Düşük	65	7,6
	Ortanın Altı	122	14,3
	Orta	573	67,2
	Ortanın Üstü	93	10,9
	Toplam	853	100,0
		N	%
	Eğitim Fakültesi	154	18,1

Tablo 1'in devamı

Öğrenim Görülen Fakülte	Ziraat Fakültesi	12	1,4
	Fen Edebiyat Fakültesi	87	10,2
	Mühendislik Fakültesi	86	10,1
	İlahiyat Fakültesi	345	40,4
	Tıp Fakültesi	72	8,4
	Güzel Sanatlar Fakültesi	11	1,3
	ÇOMÜ Sosyal Bilimler MYO	55	6,4
	ÇOMÜ Teknik Bilimler MYO	12	1,4
	Van MYO	19	2,2
	Toplam	853	100,0
		N	%
Öğrenim Görülen Sınıf	Hazırlık	68	8,0
	Birinci Sınıf	237	27,8
	İkinci Sınıf	277	32,5
	Üçüncü Sınıf	157	18,4
	Dördüncü Sınıf ve Üzeri	114	13,4
	Toplam	853	100,0
		N	%
Öznel Dindarlık Algısı	Dindar Olmayan	120	14,1
	Biraz Dindar	323	37,9
	Dindar	333	39,0
	Oldukça Dindar	77	9,0
	Toplam	853	100,0
		N	%
Öznel Kişilik Algısı	İçedönük	217	25,4
	Dışadönük	98	11,5
	Depresif	47	5,5
	Kaygılı	140	16,4
	Nevrotik	10	1,2
	Neşeli	181	21,2
	Sağlıklı-Mutlu	160	18,8
	Toplam	853	100,0

Tablo 1 'de görüldüğü gibi araştırmaya katılanların %56,5'i (N=482) Çanakkale'de, %43,5'i (N=371) Van'da öğrenim görmektedir. Öğrenim görülen üniversite bakımından Çanakkale'de ankete katılım oranı Van'dan daha fazladır.

Katılımcıların %71'i (N=606) kadın, %29'u (N=247) erkektir. Katılımcıların büyük çoğunluğunu kadınlar oluşturmaktadır. Cinsiyet bakımından kadınların bilimsel araştırmaya dayalı anketlere katılım konusunda gönüllülük gösterme oranları erkeklere göre daha fazladır.

Yaş bakımından araştırmaya katılanların %85,7'si (N=731), 18-23 yaş aralığındadır. Daha sonra bunu sırasıyla 24-28 aralığındaki (N=99; %11,6) kişiler, ve 29-34 yaş aralığındaki (N=23; %2,7) kişiler izlemektedir. 853 kişilik katılımcı grubundan 18-23 yaş aralığındaki kişiler en yüksek katılıma sahipken, 29-34 yaş aralığındaki kişiler en az katılıma sahiptir.

Yerleşim yeri bakımından (N=254; %29,8) oranı ile katılımcıların çoğunluğu yaşamlarının büyük bir kısmını büyükşehirde geçirmişlerdir. Daha sonra bunu sırasıyla yaşamlarının büyük bir kısmını ilçede geçirenler (N=227; %26,6), ilde geçirenler (N=190; %22,3), köyde geçirenler (N=153; %17,9) takip etmektedir. (N=29; %3,4) oranla en az katılımcı grubu ise yaşamlarının büyük bir kısmını kasaba-beldede geçiren kişilerdir. Yerleşim yeri bakımından yaşamlarının büyük bir kısmını büyükşehirde geçirenler en fazla katılıma sahipken, kasaba-beldede geçirenler en az katılıma sahiptir.

Gelir durumu bakımından (N=573; %67,2) oranı ile katılımcıların çoğunluğu orta gelir durumuna sahiptir. Daha sonra bunu sırasıyla ortanın altında gelir durumuna sahip kişiler (N=122; %14,3), ortanın üstü gelir durumuna sahip kişiler (N=93; %10,9) takip etmektedir. Katılımcıların %7,6'sı (N=65) ise düşük gelir durumuna sahiptir. Gelir durumu bakımından orta gelir durumuna sahip olanlar en fazla katılıma sahipken, düşük gelir durumuna sahip olanlar en az katılıma sahiptir.

Öğrenim görülen fakülte bakımından, İlahiyat Fakültesi %40,4 (N=345) oranla en yüksek katılımcıya sahip fakülte olmuştur. Daha sonra sırasıyla Eğitim Fakültesi (N=154; %18,1), Fen Edebiyat Fakültesi (N=87; %10,2), Mühendislik Fakültesi (N=86; %10,1),

Tıp Fakültesi (N=72; %8,4), ÇOMÜ Sosyal Bilimler MYO (N=55; %6,4), Van MYO (N=19; %2,2), Ziraat Fakültesi (N=12; %1,4), ÇOMÜ Teknik Bilimler MYO (N=12; %1,4), Güzel Sanatlar Fakültesi (N=11; %1,3) gelmektedir. En yüksek katılıma sahip fakülte İlahiyat Fakültesi olup en düşük katılım ise Güzel Sanatlar Fakültesi'nden olmuştur.

Öğrenim görülen sınıf bakımından ikinci sınıf öğrencileri (N=277; %32,5) oranla en yüksek katılımı göstermişlerdir. Daha sonra sırasıyla birinci sınıf (N=237; %27,8), üçüncü sınıf (N=157; %18,4), dördüncü sınıf ve üzeri öğrenciler (N=114; %13,4), hazırlık sınıfı (N=68; %8,0) gelmektedir. İkinci sınıf öğrencileri en yüksek katılım oranına sahipken hazırlık sınıfı öğrencileri en düşük katılıma sahiptir.

Öznel dindarlık algısı bakımından kendisini dindar olarak tanımlayanlar (N=333; %39,0) oranı ile en yüksek katılıma sahiptir. Daha sonra sırasıyla biraz dindarlar (N=323; %37,9), dindar olmayanlar (N=120; %14,1), oldukça dindar olanlar (N=77; %9,0) gelmektedir. Katılımcılar arasında kendisini dindar olarak tanımlayanlar en yüksek katılım oranına sahipken, kendisini oldukça dindar olarak tanımlayanlar en az katılım oranına sahiptir.

Öznel kişilik algısı bakımından kendisini içedönük olarak tanımlayan bireyler (N=217; %25,4) oranı ile en yüksek katılıma sahiptir. Daha sonra sırasıyla, neşeli (N=181; %21,2), sağlıklı-mutlu (N=160; %18,8), kaygılı (N=140; %16,4), dışadönük (N=98; %11,5), depresif (N=47; %5,5), nevroitik (N=10; %1,2) gelmektedir. Katılımcılar arasında kendisini içedönük olarak tanımlayanlar en yüksek katılım oranına sahipken kendisini nevroitik olarak tanımlayanlar en az katılım oranına sahiptir.

4.2. Enneagram ile Sosyo-Kültürel ve Demografik Değişkenlere Dair Bulgular

Tablo 2

Üniversitelere göre öğrencilerin Enneagram kişilik tipleri arasındaki farklar (T-testi)

	Üniversite	N	X	Ss.	t	df	p
Tip 1	Çanakkale	482	1,631	0,670	1,551	851	0,121
	Van	371	1,5597	0,653		805,27	
Tip 2	Çanakkale	482	1,636	0,637	3,912	851	0,000**
	Van	371	1,462	0,657		783,73	
Tip 3	Çanakkale	482	1,477	0,668	1,877	851	0,061
	Van	371	1,3908	0,664		798,09	
Tip 4	Çanakkale	482	1,856	0,669	2,956	851	0,003**
	Van	371	1,719	0,670		795,05	
Tip 5	Çanakkale	482	1,502	0,623	-3,878	851	0,000**
	Van	371	1,669	0,626		793,87	
Tip 6	Çanakkale	482	1,926	0,554	2,358	851	0,019*
	Van	482	1,837	0,532		811,02	
Tip 7	Çanakkale	482	1,792	0,664	3,582	851	0,000**
	Van	371	1,626	0,677		788,24	
Tip 8	Çanakkale	482	1,531	0,754	1,305	851	0,192
	Van	371	1,465	0,719		813,57	
Tip 9	Çanakkale	482	1,786	0,577	2,123	851	0,034*
	Van	371	1,703	0,564		804,57	

*p<.05

**p<.01

Tablo 2’de görüleceği üzere üniversite değişkenine göre Enneagram Kişilik Ölçeği’deki boyutlar arasında anlamlı farklar görülmüştür ($p<.05$). Buna göre Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi ile Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi’nde öğrenim gören öğrencilerin Enneagram Kişilik Ölçeği’ndeki özellikler bakımından Tip 1 (Mükemmeliyetçi), Tip 3 (Başaran) ve Tip 8 (Reis) boyutları haricinde birbirlerinden istatistiksel olarak anlamlılık düzeyinde farklılık gösterdiği tespit edilmiştir. Enneagram Kişilik Ölçeği’ndeki Tip 2 (Sitemkâr Verici), Tip 4 (Traji-romantik), Tip 6 (Sadık Sorgulayıcı), Tip 7 (Ehl-i Keyif) ve Tip 9 (Barışçı) boyutlarında Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi öğrencilerinin lehine; Tip 5 (Gözlemci) boyutunda ise Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi’ndeki öğrencilerin lehine anlamlılık düzeyinde farklılıklar gözlenmiştir. Buna göre *H5 hipotezi* kısmen doğrulanmıştır.

Tablo 3

Cinsiyetlerine göre öğrencilerin Enneagram kişilik tipleri arasındaki farklar (T-testi)

	Cinsiyet	N	X	Ss.	t	df	Sig(p)
Tip 1	Kadın	606	1.579	0.684		851	
	Erkek	247	1.651	0.607	-1.498	510.97	0,135
Tip 2	Kadın	606	1.553	0.639	-0.493	851	0,622
	Erkek	247	1.578	0.682		431.08	
Tip 3	Kadın	606	1.389	0.666	-3.502	851	0,000**
	Erkek	247	1.564	0.656		462.663	
Tip 4	Kadın	606	1.799	0.678	0.181	851	0,856
	Erkek	247	1.790	0.661		467.08	
Tip 5	Kadın	606	1.539	0.640		851	0,006**
	Erkek	247	1.664	0.594	-2.733	489.42	
Tip 6	Kadın	606	1.903	0.550	1.274	851	0,203
	Erkek	247	1.850	0.535		468.22	
Tip 7	Kadın	606	1.707	0.610		851	
	Erkek	247	1.750	0.607	-0.896	522.03	0,371
Tip 8	Kadın	606	1.456	0.743	-2.867	851	0,004**
	Erkek	247	1.615	0.720		470.28	
Tip 9	Kadın	606	1.731	0.575	-1.511	851	0,131
	Erkek	247	1.796	0.563		466.02	

*p<.05

**p<.01

Tablo 3'te görüleceği üzere cinsiyet değişkenine göre Enneagram Kişilik Ölçeği'deki boyutlar arasında anlamlı farklar görülmüştür ($p<.05$). Bu bağlamda erkek öğrencilerin Tip 3 (Başaran), Tip 5 (Gözlemci) ve Tip 8 (Reis)'deki puan ortalamalarının kız öğrencilerden anlamlı bir şekilde daha yüksek olduğu tespit edilmiştir. Buna göre *H1 hipotezi* kısmen doğrulanmıştır.

Tablo 4

Yaşlarına göre öğrencilerin Enneagram kişilik tipleri arasındaki farklar (Anova-Tukey HSD)

	Yaş	N	X	Ss.	F	P	Fark
Tip 1	1)18-23	731	1,593	0,668	0,381	0,683	Yok
	2)24-28	99	1,630	0,641			
	3)29 ve üzeri	23	1,696	0,619			
	Toplam	853	1,599	0,663			
Tip 2	1)18-23	731	1,575	0,660	1,333	0,264	Yok
	2)24-28	99	1,465	0,577			
	3)29 ve üzeri	23	1,507	0,635			
	Toplam	853	1,560	0,651			
Tip 3	1)18-23	731	1,439	0,671	0,200	0,818	Yok
	2)24-28	99	1,424	0,651			
	3)29 ve üzeri	23	1,522	0,626			
	Toplam	853	1,440	0,667			
Tip 4	1)18-23	731	1,782	0,675	1,183	0,307	Yok
	2)24-28	99	1,886	0,658			
	3)29 ve üzeri	23	1,870	0,657			
	Toplam	853	1,796	0,673			
Tip 5	1)18-23	731	1,572	0,624	0,997	0,369	Yok
	2)24-28	99	1,552	0,665			
	3)29 ve üzeri	23	1,754	0,668			
	Toplam	853	1,575	0,630			
Tip 6	1)18-23	731	1,897	0,549	0,762	0,467	Yok
	2)24-28	99	1,842	0,518			
	3)29 ve üzeri	23	1,797	0,557			
	Toplam	853	1,888	0,546			
Tip 7	1)18-23	731	1,721	0,685	0,671	0,512	Yok
	2)24-28	99	1,744	0,644			
	3)29 ve üzeri	23	1,565	0,432			
	Toplam	853	1,720	0,674			
Tip 8	1)18-23	731	1,493	0,753	0,399	0,671	Yok
	2)24-28	99	1,546	0,654			
	3)29 ve üzeri	23	1,594	0,681			
	Toplam	853	1,502	0,740			
Tip 9	1)18-23	731	1,750	0,579	0,711	0,491	Yok
	2)24-28	99	1,781	0,558			
	3)29 ve üzeri	23	1,623	0,380			
	Toplam	853	1,750	0,572			

*p<.05

**p<.01

Tablo 4’te görüleceği üzere yapılan analizler sonucunda üniversiteli öğrencilerin yaş düzeylerine göre Enneagram Kişilik Ölçeği’ndeki tipler açısından istatistiksel olarak anlamlı fark görülmemiştir ($p>.05$). Buna göre *H2 hipotezi* doğrulanmamıştır.

Tablo 5

Yaşamlarının büyük bir kısmını geçirdikleri yerleşim yerine göre öğrencilerin Enneagram kişilik tipleri arasındaki farklar (Anova-Tukey HSD)

	Yerleşim Yeri	N	X	Ss.	F	P	Fark
Tip 1	1)Köy	153	1,584	0,675	1,355	0,248	Yok
	2)Kasaba-Belde	29	1,759	0,583			
	3)İlçe	227	1,664	0,642			
	4)İl	190	1,575	0,677			
	5)Büyükşehir	254	1,553	0,670			
	Toplam	853	1,599	0,66301			
Tip 2	1)Köy	153	1,577	0,673	1,348	0,250	Yok
	2)Kasaba-Belde	29	1,667	0,740			
	3)İlçe	227	1,621	0,632			
	4)İl	190	1,542	0,654			
	5)Büyükşehir	254	1,497	0,639			
	Toplam	853	1,560	0,651			
Tip 3	1)Köy	153	1,403	0,684	0,199	0,939	Yok
	2)Kasaba-Belde	29	1,437	0,535			
	3)İlçe	227	1,449	0,691			
	4)İl	190	1,465	0,641			
	5)Büyükşehir	254	1,434	0,672			
	Toplam	853	1,440	0,667			
Tip 4	1)Köy	153	1,778	0,676	0,291	0,884	Yok
	2)Kasaba-Belde	29	1,747	0,621			
	3)İlçe	227	1,806	0,648			
	4)İl	190	1,767	0,701			
	5)Büyükşehir	254	1,826	0,679			
	Toplam	853	1,796	0,673			
Tip 5	1)Köy	153	1,553	0,6108	0,541	0,705	Yok
	2)Kasaba-Belde	29	1,517	0,743			
	3)İlçe	227	1,583	0,631			
	4)İl	190	1,626	0,641			
	5)Büyükşehir	254	1,549	0,620			
	Toplam	853	1,575	0,630			

Tablo 5'in devamı

Tip 6	1)Köy	153	1,867	0,516	1,061	0,375	Yok
	2)Kasaba-Belde	29	1,828	0,424			
	3)İlçe	227	1,947	0,524			
	4)İl	190	1,849	0,572			
	5)Büyükşehir	254	1,882	0,572			
	Toplam	853	1,8875	0,546			
Tip 7	1)Köy	153	1,717	0,640	0,147	0,965	Yok
	2)Kasaba-Belde	29	1,678	0,581			
	3)İlçe	227	1,728	0,690			
	4)İl	190	1,695	0,715			
	5)Büyükşehir	254	1,738	0,663			
	Toplam	853	1,720	0,674			
Tip 8	1)Köy	153	1,460	0,770	1,371	0,242	Yok
	2)Kasaba-Belde	29	1,425	0,729			
	3)İlçe	227	1,568	0,726			
	4)İl	190	1,554	0,768			
	5)Büyükşehir	254	1,438	0,710			
	Toplam	853	1,502	0,739			
Tip 9	1)Köy	153	1,769	0,545	1,220	0,301	Yok
	2)Kasaba-Belde	29	1,897	0,472			
	3)İlçe	227	1,746	0,548			
	4)İl	190	1,686	0,587			
	5)Büyükşehir	254	1,773	0,606			
	Toplam	853	1,750	0,572			

*p<.05

**p<.01

Tablo 5'te görüleceği üzere yapılan analizlerden elde edilen bulgulara göre üniversite öğrencilerinin yaşamlarının büyük bir kısmını geçirdikleri yerleşim yerine göre Enneagram Kişilik Ölçeği'ndeki boyutlar bakımından istatistiksel olarak anlamlı fark görülmemiştir ($p>.05$). Buna göre *H3 hipotezi* doğrulanmamıştır.

Tablo 6

Gelir durumuna göre öğrencilerin Enneagram kişilik tipleri arasındaki farklar (Anova-Tukey HSD)

	Gelir Durumu	N	X	Ss.	F	P	Fark
Tip 1	1)Düşük	65	1,523	0,700	1,015	0,385	Yok
	2)Ortannın Altı	122	1,680	0,663			
	3)Orta	573	1,587	0,662			
	4)Ortannın Üstü	93	1,627	0,644			
	Toplam	853	1,599	0,663			
Tip 2	1)Düşük	65	1,605	0,710	0,335	0,800	Yok
	2)Ortannın Altı	122	1,601	0,709			
	3)Orta	573	1,549	0,632			
	4)Ortannın Üstü	93	1,545	0,650			
	Toplam	853	1,560	0,651			
Tip 3	1)Düşük	65	1,292	0,725	1,513	0,210	Yok
	2)Ortannın Altı	122	1,475	0,741			
	3)Orta	573	1,438	0,649			
	4)Ortannın Üstü	93	1,509	0,629			
	Toplam	853	1,440	0,667			
Tip 4	1)Düşük	65	1,744	0,676	0,264	0,852	Yok
	2)Ortannın Altı	122	1,787	0,694			
	3)Orta	573	1,797	0,672			
	4)Ortannın Üstü	93	1,839	0,653			
	Toplam	853	1,796	0,673			
Tip 5	1)Düşük	65	1,641	0,646	0,457	0,712	Yok
	2)Ortannın Altı	122	1,585	0,571			
	3)Orta	573	1,574	0,630			
	4)Ortannın Üstü	93	1,523	0,694			
	Toplam	853	1,575	0,630			
Tip 6	1)Düşük	65	1,841	0,550	1,741	0,157	Yok
	2)Ortannın Altı	122	1,989	0,514			
	3)Orta	573	1,876	0,545			
	4)Ortannın Üstü	93	1,860	0,580			
	Toplam	853	1,888	0,546			
Tip 7	1)Düşük	65	1,759	0,735	0,226	0,878	Yok
	2)Ortannın Altı	122	1,716	0,665			
	3)Orta	573	1,710	0,670			
	4)Ortannın Üstü	93	1,760	0,680			

Tablo 6'nın devamı

	Toplam	853	1,720	0,674			
Tip 8	1)Düşük	65	1,585	0,808	0,807	0,490	Yok
	2)Ortanın Altı	122	1,522	0,773			
	3)Orta	573	1,477	0,721			
	4)Ortanın Üstü	93	1,574	0,762			
	Toplam	853	1,502	0,740			
Tip 9	1)Düşük	65	1,667	0,622	0,602	0,614	Yok
	2)Ortanın Altı	122	1,779	0,576			
	3)Orta	573	1,756	0,565			
	4)Ortanın Üstü	93	1,735	0,581			
	Toplam	853	1,750	0,572			

*p<.05

**p<.01

Tablo 6'da görüleceği üzere araştırma sonucunda elde edilen bulgulara göre üniversite öğrencilerinin gelir durumlarına göre Enneagram Kişilik Ölçeği'ndeki tipler açısından istatistiksel olarak anlamlı fark görülmemiştir ($p>.05$). Buna göre *H4 hipotezi* doğrulanmamıştır.

Tablo 7

Öğrenim gördükleri fakültelere göre öğrencilerin Enneagram kişilik tipleri arasındaki farklar (Anova-Tukey HSD)

	Fakülte	N	X	Ss.	F	P	Fark
Tip 1	1)Eğitim Fakültesi	154	1,528	0,6351	0,790	0,639	Yok
	2)Ziraat Fakültesi	12	1,694	0,6429			
	3)Fen Edebiyat Fakültesi	87	1,617	0,6980			
	4)Mühendislik Fakültesi	24	1,819	0,715			
	5)İktisadi İdari Bilimler Fak.	62	1,597	0,759			
	6)İlahiyat Fakültesi	345	1,602	0,6480			
	7)Tıp Fakültesi	72	1,611	0,655			
	8)Güzel Sanatlar Fakültesi	11	1,424	0,651			
	9)ÇOMÜ Sosyal Bil. MYO	55	1,715	0,704			
	10)ÇOMÜ Teknik Bil. MYO	12	1,444	0,625			
	11)Van MYO	19	1,561	0,567			
Toplam		853	1,600	0,663			
Tip 2	1)Eğitim Fakültesi	154	1,561	0,609	0,422	0,937	Yok
	2)Ziraat Fakültesi	12	1,639	0,502			

Tablo 7'nin devamı

	3)Fen Edebiyat Fakültesi	87	1,556	0,681			
	4)Mühendislik Fakültesi	24	1,458	0,791			
	5)İktisadi İdari Bilimler Fak.	62	1,640	0,689			
	6)İlahiyat Fakültesi	345	1,555	0,651			
	7)Tıp Fakültesi	72	1,523	0,689			
	8)Güzel Sanatlar Fakültesi	11	1,546	0,501			
	9)ÇOMÜ Sosyal Bil. MYO	55	1,655	0,619			
	10)ÇOMÜ Teknik Bil. MYO	12	1,528	0,717			
	11)Van MYO	19	1,404	0,663			
	Toplam	853	1,560	0,651			
Tip 3	1)Eğitim Fakültesi	154	1,450	0,592	0,443	0,925	Yok
	2)Ziraat Fakültesi	12	1,278	0,446			
	3)Fen Edebiyat Fakültesi	87	1,402	0,733			
	4)Mühendislik Fakültesi	24	1,458	0,701			
	5)İktisadi İdari Bilimler Fak.	62	1,570	0,804			
	6)İlahiyat Fakültesi	345	1,414	0,651			
	7)Tıp Fakültesi	72	1,477	0,602			
	8)Güzel Sanatlar Fakültesi	11	1,364	0,567			
	9)ÇOMÜ Sosyal Bil. MYO	55	1,461	0,820			
	10)ÇOMÜ Teknik Bil. MYO	12	1,500	0,659			
	11)Van MYO	19	1,456	0,687			
	Toplam	853	1,440	0,667			
Tip 4	1)Eğitim Fakültesi	154	1,842	0,588	0,881	0,551	Yok
	2)Ziraat Fakültesi	12	1,806	0,688			
	3)Fen Edebiyat Fakültesi	87	1,805	0,698			
	4)Mühendislik Fakültesi	24	1,639	0,773			
	5)İktisadi İdari Bilimler Fak.	62	1,952	0,650			
	6)İlahiyat Fakültesi	345	1,759	0,702			
	7)Tıp Fakültesi	72	1,722	0,579			
	8)Güzel Sanatlar Fakültesi	11	1,909	0,669			
	9)ÇOMÜ Sosyal Bil. MYO	55	1,873	0,747			
	10)ÇOMÜ Teknik Bil. MYO	12	1,861	0,915			
	11)Van MYO	19	1,702	0,520			
	Toplam	853	1,796	0,673			
Tip 5	1)Eğitim Fakültesi	154	1,448	0,563	2,127	0,020	Yok
	2)Ziraat Fakültesi	12	1,556	0,609			
	3)Fen Edebiyat Fakültesi	87	1,736	0,677			
	4)Mühendislik Fakültesi	24	1,570	0,656			

Tablo 7'nin devamı

	5)İktisadi İdari Bilimler Fak.	62	1,554	0,621			
	6)İlahiyat Fakültesi	345	1,638	0,633			
	7)Tıp Fakültesi	72	1,523	0,610			
	8)Güzel Sanatlar Fakültesi	11	1,394	0,728			
	9)ÇOMÜ Sosyal Bil. MYO	55	1,424	0,649			
	10)ÇOMÜ Teknik Bil. MYO	12	1,417	0,534			
	11)Van MYO	19	1,649	0,698			
	Toplam	853	1,575	0,630			
Tip 6	1)Eğitim Fakültesi	154	1,849	0,514	1,617	0,097	Yok
	2)Ziraat Fakültesi	12	1,833	0,482			
	3)Fen Edebiyat Fakültesi	87	1,950	0,522			
	4)Mühendislik Fakültesi	24	1,972	0,500			
	5)İktisadi İdari Bilimler Fak.	62	2,016	0,605			
	6)İlahiyat Fakültesi	345	1,893	0,546			
	7)Tıp Fakültesi	72	1,736	0,525			
	8)Güzel Sanatlar Fakültesi	11	1,727	0,467			
	9)ÇOMÜ Sosyal Bil. MYO	55	1,982	0,610			
	10)ÇOMÜ Teknik Bil. MYO	12	1,889	0,592			
	11)Van MYO	19	1,719	0,580			
	Toplam	853	1,888	0,546			
Tip 7	1)Eğitim Fakültesi	154	1,695	0,663	0,836	0,594	Yok
	2)Ziraat Fakültesi	12	1,611	0,372			
	3)Fen Edebiyat Fakültesi	87	1,720	0,663			
	4)Mühendislik Fakültesi	24	1,444	0,553			
	5)İktisadi İdari Bilimler Fak.	62	1,823	0,695			
	6)İlahiyat Fakültesi	345	1,729	0,656			
	7)Tıp Fakültesi	72	1,690	0,764			
	8)Güzel Sanatlar Fakültesi	11	1,939	0,680			
	9)ÇOMÜ Sosyal Bil. MYO	55	1,776	0,773			
	10)ÇOMÜ Teknik Bil. MYO	12	1,806	0,674			
	11)Van MYO	19	1,614	0,705			
	Toplam	853	1,720	0,674			
Tip 8	1)Eğitim Fakültesi	154	1,480	0,699	1,083	0,372	Yok
	2)Ziraat Fakültesi	12	1,417	0,429			
	3)Fen Edebiyat Fakültesi	87	1,613	0,771			
	4)Mühendislik Fakültesi	24	1,194	0,822			
	5)İktisadi İdari Bilimler Fak.	62	1,559	0,800			
	6)İlahiyat Fakültesi	345	1,500	0,745			

Tablo 7'nin devamı

	7)Tıp Fakültesi	72	1,435	0,682			
	8)Güzel Sanatlar Fakültesi	11	1,242	0,716			
	9)ÇOMÜ Sosyal Bil. MYO	55	1,636	0,794			
	10)ÇOMÜ Teknik Bil. MYO	12	1,583	0,878			
	11)Van MYO	19	1,439	0,567			
	Toplam	853	1,502	0,740			
Tip 9	1)Eğitim Fakültesi	154	1,710	0,551	1,205	0,284	Yok
	2)Ziraat Fakültesi	12	1,861	0,559			
	3)Fen Edebiyat Fakültesi	87	1,808	0,605			
	4)Mühendislik Fakültesi	24	1,653	0,594			
	5)İktisadi İdari Bilimler Fak.	62	1,828	0,635			
	6)İlahiyat Fakültesi	345	1,781	0,571			
	7)Tıp Fakültesi	72	1,727	0,535			
	8)Güzel Sanatlar Fakültesi	11	1,667	0,537			
	9)ÇOMÜ Sosyal Bil. MYO	55	1,697	0,571			
	10)ÇOMÜ Teknik Bil. MYO	12	1,528	0,481			
	11)Van MYO	19	1,474	0,548			
	Toplam	853	1,750	0,572			

*p<.05

**p<.01

Tablo 7'de görüleceği üzere üniversite öğrencilerinin öğrenim gördükleri fakültelere göre Enneagram Kişilik Ölçeği'ndeki boyutlarına bakıldığında sadece Tip 5 (Gözlemci) açısından Eğitim Fakültesi öğrencileri ile Fen Edebiyat Fakültesi'nde öğrenim gören öğrenciler arasında anlamlı fark tespit edilmiştir. Buna göre Fen Edebiyat Fakültesi'nde öğrenim gören öğrencilerin Tip 5 (Gözlemci)'teki puan ortalamalarının Eğitim Fakültesi'ndeki öğrencilerden daha yüksek olduğu görülmektedir. Buna göre *H6 hipotezi* kısmen doğrulanmıştır.

Tablo 8

Öğrenim Gördükleri Sınıflara Göre Öğrencilerin Enneagram Kişilik Tipleri Arasındaki Farklar (Anova-Tukey HSD)

	Sınıf	N	X	Ss.	F	P	Fark
Tip 1	1)Hazırlık	68	1,583	0,675	0,069	0,991	Yok
	2)Birinci Sınıf	237	1,587	0,584			
	3)İkinci Sınıf	277	1,613	0,642			
	4)Üçüncü Sınıf	157	1,597	0,677			

Tablo 8'in devamı

	5)Dördüncü Sınıf ve Üzeri	114	1,611	0,670			
	Toplam	853	1,600	0,663			
Tip 2	1)Hazırlık	68	1,588	0,673	0,857	0,489	Yok
	2)Birinci Sınıf	237	1,543	0,740			
	3)İkinci Sınıf	277	1,611	0,632			
	4)Üçüncü Sınıf	157	1,501	0,654			
	5)Dördüncü Sınıf ve Üzeri	114	1,538	0,639			
	Toplam	853	1,560	0,651			
Tip 3	1)Hazırlık	68	1,525	0,684	1,016	0,398	Yok
	2)Birinci Sınıf	237	1,388	0,535			
	3)İkinci Sınıf	277	1,436	0,691			
	4)Üçüncü Sınıf	157	1,503	0,641			
	5)Dördüncü Sınıf ve Üzeri	114	1,418	0,672			
	Toplam	853	1,440	0,667			
Tip 4	1)Hazırlık	68	1,799	0,676	0,378	0,825	Yok
	2)Birinci Sınıf	237	1,765	0,621			
	3)İkinci Sınıf	277	1,789	0,648			
	4)Üçüncü Sınıf	157	1,809	0,701			
	5)Dördüncü Sınıf ve Üzeri	114	1,857	0,679			
	Toplam	853	1,796	0,673			
Tip 5	1)Hazırlık	68	1,779	0,611	2,187	0,069	1 ve 2 arasında
	2)Birinci Sınıf	237	1,527	0,743			
	3)İkinci Sınıf	277	1,580	0,631			
	4)Üçüncü Sınıf	157	1,558	0,641			
	5)Dördüncü Sınıf ve Üzeri	114	1,561	0,620			
	Toplam	853	1,575	0,630			
Tip 6	1)Hazırlık	68	1,892	0,516	0,895	0,466	Yok
	2)Birinci Sınıf	237	1,865	0,424			
	3)İkinci Sınıf	277	1,909	0,524			
	4)Üçüncü Sınıf	157	1,932	0,572			
	5)Dördüncü Sınıf ve Üzeri	114	1,822	0,572			
	Toplam	853	1,888	0,546			
Tip 7	1)Hazırlık	68	1,819	0,640	0,669	0,613	Yok
	2)Birinci Sınıf	237	1,693	0,581			
	3)İkinci Sınıf	277	1,728	0,690			
	4)Üçüncü Sınıf	157	1,679	0,715			
	5)Dördüncü Sınıf ve Üzeri	114	1,752	0,663			
	Toplam	853	1,720	0,674			

Tablo 8'in devamı

Tip 8	1)Hazırlık	68	1,569	0,769	0,434	0,784	Yok
	2)Birinci Sınıf	237	1,480	0,729			
	3)İkinci Sınıf	277	1,489	0,726			
	4)Üçüncü Sınıf	157	1,486	0,768			
	5)Dördüncü Sınıf ve Üzeri	114	1,564	0,710			
	Toplam	853	1,502	0,739			
Tip 9	1)Hazırlık	68	1,784	0,545	0,667	0,615	Yok
	2)Birinci Sınıf	237	1,722	0,472			
	3)İkinci Sınıf	277	1,779	0,548			
	4)Üçüncü Sınıf	157	1,767	0,587			
	5)Dördüncü Sınıf ve Üzeri	114	1,696	0,606			
	Toplam	853	1,750	0,572	0,020	0,000	

*p<.05

**p<.01

Tablo 8'de görüleceği üzere üniversiteli öğrencilerin öğrenim gördükleri sınıflara göre Enneagram Kişilik Ölçeği'ndeki boyutlara bakıldığında sadece Tip 5 (Gözlemci) açısından hazırlık öğrencileri ile birinci sınıfta öğrenim gören öğrenciler arasında anlamlı fark görülmüştür. Buna göre hazırlık sınıfında öğrenim gören öğrencilerin Tip 5 (Gözlemci)'teki puan ortalamalarının birinci sınıftaki öğrencilerden daha yüksek olduğu bulgulanmıştır. Buna göre *H7 hipotezinin* sınıf değişkeni açısından sadece Tip 5 (Gözlemci) ilgili kısmının doğrulandığı görülmüştür.

Tablo 9

Öznel dindarlık algılarına göre öğrencilerin Enneagram kişilik tipleri arasındaki farklar (Anova-Tukey HSD)

	Öznel Din. Algısı	N	X	Ss.	F	P	Fark
Tip 1	1)Dindar olmayan	120	1,456	0,727	9,914	0,000	1 ile 3 ve 4
	2)Biraz dindar	323	1,500	0,645			arasında
	3)Dindar	333	1,699	0,647			2 ile 3 ve 4
	4)Oldukça dindar	77	1,818	0,584			arasında
	Toplam	853	1,600	0,663			
Tip 2	1)Dindar olmayan	120	1,444	0,681	3,654	0,012	1 ile 4 arasında
	2)Biraz dindar	323	1,533	0,651			
	3)Dindar	333	1,588	0,627			
	4)Oldukça dindar	77	1,740	0,668			

Tablo 9'un devamı

	Toplam	853	1,560	0,651			
Tip 3	1)Dindar olmayan	120	1,419	0,730	2,786	0,040	Yok
	2)Biraz dindar	323	1,365	0,640			
	3)Dindar	333	1,495	0,687			
	4)Oldukça dindar	77	1,546	0,554			
	Toplam	853	1,440	0,667			
Tip 4	1)Dindar olmayan	120	1,833	0,675	2,756	0,041	Yok
	2)Biraz dindar	323	1,717	0,652			
	3)Dindar	333	1,831	0,6970			
	4)Oldukça dindar	77	1,918	0,622			
	Toplam	853	1,796	0,673			
Tip 5	1)Dindar olmayan	120	1,614	0,588	5,572	0,001	2 ile 3 ve 4
	2)Biraz dindar	323	1,464	0,620			arasında
	3)Dindar	333	1,645	0,634			
	4)Oldukça dindar	77	1,675	0,660			
	Toplam	853	1,575	0,630			
Tip 6	1)Dindar olmayan	120	1,892	0,567	6,487	0,000	2 ile 3 ve 4
	2)Biraz dindar	323	1,791	0,543			arasında
	3)Dindar	333	1,949	0,542			
	4)Oldukça dindar	77	2,022	0,476			
	Toplam	853	1,888	0,546			
Tip 7	1)Dindar olmayan	120	1,761	0,706	0,824	0,481	Yok
	2)Biraz dindar	323	1,674	0,685			
	3)Dindar	333	1,744	0,658			
	4)Oldukça dindar	77	1,745	0,644			
	Toplam	853	1,720	0,674			
Tip 8	1)Dindar olmayan	120	1,397	0,764	4,069	0,007	3 ile 2 ve 1
	2)Biraz dindar	323	1,428	0,753			arasında
	3)Dindar	333	1,604	0,716			
	4)Oldukça dindar	77	1,537	0,701			
	Toplam	853	1,502	0,740			
Tip 9	1)Dindar olmayan	120	1,747	0,602	4,976	0,002	3 ile 2 ve 1
	2)Biraz dindar	323	1,661	0,566			arasında
	3)Dindar	333	1,812	0,567			
	4)Oldukça dindar	77	1,862	0,528			
	Toplam	853	1,750	0,572			

*p<.05

**p<.01

Tablo 9’da görüleceği üzere üniversiteli öğrencilerin öznel dindarlık algılarına göre Enneagram Kişilik Ölçeği’ndeki boyutlardan Tip 3 (Başaran), Tip 4 (Traji-romantik) ve Tip 7 (Ehl-i Keyif) haricindeki tüm boyutlarda istatistiksel olarak anlamlı farklar tespit edilmiştir. Buna göre öznel dindarlık algısı bakımından kendilerini “dindar olmayan” ve “biraz dindar” olarak algılayan öğrencilerin Enneagram Kişilik Ölçeği’nin Tip 1 (Mükemmeliyetçi) boyutundaki puan ortalamalarının kendilerini “dindar” ve “oldukça dindar” olarak algılayan öğrencilerden anlamlı bir şekilde daha düşük olduğu görülmüştür. Yine kendilerini “dindar olmayan” olarak tanımlayan öğrencilerin Tip 2 (Sitemkâr Verici) boyutundaki puan ortalamalarının “oldukça dindar” olduğunu ifade edenlerden daha düşük olduğu bulgulanmıştır. Öznel dindarlık algısı bakımından kendilerini “biraz dindar” olarak gören öğrencilerin Tip 5 (Gözlemci), Tip 6 (Sadık Sorgulayıcı) ve Tip 9 (Barışçı) boyutlarındaki puan ortalamalarının “dindar” ve “oldukça dindar” olanlardan anlamlı bir şekilde daha düşük olduğu tespit edilmiştir. Benzer şekilde “dindar olmayan” ve “biraz dindar” olanların Tip 8 (Reis)’deki puan ortalamaları “dindar” olanlardan anlamlı bir şekilde daha düşüktür. Buna göre *H8 hipotezinin* büyük çapta doğrulandığını söyleyebiliriz.

Tablo 10

Öznel kişilik algılarına göre öğrencilerin Enneagram kişilik tipleri arasındaki farklar (Anova-Tukey HSD)

	Öznel Kişilik Algısı	N	X	Ss.	F	P	Fark
Tip 1	1)İçedönük	217	1,552	0,671	0,948	0,460	Yok
	2)Dışadönük	98	1,660	0,727			
	3)Depresif	47	1,489	0,655			
	4)Kaygılı	140	1,643	0,653			
	5)Nevrotik	10	1,733	0,644			
	6)Neşeli	181	1,567	0,648			
	7)Sağlıklı-mutlu	160	1,652	0,640			
	Toplam	853	1,600	0,663			
Tip 2	1)İçedönük	217	1,356	0,607	7,891	0,000	1 ile 2,6 ve 7
	2)Dışadönük	98	1,718	0,608			arasında
	3)Depresif	47	1,582	0,797			4 ile 2 ve 6
	4)Kaygılı	140	1,469	0,643			arasında
	5)Nevrotik	10	1,433	0,545			6 ile 5

Tablo 10'un devamı

	6)Neşeli	181	1,739	0,643			arasında
	7)Sağlıklı-mutlu	160	1,621	0,627			
	Toplam	853	1,560	0,651			
Tip 3	1)İçedönük	217	1,203	0,565	16,235	0,000	1 ile 2,6 ve
	2)Dışadönük	98	1,667	0,604			7 arasında
	3)Depresif	47	1,227	0,742			2 ile 3 ve 4
	4)Kaygılı	140	1,231	0,665			arasında
	5)Nevrotik	10	1,467	0,613			3 ile 6 ve 7
	6)Neşeli	181	1,623	0,649			arasında
	7)Sağlıklı-mutlu	160	1,658	0,662			4 ile 6 ve 7
	Toplam	853	1,440	0,667			arasında
Tip 4	1)İçedönük	217	1,636	0,703	4,564	0,000	1 ile 2,6 ve 7
	2)Dışadönük	98	1,946	0,638			arasında
	3)Depresif	47	1,702	0,664			
	4)Kaygılı	140	1,731	0,704			
	5)Nevrotik	10	1,900	0,630			
	6)Neşeli	181	1,875	0,603			
	7)Sağlıklı-mutlu	160	1,910	0,659			
	Toplam	853	1,796	0,673			
Tip 5	1)İçedönük	217	1,811	0,613	7,915	0,000	1 ile 2,4,6 ve 7
	2)Dışadönük	98	1,500	0,613			arasında
	3)Depresif	47	1,546	0,668			
	4)Kaygılı	140	1,514	0,603			
	5)Nevrotik	10	1,500	0,451			
	6)Neşeli	181	1,416	0,631			
	7)Sağlıklı-mutlu	160	1,546	0,601			
	Toplam	853	1,575	0,630			
Tip 6	1)İçedönük	217	1,877	0,501	0,274	0,949	Yok
	2)Dışadönük	98	1,878	0,553			
	3)Depresif	47	1,837	0,633			
	4)Kaygılı	140	1,881	0,557			
	5)Nevrotik	10	1,767	0,817			
	6)Neşeli	181	1,904	0,519			
	7)Sağlıklı-mutlu	160	1,917	0,578			
	Toplam	853	1,888	0,546			
Tip 7	1)İçedönük	217	1,459	0,640	21,991	0,000	1 ile 2,6 ve
	2)Dışadönük	98	1,949	0,577			7 arasında
	3)Depresif	47	1,539	0,769			2 ile 3 ve 4

Tablo 10'un devamı

	4)Kaygılı	140	1,467	0,678			arasında
	5)Nevrotik	10	1,467	0,322			3 ile 6 ve 7
	6)Neşeli	181	2,032	0,535			arasında
	7)Sağlıklı-mutlu	160	1,871	0,667			4 ile 6 ve 7
	Toplam	853	1,720	0,674			arasında
Tip 8	1)İçedönük	217	1,197	0,720	13,773	0,000	1 ile 2,4,6 ve 7
	2)Dışadönük	98	1,783	0,700			arasında
	3)Depresif	47	1,298	0,787			2 ile 3 ve 4
	4)Kaygılı	140	1,427	0,685			arasında
	5)Nevrotik	10	1,700	0,711			3 ile 7 arasında
	6)Neşeli	181	1,624	0,711			4 ile 7 arasında
	7)Sağlıklı-mutlu	160	1,721	0,690			
	Toplam	853	1,502	0,7399			
Tip 9	1)İçedönük	217	1,848	0,560	4,672	0,000	4 ile 1 ve 7
	2)Dışadönük	98	1,718	0,536			arasında
	3)Depresif	47	1,589	0,544			
	4)Kaygılı	140	1,591	0,585			
	5)Nevrotik	10	1,467	0,773			
	6)Neşeli	181	1,755	0,577			
	7)Sağlıklı-mutlu	160	1,835	0,548			
	Toplam	853	1,750	0,572			

*p<.05

**p<.01

Tablo 10'da görüleceği üzere araştırmadan elde edilen bulgularda öğrencilerin öznel kişilik algıları bakımından Enneagram Kişilik Ölçeği'ndeki ve Tip 6 (Sadık Sorgulayıcı) boyutları haricindeki tüm boyutlarda anlamlı farklar olduğu görülmüştür. Buna göre kendilerini kişilik bakımından "içedönük" olarak algılayan öğrencilerin Tip 2 (Sitemkâr Verici)'deki puan ortalamalarının kendilerini "dışadönük", "neşeli" ve "sağlıklı-mutlu" olarak algılayanlardan anlamlı bir şekilde daha düşük olduğu görülmüştür. Yine kendilerini kişilik bakımından "kaygılı" olarak tanımlayanların "neşeli" ve "sağlıklı-mutlu" olanlardan ayrıca "sağlıklı-mutlu" olanların "neşeli" olanlardan Tip 2 (Sitemkâr Verici)'deki puan ortalamalarının daha düşük olduğu tespit edilmiştir. Benzer şekilde öznel kişilik algısı bakımından "içedönük" olanların Tip 3 (Başaran) boyutundaki puanlarının "dışadönük", "neşeli" ve "sağlıklı-mutlu" olanlardan; "depresif" ve "kaygılı" olanların "dışadönük" olanlardan daha düşük olduğu bulgulanmıştır. Yine "kaygılı" ve "depresif" olanların Tip 3 (Başaran) boyutundaki puan ortalamalarının "neşeli" ve "sağlıklı-mutlu"

olanlardan daha düşük olduğu gözlenmiştir. Öğrencilerin Enneagram Kişilik Ölçeği'nin Tip 4 (Traji-romantik) boyutundaki puan ortalamalarına bakıldığında ise kendisini “içedönük” olarak tanımlayanların “dışadönük”, “neşeli” ve “sağlıklı-mutlu” olarak tanımlayanlardan daha düşük puan ortalamasına sahip oldukları gözlenmektedir. Diğer taraftan Tip 5 (Gözlemci) boyutunda ise “içedönük”lerin kendilerini “dışadönük”, “kaygılı”, “neşeli” ve “sağlıklı-mutlu” olarak tanımlayanlardan daha yüksek puan ortalamasına sahip oldukları bulgulanmıştır. Öğrencilerin Tip 7 (Ehl-i Keyif) boyutundaki düzeylerine bakıldığında ise “içedönük” olanların “dışadönük”, “neşeli” ve “sağlıklı-mutlu” olanlardan daha düşük; “dışadönük”lerin de “depresif” ve “kaygılı” olanlardan daha yüksek puan ortalamasına sahip oldukları görülmektedir. Yine araştırma sonucunda “depresif” ve “kaygılı” olanların Tip 7 (Ehl-i Keyif)'deki puanlarının “neşeli” ve “sağlıklı-mutlu” olanlardan daha düşük olduğu tespit edilmiştir. Öğrencilerin öznel kişilik algılarına göre Enneagram Kişilik Ölçeği'nin Tip 8 (Reis) boyutundaki ortalamalarına bakıldığında ise “içedönük”lerin “dışadönük”, “kaygılı”, “neşeli” ve “sağlıklı-mutlu” olanlardan; “depresif” ve “kaygılı” olanların da “sağlıklı-mutlu” olanlardan daha düşük puanlara sahip oldukları görülmektedir. Diğer taraftan “dışadönük”lerin ise Tip 8 (Reis) boyutunda “depresif” ve “kaygılı” olanlardan daha yüksek puanlara sahip oldukları bulgulanmıştır. Son olarak Enneagram Kişilik Ölçeği'nin Tip 9 (Barışçı) boyutunda ise “kaygılı” olanların “içedönük” ve “sağlıklı-mutlu” olanlardan daha düşük puan ortalamalarına sahip oldukları tespit edilmiştir. Buna göre *H9 hipotezinin* büyük çapta doğrulandığı görülmüştür.

4.3. Dinî Tutum ile Sosyo-Kültürel ve Demografik Değişkenlere Dair Bulgular

Tablo 11

Üniversitelere göre dinî tutum düzeyleri (T-testi)

	Üniversite	N	X	Ss.	F	t	df	Sig(p)
Biliş	Çanakkale	482	2,099	0,382	1,609	-0,289	851	0,773
	Van	371	2,107	0,414				0,775
Duygu	Çanakkale	482	2,099	0,616	1,713	-4,355	851	0,000**
	Van	371	2,280	0,586				0,000**
Davranış	Çanakkale	482	2,284	0,658	2,958	-4,977	851	0,000**
	Van	371	2,505	0,623				0,000**
Tanrı	Çanakkale	482	2,778	0,768	24,133	-5,09	851	0,000**
	Van	371	3,030	0,646				0,000**

Tablo 11'in devamı

Dinî	Çanakkale	482	2,074	0,411	0,208	-2,199	851	0,028**
Tutum	Van	371	2,136	0,400				0,028**

*p<.05 **p<.01

Tablo 11'de görüleceği üzere Dinî Tutum Ölçeğinin Dinî biliş boyutu hariç tüm boyutlarındaki puan ortalamalarının üniversitelere göre farklılık gösterdiği tespit edilmiştir (p<.05). Buna göre Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi'nde öğrenim gören öğrencilerin dinî biliş hariç dinî tutumun bütün boyutlarında ve toplam dinî tutum puan ortalamalarının Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi'nde öğrenim gören öğrencilerden daha yüksek olduğu görülmüştür. Buna göre *H14 hipotezinin* büyük çapta doğrulandığı görülmüştür.

Tablo 12

Cinsiyete göre dinî tutum düzeylerine ilişkin bulgular (T-testi)

	Cinsiyet	N	X	Ss.	F	t	df	Sig(p)
Biliş	Kadın	606	2,096	0,393	0,282	-0,693	851	0,488
	Erkek	247	2,117	0,404				
Duygu	Kadın	606	2,197	0,614	0,201	1,456	851	0,146
	Erkek	247	2,130	0,597				
Davranış	Kadın	606	2,423	0,653	0,089	3,020	851	0,003**
	Erkek	247	2,275	0,638				
Tanrı	Kadın	606	2,948	0,679	21,81	3,817	851	0,000**
	Erkek	247	2,740	0,820				
Dinî	Kadın	606	2,110	0,405	0,294	1,028	851	0,304
	Erkek	247	2,079	0,414				

*p<.05 **p<.01

Tablo 12'de görüleceği üzere öğrencilerin cinsiyetlerine göre dinî tutumun alt boyutlarında anlamlı farklılıklar bulunmuştur (p<.05). Buna göre dinî davranış ve Tanrı ile İlişki boyutlarındaki puan ortalamalarında kadınlar lehine anlamlı fark olduğu saptanmıştır. *H10 hipotezinin* kısmen doğrulandığı görülmüştür.

Tablo 13

Yaşlarına göre dinî tutum düzeyleri arasındaki farklar (Oneway-Tukey HSD)

	Yaş	N	X	Ss.	F	Sig.(p)	Fark
Biliş	1)18-23	731	2,103	0,396	0,65	0,937	Yok
	2)24-28	99	2,103	0,415			
	3)29 ve üzeri	23	2,073	0,329			
	Toplam	853	2,102	0,396			
Duygu	1)18-23	731	2,167	0,613	1,157	0,315	Yok
	2)24-28	99	2,219	0,612			
	3)29 ve üzeri	23	2,341	0,486			
	Toplam	853	2,178	0,610			
Davranış	1)18-23	731	2,380	0,637	0,208	0,812	Yok
	2)24-28	99	2,364	0,769			
	3)29 ve üzeri	23	2,461	0,577			
	Toplam	853	2,380	0,651			
Tanrı	1)18-23	731	2,887	0,721	0,006	0,994	Yok
	2)24-28	99	2,891	0,778			
	3)29 ve üzeri	23	2,902	0,753			
	Toplam	853	2,888	0,728			
Dinî	1)18-23	731	2,101	0,408	0,036	0,965	Yok
Tutum	2)24-28	99	2,099	0,426			
	3)29 ve üzeri	23	2,123	0,303			
	Toplam	853	2,101	0,408			

*p<.05

**p<.01

Tablo 13'te görüleceği üzere katılımcıların yaş düzeylerine göre dinî tutum düzeylerinde anlamlı farklılık olmadığı görülmüştür ($p>.05$). Buna göre *H11 hipotezi* doğrulanamamıştır.

Tablo 14

Uzun süre yaşadıkları yerleşim yerine göre dinî tutum düzeyleri arasındaki farklar (Oneway-Tukey HSD)

	Yerleşim Yeri	N	X	Ss.	F	Sig.(p)	Fark
Biliş	1)Köy	153	2,085	0,394	2,553	0,038	2 ile 3,4 ve 5 arasında
	2)Kasaba-Belde	29	1,885	0,360			
	3)İlçe	227	2,116	0,387			
	4)İl	190	2,129	0,401			
	5)Büyükşehir	254	2,104	0,402			
	Toplam	853	2,102	0,396			
Duygu	1)Köy	153	2,318	0,589	4,087	0,003	1 ile 5 arasında
	2)Kasaba-Belde	29	2,195	0,549			
	3)İlçe	227	2,206	0,584			
	4)İl	190	2,168	0,661			
	5)Büyükşehir	254	2,074	0,596			
	Toplam	853	2,178	0,610			
Davranış	1)Köy	153	2,514	0,574	2,100	0,079	1 ile 5 arasında
	2)Kasaba-Belde	29	2,386	0,621			
	3)İlçe	227	2,368	0,669			
	4)İl	190	2,355	0,679			
	5)Büyükşehir	254	2,329	0,657			
	Toplam	853	2,380	0,651			
Tanrı	1)Köy	153	3,002	0,687	1,556	0,184	Yok
	2)Kasaba-Belde	29	2,922	0,856			
	3)İlçe	227	2,908	0,693			
	4)İl	190	2,837	0,770			
	5)Büyükşehir	254	2,836	0,732			
	Toplam	853	2,888	0,728			
Dinî Tutum	1)Köy	153	2,167	0,408	2,185	0,069	1 ile 5 arasında
	2)Kasaba-Belde	29	2,089	0,414			
	3)İlçe	227	2,124	0,394			
	4)İl	190	2,090	0,444			
	5)Büyükşehir	254	2,051	0,386			
	Toplam	853	2,101	0,408			

*p<.05

**p<.01

Tablo 14'te görüleceği üzere katılımcıların uzun süre yaşadıkları yerleşim yerine göre Dinî Tutum Ölçeği'ndeki durumlarına bakıldığında, istatistiksel olarak anlamlılık

düzeyinde farklar olduğu görülmektedir ($p<.05$). Bu bağlamda dinî biliş boyutunda kasaba-belde'de yaşayanlar ile ilçe, il ve büyük şehirde yaşayanlar arasında kasaba-belde'de yaşayanlar aleyhine anlamlılık derecesinde farklar olduğu görülmektedir. Yine dinî duygu, dinî davranış boyutlarında ve toplam dinî tutum düzeylerinde köyde yaşayanlar ile büyük şehirlerde yaşayanlar arasında köyde yaşayanlar lehine anlamlı farklılıklar olduğu tespit edilmiştir. Bununla birlikte Tanrı ile ilişki boyutunda ise anlamlılık derecesinde fark olmadığı gözlenmiştir. Buna göre *H12 hipotezinin* büyük çapta doğrulandığı görülmüştür.

Tablo 15

Gelir düzeyine göre dinî tutum düzeyleri arasındaki farklar (Oneway-Tukey HSD)

	Gelir Durumu	N	X	Ss.	F	p	Fark
Biliş	1)Düşük	65	2,121	0,458	0,103	0,959	Yok
	2)Ortanın Altı	122	2,109	0,352			
	3)Orta	573	2,101	0,402			
	4)Ortanın Üstü	93	2,088	0,378			
	Toplam	853	2,102	0,396			
Duygu	1)Düşük	65	2,203	0,696	0,219	0,883	Yok
	2)Ortanın Altı	122	2,205	0,631			
	3)Orta	573	2,175	0,597			
	4)Ortanın Üstü	93	2,143	0,602			
	Toplam	853	2,178	0,610			
Davranış	1)Düşük	65	2,419	0,716	3,101	0,026	3 ile 4 arasında
	2)Ortanın Altı	122	2,410	0,633			
	3)Orta	573	2,401	0,640			
	4)Ortanın Üstü	93	2,187	0,676			
	Toplam	853	2,380	0,651			
Tanrı	1)Düşük	65	3,019	0,674	3,754	0,011	1 ile 3 ve 4 arasında
	2)Ortanın Altı	122	2,889	0,726			
	3)Orta	573	2,908	0,700			
	4)Ortanın Üstü	93	2,667	0,891			
	Toplam	853	2,888	0,728			
Dinî Tutum	1)Düşük	65	2,137	0,465	1,358	0,254	Yok
	2)Ortanın Altı	122	2,131	0,426			
	3)Orta	573	2,102	0,397			
	4)Ortanın Üstü	93	2,029	0,405			
	Toplam	853	2,101	0,408			

* $p<.05$

** $p<.01$

Tablo 15’te görüleceği üzere katılımcıların gelir düzeylerine göre Dinî Tutum Ölçeği’ndeki durumların bakıldığında, istatistiksel olarak anlamlılık düzeyinde farklar olduğu görülmektedir ($p < .05$). Buna göre dinî davranış boyutunda orta gelir düzeyindekiler ile ortanın üstünde olanlar arasında gelir durumu ortanın altında olanlar lehine anlamlılık derecesinde farklar olduğu tespit edilmiştir. Yine Tanrı ile ilişki boyutunda düşük gelir düzeyine sahip olanlar ile orta ve ortanın üstünde olanlar arasında düşük gelir düzeyindekilerin lehine anlamlılık derecesinde farklar olduğu tespit edilmiştir. Diğer taraftan katılımcıların gelir durumlarına göre dinî biliş ve dinî duygu boyutlarında ve toplam dinin tutum düzeylerinde istatistiksel olarak anlamlılık derecesinde fark gözlenmemiştir. Buna göre *H13 hipotezinin* kısmen doğrulandığı görülmüştür.

Tablo 16

Fakültele göre dinî tutum düzeyleri arasındaki farklar (Oneway-Tukey HSD)

	Fakülte	N	X	Ss.	F	Sig.(p)	Fark
Biliş	1)Eğitim Fakültesi	154	2,052	0,370	0,697	0,728	Yok
	2)Ziraat Fakültesi	12	2,125	0,363			
	3)Fen Edebiyat Fakültesi	87	2,130	0,432			
	4)Mühendislik Fakültesi	24	2,111	0,404			
	5)İktisadi İdari Bil. Fak.	62	2,129	0,358			
	6)İlahiyat Fakültesi	345	2,123	0,407			
	7)Tıp Fakültesi	72	2,058	0,393			
	8)Güzel Sanatlar Fakültesi	11	2,106	0,485			
	9)ÇOMÜ Sosyal Bil. MYO	55	2,127	0,391			
	10)ÇOMÜ Teknik Bil. MYO	12	1,958	0,377			
	11)Van MYO	19	2,070	0,386			
	Toplam	853	2,102	0,396			
Duygu	1)Eğitim Fakültesi	154	2,033	0,576	10,309	0,000	3 ile 7
	2)Ziraat Fakültesi	12	2,167	0,685			arasında
	3)Fen Edebiyat Fakültesi	87	2,161	0,626			6 ile 1,3,4,
	4)Mühendislik Fakültesi	24	1,979	0,645			5,7,8 ve 9
	5)İktisadi İdari Bil. Fak.	62	2,016	0,588			arasında
	6)İlahiyat Fakültesi	345	2,401	0,538			
	7)Tıp Fakültesi	72	1,852	0,592			
	8)Güzel Sanatlar Fakültesi	11	1,712	0,528			
	9)ÇOMÜ Sosyal Bil. MYO	55	2,046	0,674			
	10)ÇOMÜ Teknik Bil. MYO	12	1,972	0,581			
	11)Van MYO	19	2,184	0,596			

Tablo 16'nın devamı

	Toplam	853	2,178	0,610			
Davranış	1)Eğitim Fakültesi	154	2,268	0,659	12,523	0,000	6 ile 1,3,4,
	2)Ziraat Fakültesi	12	2,150	0,699			5,7,8,9,
	3)Fen Edebiyat Fakültesi	87	2,228	0,686			ve 10
	4)Mühendislik Fakültesi	24	2,183	0,607			arasında
	5)İktisadi İdari Bil. Fak.	62	2,077	0,641			
	6)İlahiyat Fakültesi	345	2,645	0,538			
	7)Tıp Fakültesi	72	2,081	0,649			
	8)Güzel Sanatlar Fakültesi	11	1,836	0,472			
	9)ÇOMÜ Sosyal Bil. MYO	55	2,309	0,702			
	10)ÇOMÜ Teknik Bil. MYO	12	2,050	0,699			
	11)Van MYO	19	2,432	0,543			
		Toplam	853	2,380	0,651		
Tanrı	1)Eğitim Fakültesi	154	2,821	0,652	13,994	0,000	6 ile 1,3,4,
	2)Ziraat Fakültesi	12	2,604	0,822			5,7,8 ve
	3)Fen Edebiyat Fakültesi	87	2,865	0,867			10arasında
	4)Mühendislik Fakültesi	24	2,667	0,817			7 ile 1,3,6
	5)İktisadi İdari Bil. Fak.	62	2,581	0,836			ve 9
	6)İlahiyat Fakültesi	345	3,164	0,522			arasında
	7)Tıp Fakültesi	72	2,361	0,856			
	8)Güzel Sanatlar Fakültesi	11	2,182	0,734			
	9)ÇOMÜ Sosyal Bil. MYO	55	2,886	0,708			
	10)ÇOMÜ Teknik Bil. MYO	12	2,354	0,579			
	11)Van MYO	19	2,724	0,768			
		Toplam	853	2,888	0,728		
Dinî Tutum	1)Eğitim Fakültesi	154	2,019	0,393	7,737	0,000	6 ile 1,5,7
	2)Ziraat Fakültesi	12	2,030	0,435			ve 8
	3)Fen Edebiyat Fakültesi	87	2,092	0,448			arasında
	4)Mühendislik Fakültesi	24	1,980	0,437			
	5)İktisadi İdari Bil. Fak.	62	2,005	0,434			
	6)İlahiyat Fakültesi	345	2,229	0,360			
	7)Tıp Fakültesi	72	1,903	0,361			
	8)Güzel Sanatlar Fakültesi	11	1,804	0,309			
	9)ÇOMÜ Sosyal Bil. MYO	55	2,094	0,469			
	10)ÇOMÜ Teknik Bil. MYO	12	1,936	0,337			
	11)Van MYO	19	2,041	0,401			
		Toplam	853	2,101	0,408		

*p<.05

**p<.01

Tablo 16'ya bakıldığında öğrencilerin öğrenim gördükleri fakülterelere göre dinî tutum düzeylerinde anlamlılık derecesinde farklar olduğu görülmektedir ($p<.05$). Bu bağlamda Dinî Tutum Ölçeği'nin dinî duygu boyutunda Fen Edebiyat Fakültesi öğrencileri ile Tıp Fakültesi öğrencileri arasında Fen Edebiyat Fakültesi öğrencileri lehine ve yine aynı boyutta İlahiyat Fakültesi öğrencileri ile Eğitim, Fen Edebiyat, Mühendislik, İktisadi ve İdari Bilimler, Tıp, Güzel Sanatlar Fakülteleri ve ÇOMÜ Sosyal Bilimler Meslek Yüksekokulu öğrencileri arasında İlahiyat Fakültesi öğrencilerinin lehine istatistiksel olarak anlamlılık derecesinde farklar olduğu tespit edilmiştir. Benzer şekilde dinî davranış boyutunda da İlahiyat Fakültesi öğrencileri ile Eğitim, Fen Edebiyat, Mühendislik, İktisadi ve İdari Bilimler, Tıp, Güzel Sanatlar Fakülteleri ve ÇOMÜ Sosyal Bilimler ve Teknik Bilimler Meslek Yüksekokullarındaki öğrenciler arasında İlahiyat Fakültesi öğrencilerinin lehine anlamlılık düzeyinde farklar olduğu görülmüştür. Yine Tanrı ile ilişki boyutunda da İlahiyat Fakültesi öğrencileri ile Eğitim, Fen Edebiyat, Mühendislik, İktisadi ve İdari Bilimler, Tıp, Güzel Sanatlar Fakülteleri ve ÇOMÜ Teknik Bilimler Meslek Yüksekokulu'ndaki öğrenciler arasında istatistiksel olarak anlamlı farklılıklar olduğu tespit edilmiştir. Tanrı ile ilişki boyutunda ayrıca Tıp öğrencileri ile Eğitim, Fen Edebiyat, İlahiyat Fakülteleri ve ÇOMÜ Sosyal Bilimler Meslek Yüksekokulundaki öğrenciler arasında Tıp Fakültesi öğrencilerinin aleyhine anlamlı farklılıklar olduğu gözlenmiştir. Katılımcıların Dinî Tutum Ölçeği'ndeki toplam puan ortalamalarında ise yine İlahiyat Fakültesi öğrencileri ile Eğitim, İktisadi ve İdari Bilimler, Tıp ve Güzel Sanatlar Fakülteleri arasında İlahiyat Fakültesindeki öğrenciler lehine anlamlılık derecesinde farklar olduğu tespit edilmiştir. Diğer taraftan öğrencilerin öğrenim gördükleri fakülterelere göre dinî biliş düzeylerinde anlamlılık derecesinde herhangi bir farka rastlanmamıştır. Buna göre *H15 hipotezinin* büyük çapta doğrulandığı görülmüştür.

Tablo 17

Öğrenim görülen sınıflara göre dinî tutum düzeyleri arasındaki farklar (Oneway-Tukey HSD)

	Öğrenim Görülen Sınıf	N	X	Ss.	F	Sig.(p)	Fark
Biliş	1)Hazırlık	68	2,167	0,375	1,088	0,361	Yok
	2)Birinci sınıf	237	2,076	0,408			
	3)İkinci sınıf	277	2,110	0,409			
	4)Üçüncü sınıf	157	2,125	0,362			
	5)Dördüncü sınıf ve üzeri	114	2,067	0,399			
	Toplam	853	2,102	0,396			
Duygu	1)Hazırlık	68	2,515	0,501	6,273	0,000	1 ile 2,3,4
	2)Birinci sınıf	237	2,128	0,641			ve 5
	3)İkinci sınıf	277	2,180	0,579			arasında
	4)Üçüncü sınıf	157	2,162	0,626			
	5)Dördüncü sınıf ve üzeri	114	2,097	0,595			
	Toplam	853	2,178	0,610			
Davranış	1)Hazırlık	68	2,779	0,569	8,983	0,000	1 ile 2,3,4
	2)Birinci sınıf	237	2,355	0,650			ve 5
	3)İkinci sınıf	277	2,383	0,605			arasında
	4)Üçüncü sınıf	157	2,372	0,664			
	5)Dördüncü sınıf ve üzeri	114	2,200	0,702			
	Toplam	853	2,380	0,651			
Tanrı	1)Hazırlık	68	3,243	0,507	7,089	0,000	1 ile 2,3,4
	2)Birinci sınıf	237	2,904	0,695			ve 5
	3)İkinci sınıf	277	2,893	0,729			arasında
	4)Üçüncü sınıf	157	2,866	0,732			5 ile 2 ve 3
	5)Dördüncü sınıf ve üzeri	114	2,660	0,815			arasında
	Toplam	853	2,888	0,728			
Dinî Tutum	1)Hazırlık	68	2,302	0,373	5,902	0,000	1 ile 2,3,4
	2)Birinci sınıf	237	2,077	0,411			ve 5
	3)İkinci sınıf	277	2,117	0,405			arasında
	4)Üçüncü sınıf	157	2,085	0,413			
	5)Dördüncü sınıf ve üzeri	114	2,015	0,383			
	Toplam	853	2,101	0,408			

*p<.05

**p<.01

Tablo 17’de görüleceği üzere öğrencilerin sınıf seviyelerine göre dinî tutum düzeylerinde istatistiksel olarak anlamlılık derecesinde farklar mevcuttur (p<.05). Buna

göre Dinî Tutum Ölçeğinin dinî duygu, dinî davranış, Tanrı ile ilişki boyutlarında ve toplam dinî tutum puan ortalamalarında hazırlık sınıfında okuyan öğrencilerin puan ortalamalarının birinci, ikinci, üçüncü ve dördüncü sınıflarda öğrenim gören öğrencilerden anlamlı bir şekilde daha yüksek olduğu görülmektedir. Yine Tanrı ile ilişki boyutunda ise fakültelerin birinci ve ikinci sınıflarında öğrenim gören öğrencilerin puan ortalamalarının dördüncü sınıfta öğrenim gören öğrencilerden anlamlı bir şekilde daha yüksek olduğu görülmektedir. Dolayısıyla öğrencilerin sınıf düzeylerine göre Dinî Tutum Ölçeği'nin dinî biliş boyutu haricindeki tüm boyutlarında ve toplam dinî tutum puan ortalamalarında istatistiksel olarak anlamlılık derecesinde farklılık olduğu ancak bu farklılıkların sınıf düzeyi düşük olan öğrenciler lehine olduğu tespit edilmiştir. Böylece *H16 hipotezi* doğrulanmamıştır.

Tablo 18

Öznel dindarlık algısına göre dinî tutum düzeyleri arasındaki farklar (Oneway-Tukey HSD)

	Öznel Dindarlık Algısı	N	X	Ss.	F	Sig.(p)	Fark
Biliş	1)Dindar Olmayan	120	2,142	0,393	8,474	0,000	2 ile 1,3, ve 4 arasında
	2)Biraz Dindar	323	2,019	0,393			
	3)Dindar	333	2,143	0,395			
	4)Oldukça Dindar	77	2,212	0,364			
	Toplam	853	2,102	0,396			
Duygu	1)Dindar Olmayan	120	1,636	0,479	78,550	0,000	1 ile 2,3 ve 4 2 ile 3 ve 4 arasında
	2)Biraz Dindar	323	2,052	0,557			
	3)Dindar	333	2,410	0,541			
	4)Oldukça Dindar	77	2,546	0,557			
	Toplam	853	2,178	0,610			
Davranış	1)Dindar Olmayan	120	1,653	0,493	139,555	0,000	1 ile 2,3 ve 4 2 ile 3 ve 4 arasında
	2)Biraz Dindar	323	2,222	0,533			
	3)Dindar	333	2,693	0,548			
	4)Oldukça Dindar	77	2,826	0,540			
	Toplam	853	2,380	0,652			
Tanrı	1)Dindar Olmayan	120	1,919	0,693	149,161	0,000	1 ile 2,3 ve 4 2 ile 3 ve 4 arasında
	2)Biraz Dindar	323	2,841	0,635			
	3)Dindar	333	3,195	0,524			
	4)Oldukça Dindar	77	3,266	0,482			
	Toplam	853	2,888	0,728			

Tablo 18'in devamı

	1)Dindar Olmayan	120	1,743	0,328	79,821	0,000	1 ile 2,3
Dinî	2)Biraz Dindar	323	2,012	0,362			ve 4
Tutum	3)Dindar	333	2,259	0,375			2 ile
	4)Oldukça Dindar	77	2,351	0,340			3 ve 4
	Toplam	853	2,101	0,408			arasında

*p<.05

**p<.01

Tablo 18'de görüldüğü üzere katılımcıların öznel dindarlık algısına göre Dinî Tutum Ölçeği'ndeki düzeyleri arasında istatistiksel olarak anlamlılık derecesinde farklar olduğu görülmüştür ($p<.05$). Buna göre dinî biliş boyutunda “biraz dindar” olanlar ile “dindar olmayan”, “dindar” ve “oldukça dindar” olanlar arasında “biraz dindar” olanların aleyhine anlamlı farklar olduğu tespit edilmiştir. Dinî duygu, dinî davranış, Tanrı ile ilişki ve toplam dinî tutum düzeylerinde de “dindar olmayanlar” ile “biraz dindar”, “dindar” ve “oldukça dindar” olanlar arasında ve yine “biraz dindar” olanlarla “dindar” ve “oldukça dindar” olanlar arasında istatistiksel olarak anlamlılık derecesinde farklar olduğu görülmüştür. Buna göre *H17 hipotezi* araştırma bulgularıyla tamamen doğrulanmıştır.

Tablo 19

Öznel kişilik algısına göre dinî tutum düzeyleri arasındaki farklar (Oneway-Tukey HSD)

	Öznel Kişilik Algısı	N	X	Ss.	F	Sig(p)	Fark
Biliş	1)İçedönük	217	2,134	0,409	1,429	0,200	Yok
	2)Dışadönük	98	2,092	0,386			
	3)Depresif	47	2,039	0,477			
	4)Kaygılı	140	2,044	0,386			
	5)Nevrotik	10	2,167	0,401			
	6)Neşeli	181	2,085	0,373			
	7)Sağlıklı-Mutlu	160	2,149	0,392			
	Toplam	853	2,102	0,396			
Duygu	1)İçedönük	217	2,098	0,583	7,656	0,000	2 ile 3 arasında,
	2)Dışadönük	98	2,240	0,644			6 ile 1, 2, 3 ve 4
	3)Depresif	47	1,915	0,628			arasında
	4)Kaygılı	140	2,036	0,628			7 ile 1, 3, 4 ve 5
	5)Nevrotik	10	1,767	0,708			arasında
	6)Neşeli	181	2,297	0,565			
	7)Sağlıklı-Mutlu	160	2,341	0,571			

Tablo 19'un devamı

	Toplam	853	2,178	0,610			
Davranış	1)İçedönük	217	2,391	0,644	5,044	0,000	3 ile 6 ve 7
	2)Dışadönük	98	2,408	0,669			arasında
	3)Depresif	47	2,149	0,670			4 ile 6 ve 7
	4)Kaygılı	140	2,186	0,586			arasında
	5)Nevrotik	10	2,120	0,875			
	6)Neşeli	181	2,465	0,647			
	7)Sağlıklı-Mutlu	160	2,508	0,642			
	Toplam	853	2,380	0,651			
Tanrı	1)İçedönük	217	2,780	0,713	4,943	0,000	3 ile 6 ve 7
	2)Dışadönük	98	2,967	0,772			arasında
	3)Depresif	47	2,606	0,790			6 ile 1 ve 4
	4)Kaygılı	140	2,789	0,732			arasında
	5)Nevrotik	10	2,600	0,937			
	6)Neşeli	181	3,043	0,672			
	7)Sağlıklı-Mutlu	160	2,997	0,693			
	Toplam	853	2,888	0,728			
Dinî Tutum	1)İçedönük	217	2,042	0,394	7,993	0,000	2 ile 3 ve 4
	2)Dışadönük	98	2,165	0,418			arasında
	3)Depresif	47	1,933	0,460			6 ile 1, 3 ve 4
	4)Kaygılı	140	1,991	0,384			arasında
	5)Nevrotik	10	1,907	0,427			7 ile 1, 3 ve 4
	6)Neşeli	181	2,187	0,385			arasında
	7)Sağlıklı-Mutlu	160	2,203	0,395			
	Toplam	853	2,101	0,408			

*p<.05

**p<.01

Tablo 19'a bakıldığında öğrencilerin öznel kişilik algılarına göre Dinî Tutum Ölçeği'nin dinî biliş boyutu hariç diğer bütün boyutlarında ve toplam dinî tutum puan ortalamalarında anlamlı farklar olduğu görülmektedir ($p<.05$). Buna göre dinî duygu boyutunda kendisini dışadönük olarak algılayanların depresif olanlardan anlamlı bir şekilde daha yüksek puan ortalamalarına sahip oldukları bulgulanmıştır. Benzer şekilde dinî duygu boyutunda sağlıklı-mutlu olanların içedönük, depresif, kaygılı ve nevrotik olanlardan istatistiksel olarak anlamlılık düzeyinde daha yüksek puan ortalamalarına sahip oldukları tespit edilmiştir. Ayrıca dinî duygu boyutunda neşeli olanların içedönük, depresif ve kaygılı olanlardan anlamlı bir şekilde daha yüksek puan ortalamalarına sahip oldukları

görülmektedir. Dinî davranış boyutunda sağlıklı-mutlu ve neşeli olanların depresif ve kaygılı olanlardan anlamlı bir şekilde daha yüksek puan ortalamalarına sahip oldukları tespit edilmiştir. Tanrı ile ilişki boyutunda ise sağlıklı-mutlu ve neşeli olanların depresif olanlardan; neşeli olanların içedönük ve kaygılı olanlardan anlamlılık derecesinde daha yüksek puanlara sahip oldukları bulgulanmıştır. Toplam dinî tutum puanları bakımından ise kendilerini kişilik olarak dışadönük olarak algılayanların depresif ve kaygılı olanlardan; sağlıklı-mutlu ve neşeli olarak algılayanların ise içedönük, depresif ve kaygılı olanlardan anlamlı bir şekilde daha yüksek puanlara sahip oldukları gözlenmiştir. Buna göre *H18 hipotezinin* tamamen doğrulandığı görülmüştür.

4.4. Enneagram Kişilik Tipleri ile Dinî Tutum Düzeyleri Arasındaki İlişkilere Dair Bulgular

Tablo 20

Enneagram kişilik tipleri ile dinî tutum düzeyleri arasındaki ilişkilere dair bulgular (Pearson korelasyon)

		Biliş	Duygu	Davranış	Tanrı ile ilişki	Genel Dinî Tutum
Tip 1	r	,298**	,394**	,346**	,222**	,562**
	Sig. (p)	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000
	N	853	853	853	853	853
Tip 2	r	,219**	,310**	,282**	,230**	,533**
	Sig. (p)	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000
	N	853	853	853	853	853
Tip 3	r	,339**	,395**	,370**	,231**	,581**
	Sig. (p)	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000
	N	853	853	853	853	853
Tip 4	r	,337**	,420**	,382**	,214**	,540**
	Sig. (p)	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000
	N	853	853	853	853	853
Tip 5	r	,560**	,426**	,331**	,102**	,454**
	Sig. (p)	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000
	N	853	853	853	853	853
Tip 6	r	,513**	,444**	,320**	,227**	,582**
	Sig. (p)	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000
	N	853	853	853	853	853

Tablo 20'nin devamı

Tip 7	r	,417**	,468**	,240**	,244**	,551**
	Sig. (p)	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000
	N	853	853	853	853	853
Tip 8	r	,514**	,425**	,278**	,361**	,610**
	Sig. (p)	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000
	N	853	853	853	853	853
Tip 9	r	,260**	,303**	,320**	,316**	,493**
	Sig. (p)	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000
	N	853	853	853	853	853

*p<.05

**p<.01

Tablo 20'de görüleceği üzere Dinî Tutum Ölçeği'ndeki tüm boyutlarla ve toplam dinî tutum ölçek puanları ile Enneagram kişilik tipleri arasında istatistiksel olarak anlamlılık düzeyinde pozitif bir ilişki olduğu görülmüştür. Dinî tutum boyutlarındaki puanlar ve toplam dinî tutum puanı arttıkça bütün Enneagram kişilik tiplerindeki düzeylerinde pozitif yönde bir yükselme olduğu tespit edilmiştir. Buna göre; Tip 1 (Mükemmeliyetçi) ile dini biliş, dini duygu, dini davranış, tanrı ile ilişki ve genel dinî tutum arasında istatistiksel olarak anlamlılık düzeyinde pozitif bir ilişki olduğu görülmüştür ($r=,298^{**}$, $r=,394^{**}$, $r=,346^{**}$, $r=,222^{**}$, $r=,562^{**}$, $p<.01$). Yine Tip 2 (Sitemkâr Verici) ile dini biliş, dini duygu, dini davranış, tanrı ile ilişki ve genel dinî tutum arasında anlamlılık düzeyinde pozitif bir ilişki olduğu tespit edilmiştir ($r=,219^{**}$, $r=,310^{**}$, $r=,282^{**}$, $r=,230^{**}$ ve $r=,533^{**}$, $p<.01$). Tip 3 (Başaran) ile dini biliş, dini duygu, dini davranış, tanrı ile ilişki ve genel dinî tutum arasında da istatistiksel olarak anlamlılık düzeyinde pozitif bir ilişki olduğu görülmüştür ($r=,339^{**}$, $r=,395^{**}$, $r=,370^{**}$, $r=,231^{**}$, $r=,581^{**}$, $p<.01$). Benzer şekilde Tip 4 (Traji-romantik) ile dini biliş, dini duygu, dini davranış, tanrı ile ilişki ve genel dinî tutum arasında anlamlılık derecesinde pozitif bir ilişki olduğu tespit edilmiştir ($r=,337^{**}$, $r=,420^{**}$, $r=,382^{**}$, $r=,214^{**}$, $r=,540^{**}$, $p<.01$). Tip 5 (Gözlemci) ile dini biliş, dini duygu, dini davranış, tanrı ile ilişki ve genel dinî tutum arasında ($r=,560^{**}$, $r=,426^{**}$, $r=,331^{**}$, $r=,102^{**}$ $r=,454^{**}$, $p<.01$); Tip 6 (Sadık Sorgulayıcı) ile dini biliş, dini duygu, dini davranış, tanrı ile ilişki, genel dinî tutum arasında da anlamlı düzeyde pozitif ilişkiler olduğu görülmüştür ($r=,513^{**}$, $r=,444^{**}$, $r=,320^{**}$, $r=,227^{**}$, $r=,582^{**}$, $p<.01$). Aynı şekilde Tip 7 (Ehl-i Keyif) ile dini biliş, dini duygu, dini davranış, tanrı ile ilişki ve genel dinî tutum arasında ($r=,417^{**}$, $r=,468^{**}$,

$r=,240^{**}$, $r=,244^{**}$, $r=,551^{**}$, $p<.01$); Tip 8 (Reis) ile dini biliş, dini duygu, dini davranış, tanrı ile ilişki, genel dinî tutum arasında da anlamlılık derecesinde pozitif ilişkiler tespit edilmiştir ($r=,514^{**}$, $r=,425^{**}$, $r=,278^{**}$, $r=,361^{**}$, $r=,610^{**}$, $p<.01$). Son olarak Tip 9 (Barışçı) ile dini biliş, dini duygu, dini davranış, tanrı ile ilişki ve genel dinî tutum arasında da yine istatistiksel olarak anlamlılık derecesinde pozitif ilişkiler görülmüştür ($r=,260^{**}$, $r=,303^{**}$, $r=,320^{**}$, $r=,316^{**}$, $r=,493^{**}$, $p<.01$).

Aşağıda Tablo 21’de de görüleceği gibi yapılan kısmî korelasyon analizinde de sosyo-demografik değişkenler kontrol edildiğinde söz konusu değişkenler arasındaki anlamlılık düzeyindeki ilişkilerin mevcudiyetini koruduğu saptanmıştır. Buna göre *H19 hipotezinin ve H20 hipotezinin* tamamen doğrulandığı görülmüştür.

Tablo 21

Enneagram kişilik tipleri ile dinî tutum düzeyleri arasındaki ilişkilere dair bulgular (Kısmî korelasyon)

		Biliş	Duygu	Davranış	Tanrı ile ilişki	Genel Dinî Tutum
Tip 1	Correlation	0,291	0,364	0,311	0,162	0,559
	Sig. (p)	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000
	df	845	845	845	845	845
Tip 2	Correlation	0,216	0,283	0,265	0,192	0,538
	Sig. (p)	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000
	df	845	845	845	845	845
Tip 3	Correlation	0,344	0,400	0,406	0,219	0,617
	Sig. (p)	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000
	df	845	845	845	845	845
Tip 4	Correlation	0,338	0,443	0,427	0,214	0,580
	Sig. (p)	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000
	df	845	845	845	845	845
Tip 5	Correlation	0,565	0,478	0,359	0,087	0,507
	Sig. (p)	0,000	0,000	0,000	0,011	0,000
	df	845	845	845	845	845
Tip 6	Correlation	0,508	0,461	0,319	0,206	0,611
	Sig. (p)	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000
	df	845	845	845	845	845
Tip 7	Correlation	0,431	0,512	0,276	0,262	0,605

Tablo 21'in devamı

	Sig. (p)	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000
	df	845	845	845	845	845
Tip 8	Correlation	0,523	0,417	0,268	0,356	0,633
	Sig. (p)	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000
	df	845	845	845	845	845
Tip 9	Correlation	0,254	0,303	0,327	0,324	0,518
	Sig. (p)	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000
	df	845	845	845	845	845

BEŞİNCİ BÖLÜM

TARTIŞMA VE YORUM

5.1. Enneagram ile Sosyo-Kültürel ve Demografik Özelliklere Dair Bulguların Değerlendirilmesi

Araştırmamızdan elde edilen bulgulara göre katılımcıların öğrenim gördükleri üniversiteler ile Enneagram arasında anlamlılık düzeyinde farklar olduğu görülmüştür. Buna göre, Enneagram Kişilik Ölçeği'ndeki Tip 2 (Sitemkâr Verici), Tip 4 (Trajir romantik), Tip 6 (Sadık Sorgulayıcı), Tip 7 (Ehl-i Keyif) ve Tip 9 (Barışçı) boyutlarında Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi öğrencilerinin lehine; Tip 5 (Gözlemci) boyutunda ise Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi'ndeki öğrencilerin lehine anlamlılık düzeyinde farklılıklar gözlenmiştir. Buna göre, Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi öğrencilerinin Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi'ndeki öğrencilere göre kişilik özellikleri bakımından daha geniş bir yelpazede oldukları ifade edilebilir. Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi'ndeki öğrenciler lehine yalnızca "Tip 5 (Gözlemci)" boyutunda anlamlı bir farklılık bulunması ise bu öğrencilerin derinlemesine araştırmayı seven, bilgiye meraklı, gözlem ve analiz yapan (Acarkan, 2021: 117) bir profile sahip oldukları konusunda genel bir izlenim oluşturabilir. Daha önceki çalışmalara bakılacak olursa; Yüksel'in (2022: 119) üniversite öğrencilerinde Enneagram kişilik tipleri ve dindarlık arasındaki ilişkiyi incelediği araştırmada iki değişken arasında anlamlı farklılıklar saptanmış, fakat araştırmanın evreni sadece Atatürk Üniversitesi öğrencileri ile sınırlı tutularak üniversite değişkeni üzerinden bir değerlendirme yapılmamıştır. Benzer şekilde İsgilip (2023: 51) tarafından üniversite öğrencilerinde Enneagram kişilik tipleri ile dinî yönelim biçimleri arasındaki ilişkinin incelendiği araştırmada anlamlı farklılıklar tespit edilmiş, bununla birlikte araştırmanın evreni Kastamonu Üniversitesi öğrencileri ile sınırlı tutularak üniversite değişkeni üzerinden bir değerlendirme yapılmamıştır.

Enneagram kişilik tipleri ve cinsiyet bağlamında araştırmamızda erkek öğrencilerin "Tip 3 (Başaran)", "Tip 5 (Gözlemci)" ve "Tip 8 (Reis)"deki puan ortalamalarının kız öğrencilerden anlamlı bir şekilde daha yüksek olduğu görülmüştür. Buna göre, özellikle "Tip 8 (Reis)"in kararlı, otoriter, baskın, meydan okuyan, güçlü ve mücadeleci (Acarkan, 2021: 157) tavrı sebebiyle bu kişilik tipinin kadınlara nazaran erkeklerde fazla olması

olağandır. Benzer şekilde “Tip 3 (Başaran)”ün hedefe ulaşmada duyguları arka planda bırakmayı tercih etmesi ve “Tip 5 (Gözlemci)”in kontrollü ve duygusal anlamda soğukkanlı oluşu (Acarkan, 2021: 90,117) kadınların daha duygusal ve hassas olmaları sebebiyle makul görülebilir. Daha önce yapılan çalışmalara bakıldığında bizim araştırma bulgularımıza benzer yönde bulguların elde edildiği görülmektedir. Örneğin; Yüksel ve Kızılgeçit (2021: 28) tarafından üniversite öğrencileri üzerine yapılan çalışmada erkek öğrencilerin “Tip 1 (Mükemmeliyetçi)”, “Tip 5 (Gözlemci)” ve “Tip 8 (Reis)” kişilik özelliklerinin kız öğrencilere göre daha yüksek olduğu bulgulanmıştır. Yüksel (2022: 144) üniversite öğrencilerinin Enneagram kişilik özellikleri ile dindarlık düzeyleri arasındaki ilişkiyi belirlemek üzere yaptığı çalışmada “Tip 4” kişilik özelliğinin kadınlarda daha yüksek; “Tip 5” kişilik özelliğinin ise erkeklerde daha yüksek olduğu sonucuna ulaşmıştır. Bu sonuçla Yüksel’in (2022) ve Yüksel ve Kızılgeçit’in (2021) çalışmamızda elde ettiğimiz sonuca en yakın bulgulara ulaşmış olduklarını ifade edebiliriz. Erçin (2018: 50) tarafından yapılan çalışmada kişilik tiplerinin cinsiyete göre farklılaşıp farklılaşmadığı incelenmiş ve kadınların % 7,9’unun, erkeklerin ise %16,1’inin “Tip 3” kişilik özelliğine sahip olduğu görülmüş olup “Tip 3” boyutunda erkeklerin ortalama puanlarının kadınlardan daha yüksek olduğu görülmüştür. Koyuncu (2021: 76-77) tarafından yapılan çalışmada ise “Tip 2”, “Tip 7” ve “Tip 8” boyutlarında erkeklerin ortalama puanlarının kadınlardan daha yüksek olduğu bulgulanmıştır. Ateş (2019: 38) tarafından öğretmenler üzerine yapılan çalışmada DTM1 (kusursuzluğu arayan mizaç), DTM2 (duyguları hissetmeyi arayan mizaç) ve DTM6 (entelektüel dinginlik arayan mizaç) kadınlarda daha yüksek; DTM8 (mutlak güç arayan mizaç) erkeklerde daha yüksek olarak bulgulanmıştır. Ayhan (2022: 58) ortaöğretim öğrencileri üzerine yapmış olduğu çalışmada kız öğrencilerin Enneagram kişilik tiplerinden “sorgulayan (Tip 6)” alt boyutu toplam puanlarının erkek öğrencilerden anlamlı bir şekilde daha yüksek olduğunu bulgulanmıştır. Komasi ve arkadaşları (2016: 471) tarafından kardiyovasküler hastalık riskinin tahmininde Enneagram kişilik tipinin etkisini incelemek üzere yapılan çalışmada “Tip 1” ve “Tip 5” kişilik tiplerinin cinsiyete göre anlamlı şekilde farklılaştığı sonucuna ulaşılmıştır. Bozik (2021: 40) tarafından evli bireyler üzerine yapılan çalışmada ki- kare testi sonucuna göre Enneagram kişilik tipleri ile cinsiyet arasında istatistiksel olarak anlamlı bir ilişki olduğu saptanmıştır. Bahsi geçen tüm çalışmalarda Enneagram kişilik tipleri ile cinsiyet arasında anlamlı farklılıklara ulaşılmıştır. Buna karşın Kurt (2019: 133) satış personelleri üzerinde yapmış olduğu çalışmada satış personellerinin Enneagram kişilik tipleri ile cinsiyet

değişkeni arasında istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık tespit edememiştir. Erkan (2020: 146) tarafından öğretmen adayları üzerine yapılan araştırmada ki-kare testi sonucuna göre Enneagram kişilik tipleri ile cinsiyet arasında istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık olmadığı bulgulanmıştır. Kocabıyık (2021: 82) tarafından yapılan çalışmada okul yöneticilerinin cinsiyeti ile Enneagram kişilik tipleri arasında anlamlı bir fark bulunamamıştır. Benzer şekilde Kaderoğlu (2022: 53) tarafından Enneagram kişilik tipinin bireylerin rekreasyon tercihlerine etkisini belirlemek üzere yapılan araştırmada Enneagram kişilik tipleri ile cinsiyet arasında istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık bulunamamıştır.

Çalışmamızda yaş ve Enneagram arasında anlamlı bir ilişki bulunamamıştır. Bu sonucu destekler mahiyette Erkan (2020: 147) tarafından yapılan araştırmada da ki-kare testi sonucuna göre Enneagram kişilik tipleri ile yaş arasında istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık olmadığı bulgulanmıştır. Yine aynı şekilde Bozik (2021: 49) yaş ve evlilik süresine göre Enneagram kişilik tiplerinde anlamlı bir farklılaşma olmadığı sonucuna ulaşmıştır. Buna karşın, Kaderoğlu (2022: 72) yaş değişkenine göre Enneagram kişilik tipleri arasında ilişki olup olmadığını test etmek üzere uyguladığı parametrik olmayan testlerden Kruskal Wallis testi sonucunda “Tip 3” ve “Tip 7” kişilik tiplerinin yaşa göre anlamlı farklılıklar gösterdiği sonucuna ulaşmıştır.

Enneagram ve yerleşim yeri bağlamında çalışmamızda Enneagram ile katılımcıların yaşadığı yerleşim yeri arasında anlamlı bir farklılık bulunamamıştır. Ayhan (2022), Bozik (2021) ve Erkan (2020) da yapmış oldukları çalışmalarda ulaştığımız sonucu doğrular mahiyette yerleşim yeri ve Enneagram arasında anlamlı bir farklılığa ulaşamamıştır. Erkan (2020: 151) tarafından yapılan araştırmada ki-kare testi sonucuna göre Enneagram kişilik tipleri ile katılımcıların büyüdüğü yerleşim yeri arasında istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık olmadığı bulgulanmıştır. Bozik’in (2021: 47) yaptığı çalışmada da benzer şekilde Enneagram kişilik tipleri ile katılımcıların büyüdüğü yerleşim yeri arasında istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık bulunamamıştır. Ayhan’ın (2022: 62) yaptığı araştırmada da ortaöğretim öğrencilerinin yaşadığı yerleşim türü (köy, kasaba, ilçe merkezi, il merkezi) ile Enneagram kişilik özellikleri arasında anlamlı bir ilişki olmadığı saptanmıştır. Buna karşın Yüksel ve Kızılgöçer (2021: 29) tarafından yapılan araştırmada büyükşehirde yaşayanların “Tip 4” kişilik özelliklerinin küçük şehirde ve köyde yaşayanlara göre daha yüksek olduğu tespit edilmiştir. Yine benzer sonucu destekler mahiyette Yüksel’in (2022:

153) üniversite öğrencileri üzerine yapmış olduğu araştırmada büyükşehirde yaşayanların “Tip 2” kişilik özelliklerinin küçük şehirlerde yaşayanlara göre daha yüksek olduğu bulgulanmıştır.

Çalışmamızda gelir durumu ve Enneagram arasında anlamlı bir farklılık bulunamamıştır. Ulaştığımız sonuçlara benzer şekilde Kurt (2019: 135) tarafından yapılan araştırmada satış sorumlularının gelir durumu açısından sahip oldukları kişilik tipleri arasında istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık bulunamamıştır. Koyuncu (2021: 93) tarafından yapılan araştırmada da Enneagram Kişilik Ölçeği'nin alt boyutlarında gelir düzeyine göre anlamlı bir farklılaşma olmadığı bulgulanmıştır. Buna karşın Bozik (2021: 41) tarafından yapılan araştırmaya göre Enneagram “Tip 1”, “Tip 2”, “Tip 6”, “Tip 7” ve “Tip 9” kişilik tipine sahip bireyler gelir düzeyine göre “iyi” durumda yoğunlaşmakta iken “Tip 8” kişilik tipine sahip bireyler “çok iyi” gelir durumunda yoğunlaşmaktadır. “Tip 3”, “Tip 4” ve “Tip 5” kişilik tipine sahip bireylerin gelir düzeyi büyük oranda “orta”, “iyi” ve “çok iyi” düzeylerinde benzer dağılmaktadır. Bu verilerden hareketle Enneagram ve gelir düzeyi arasında anlamlı bir farklılık tespit edilmiştir. Yüksel ve Kızılgöçer (2021: 30) tarafından yapılan çalışmada aile sosyo-ekonomik düzeyi “yüksek” olanların “Tip 8” kişilik özelliklerinin sosyo-ekonomik düzeyi “orta” olanlara göre daha yüksek olduğu bulgulanmıştır. Kaderoğlu (2022: 62) tarafından yapılan araştırmada Enneagram ile gelir düzeyi arasında “Tip 7” açısından anlamlı bir farklılaşma tespit edilmiştir. Buna göre gelir düzeyi “yüksek” olan katılımcıların “Tip 7” kişilik tipi daha yüksek çıkarken gelir düzeyi “düşük” olan katılımcıların diğerlerine göre “Tip 7” kişilik tipi daha düşük çıkmıştır. Yüksel (2022: 155) tarafından yapılan çalışmada ise katılımcıların ailelerinin gelir düzeylerine göre Enneagram Kişilik Ölçeği ve alt boyutlarındaki ortalama puanları arasında anlamlı bir farklılık bulunamamıştır.

Yapmış olduğumuz araştırmada fakültelere göre kişilik tipleri arasında anlamlı farklılıklar saptanmış olsa da yalnızca Fen Edebiyat Fakültesi'nde öğrenim gören öğrencilerin Tip 5 (Gözlemci)'teki puan ortalamalarının Eğitim Fakültesi'ndeki öğrencilerden anlamlı bir şekilde daha yüksek olduğu bulgulanmıştır. Buna göre Fen Edebiyat Fakültesi'ndeki öğrencilerin “Tip 5 (Gözlemci)” kişilik özelliğinin Eğitim Fakültesi'ndeki öğrencilere göre baskın olması; zihinsel gelişimi daha çok önemsemeleri, araştırma ve pratik yapmaktan yorulmamaları, akademik bir tavır geliştirme çabası

içerisinde olmaları (Batı, 2019: 148) şeklinde yorumlanabilir. Çalışmamızdaki Enneagram-fakülte değişkenleriyle aynı değişkenleri içermese de Ateş'in (2019: 39) sınıf öğretmeni ve branş öğretmeni sınıflandırması üzerinden kişilik tiplerindeki farklılaşmayı belirlemek üzere yaptığı çalışmada kişilik tiplerinin branş değişkenine göre anlamlı düzeyde farklılaşmadığı tespit edilmiştir. Erkan'ın (2020: 153) öğretmen adayları üzerine yapmış olduğu araştırmada ki-kare testi sonucunda Enneagram kişilik tipleri ile okunan program türü arasında istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık olmadığı bulgulanmıştır. Araştırmamızda kullanılan değişkenleri kullanarak aynı doğrultuda bir çalışma gerçekleştiren Yüksel'in (2022: 150) araştırmasına göre Enneagram ve öğrenim görülen fakülte bağlamında Sosyoloji Bölümü öğrencilerinin "Tip 1" kişilik özelliklerinin Mimarlık bölümü öğrencilerine göre daha yüksek; İlahiyat Fakültesi ve Fen Bilgisi Öğretmenliği bölümü öğrencilerinin "Tip 2" kişilik özelliklerinin Tarih Bölümü öğrencilerine göre daha yüksek, Sosyoloji Bölümü öğrencilerinin "Tip 6" kişilik özelliklerinin Mimarlık Bölümü öğrencilerine göre daha yüksek olduğu bulgulanmıştır. "Tip 7" kişilik özelliği ve öğrenim görülen fakülte arasında anlamlı bir farklılaşma saptanmış olup farklılaşmanın hangi fakülteler arası olduğuna dair yapılan Tukey HSD testi sonuçlarına göre "Tip 7" boyutunda anlamlılık düzeyinde herhangi bir bulgu elde edilememiştir. Ayhan (2022: 60) tarafından farklı program türlerine sahip ortaöğretim kurumlarındaki öğrencilerin Enneagram kişilik özellikleri puanlarının öğrencilerin eğitim gördüğü okul türüne göre farklılaşıp farklılaşmadığını belirlemek amacıyla yapılan Anova testi sonucunda Mesleki ve Teknik Anadolu Lisesi öğrencilerinin "yardımcı" kişilik özelliklerinin Fen Lisesi öğrencilerinden daha yüksek olduğu bulgulanmıştır. Ayrıca Mesleki ve Teknik Anadolu Lisesi öğrencilerinin "mükemmeliyetçi" kişilik özelliklerinin Fen Lisesi ve Anadolu İmam Hatip Lisesi öğrencilerinden daha yüksek olduğu tespit edilmiştir.

Çalışmamızda katılımcıların öğrenim gördüğü sınıf ile Enneagram arasında "Tip 5 (Gözlemci)"e göre bir farklılaşma tespit edilmiş olup Hazırlık sınıfında öğrenim gören öğrencilerin Tip 5 (Gözlemci)'teki puan ortalamalarının birinci sınıftaki öğrencilerden daha yüksek olduğu bulgulanmıştır. Buna göre, Hazırlık sınıfı öğrencilerinin "Tip 5 (Gözlemci)" kişilik özelliklerine sahip olarak daha araştırmacı, gözlemci, bilgiyi derinlemesine öğrenme isteğinin birinci sınıflara oranla yüksek olması, üniversitede eğitim hayatına henüz başlamış olmaları ve bu doğrultuda yeni bir eğitim ortamını gözlemleme,

inceleme ve keşfetme isteklerinin daha canlı olması bakımından makul görülebilir. Literatüre bakılacak olursa; Ayhan'ın (2022: 61) ortaöğretim öğrencilerinin Enneagram kişilik tipleri ve değer yönelimleri arasındaki ilişkiyi incelemek üzere 11. sınıf ve 12. sınıf öğrencileri üzerinde yaptığı çalışmada sınıf düzeyleri ve Enneagram arasında anlamlı bir farklılaşma bulunmamıştır. Ancak 11.sınıf ve 12. sınıf öğrencilerinin “yardımcı” kişilik alt boyutundaki puanları arasında anlamlı bir farklılaşma tespit edilmiş olup bu bağlamda 12.sınıf öğrencilerinin “yardımcı” kişilik özelliklerinin 11. sınıf öğrencilerinden daha yüksek olduğu bulgulanmıştır.

Araştırmamızda öznel dindarlık algısı bakımından Enneagram Kişilik Ölçeği'ndeki “Tip 3 (Başaran), Tip 4 (Traji-romantik) ve Tip 7 (Ehl-i Keyif)” boyutları haricindeki tüm boyutlarda anlamlı farklılıklar olduğu saptanmıştır. Bu üç kişilik özelliği içerisinde özellikle Tip 4 (Traji-romantik) ve Tip 7 (Ehl-i Keyif) ile öznel dindarlık algısı arasında anlamlı bir farklılık bulunmamış olması, Tip 4'ün özgün ve sıra dışı olma isteği ve Tip 7'nin kısıtlanmaktan hoşlanmayan, rahat ve keyfine düşkün tavrı sebebiyle dinî kuralları benimsemekten kaçınması olarak değerlendirilebilir. Çalışmamızla aynı doğrultuda olan Yüksel ve Kızılgöçer (2021: 34) tarafından İlahiyat Fakültesi öğrencileri üzerine yapılan bir araştırmada Enneagram-öznel dindarlık algısı bakımından “Tip 5”, “Tip 8” ve “Tip 9”da anlamlı bir farklılaşma olduğu tespit edilmiştir. Buna göre kendilerini “çok dindar” olarak tanımlayanların “Tip 5” kişilik özelliklerinin kendilerini “dindar” ve “biraz dindar” olarak tanımlayanlara göre daha yüksek; kendilerini “çok dindar” olarak tanımlayanların “Tip 8” kişilik özelliklerinin kendilerini “biraz dindar” olarak tanımlayanlara göre daha yüksek olduğu saptanmıştır. Kendilerini “çok dindar” olarak tanımlayanların “Tip 9” kişilik özelliklerinin kendilerini “dindar”, “biraz dindar” ve “dindar değilim” şeklinde tanımlayanlara göre daha yüksek olduğu bulgulanmıştır.

Enneagram-öznel kişilik algısı bakımından araştırmamızda Tip 2 (Sitemkâr Verici), Tip 3 (Başaran), Tip 4 (Traji-romantik), Tip 5 (Gözlemci), Tip 7 (Ehl-i Keyif), Tip 8 (Reis) ve Tip 9 (Barışçı)'da anlamlı farklılıklara ulaşılmıştır. Enneagram; bireyleri kendi öznel kişiliklerini tanımlamalarına göre büyük ölçüde kategorize edebilir ve benzer kişilik algısına sahip bireyleri aynı kişilik tipinin çatısı altında toplayabilir. Örneğin; kendisini neşeli olarak tanımlayan bireyler Tip 7 (Ehl-i Keyif) olmaya eğilimlidir; çünkü Tip 7'ler maceracı, keyifli ve neşeli bireylerdir. Kendilerini depresif olarak tanımlayan bireyler Tip

4 (Traji-romantik) olmaya daha yatkındırlar; çünkü hayatta sürekli olarak anlam arama çabaları onları sıkça depresif bir ruh haline sürükler. Kendilerini dışadönük olarak tanımlayan bireyler Tip 2 (Sitemkâr Verici) olmaya yatkındır; çünkü Tip 2'ler iletişim kurmayı, konuşmayı ve duygusal paylaşımında bulunmayı oldukça önemsemektedirler.

5.2. Dinî Tutum ile Sosyo-Kültürel ve Demografik Özelliklere Dair Bulguların Değerlendirilmesi

Araştırma bulgularımıza göre katılımcıların öğrenim gördükleri üniversitelere göre Dinî Tutum Ölçeği'ndeki bazı alt boyutlardaki puan ortalamalarının farklılaştığı saptanmıştır. Buna göre Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi'nde öğrenim gören öğrencilerin dinî biliş boyutu hariç dinî tutumun tüm boyutlarında ve toplam dinî tutum puan ortalamalarında Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi'nde öğrenim gören öğrencilerden anlamlı bir şekilde daha yüksek puan ortalamalarına sahip oldukları görülmüştür. Buna göre, Van YYÜ öğrencilerinin dinî biliş boyutu hariç, dinî duygu, dinî davranış ve Tanrı ile ilişki boyutu puanlarının ve toplam dinî tutum puanlarının ÇOMÜ öğrencilerine göre daha yüksek olması, Van YYÜ öğrencilerinin gerek içinden yetişip geldikleri ailelerinin gerekse buldukları ilin sosyo-kültürel yapısından kaynaklı olarak daha fazla dindar oldukları şeklinde değerlendirilebilir. Dinî tutum ve üniversite değişkeni bağlamında literatürde mevcut olan bazı çalışmalarda da benzer yönde bulgulara rastlanmaktadır. Kımtar (2008: 185-187) üniversite öğrencilerinde dindarlık ve benlik saygısı arasındaki ilişkiyi incelemek üzere Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi ve Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi'ne bağlı çeşitli fakültelerde (İlahiyat, Eğitim Bilimleri, Fen Edebiyat, Mimarlık-Mühendislik, Ziraat fakülteleri ve Meslek Yüksekokulu) yaptığı araştırmada anlamlı ilişkilere ulaşmıştır. Buna göre; dinî inanç boyutunda iki üniversite arasında en yüksek ortalamaya sahip üniversite Uludağ Üniversitesi (İlahiyat Fakültesi) olmuştur. Dinî ibadet boyutunda en yüksek ortalama Onsekiz Mart Üniversitesi (İlahiyat Fakültesi)'ne ait olup, dinî etki boyutunda ise, iki üniversite arasında en yüksek ortalamaya sahip üniversite Uludağ Üniversitesi (İlahiyat Fakültesi) olarak tespit edilmiştir. Sarıçam ve Güven (2012: 574) tarafından özgüven ile dinî tutum arasındaki ilişkiyi incelemek üzere Sakarya Üniversitesi ve Kilis 7 Aralık Üniversitesi'nde yapılan araştırmada özgüven ve dinî tutumun sosyo-demografik özelliklere göre farklılaştığı saptanmıştır. Benzer şekilde Şirin (2017: 79) tarafından dinî tutum ile ruh sağlığı arasındaki ilişkiyi incelemek üzere İstanbul'da farklı

üniversitelerdeki katılımcılar üzerinde yapılan araştırmada da ruh sağlığı ve dinî tutumun sosyo-demografik özelliklere göre farklılaştığı tespit edilmiştir. Yine benzer şekilde Kıraç'ın (2013: 174) üniversite öğrencilerinde dindarlık eğilimi ve anlam duygusu arasındaki ilişkiyi incelemek üzere Ankara, Kayseri, Hatay, Van ve Kahramanmaraş illerinde öğrenim gören üniversite öğrencileri üzerinde yaptığı araştırmada katılımcıların dindarlık eğilimi ve anlam duygusu arasında anlamlı ilişkiler bulunmuştur. Aydın'ın (2017: 102) dinî tutum ve hayatın anlamı ilişkisini incelemek üzere Bartın Üniversitesi'nde öğrenim gören öğrenciler üzerine yaptığı araştırmada dinî tutum ve hayatın anlamı arasında pozitif ilişki bulunmuştur. Karslı'nın (2020: 197) hayatın anlamı ve dindarlık ilişkisini incelemek amacıyla Trabzon Üniversitesi'nde öğrenim gören öğrenciler üzerine yaptığı araştırmalarda dinî tutum ile hayattan anlam bulma düzeyi arasında güçlü seviyede pozitif yönlü anlamlı ilişkiler bulunmuştur.

Araştırmamızda değişkenlerden biri olan cinsiyete göre “dinî davranış” ve “Tanrı ile ilişki” boyutlarındaki puan ortalamalarında kadınlar lehine anlamlı farklar olduğu görülmüştür. Buna göre, dinî davranış boyutunda kadınların yaşantılarını dinî değerlere göre yaşama ve dinin gereklerini yerine getirme konusunda daha duyarlı ve dikkatli olmalarından ve günlük yaşamın zorlukları karşısında ve ibadetleri yerine getirme esnasında Tanrı ile daha güçlü ilişki kurmalarından, dolayısıyla daha dindar bir görünüm sergilemelerinden kaynaklandığı şeklinde yorumlanabilir. Kadınların dinî inançlara bağlılıklarının ve ibadetlere gösterdikleri özenin ve bu anlamda oluşan hassasiyetin Tanrı ile ilişki boyutuna da yansımalarının olmasından hareketle, onların Allah'a daha fazla yakınlık hissetmeleri makul görülebilir. Daha önce yapılan çalışmalara bakılacak olursa; Yapıcı (2012: 19) tarafından dindarlığın cinsiyete göre farklılaşıp farklılaşmadığını belirlemek üzere yapılan meta-analiz çalışmalarında da kadınların “inanç”, “ibadet” ve “etki” boyutlarında erkeklere göre daha dindar; “bilgi” boyutunda ise erkeklerin daha dindar olduğu saptanmıştır. Genel anlamda dindarlık- cinsiyet üzerine yapılan çalışmalara bakıldığında ise; kadınların erkeklere oranla daha dindar olduğunu bulgulayan çalışmalar olmakla birlikte erkeklerin kadınlara göre daha dindar olduğunu bulgulayan çalışmalar da mevcuttur. Diğer taraftan dindarlığın cinsiyete göre anlamlı bir farklılaşma oluşturmadığını ortaya koyan pek çok çalışma da bulunmaktadır. Cinsiyetler arasında anlamlı bir farklılığa ulaşamayan çalışmaların sayıca fazla olması da bu bağlamda oldukça dikkat çekicidir. Ayten ve Sağır (2014:16) tarafından yapılan çalışmada kadınlar ve erkekler arasında

dindarlık bakımından anlamlı bir farklılık bulunamamıştır. Buna karşın Kavas'ın (2013:11) demografik değişkenlere göre dinî tutumu incelemek üzere yaptığı çalışmada dinî tutumun cinsiyete göre anlamlı bir farklılık göstermediğini, istatistiksel olarak kadın-erkek katılımcılar arasında anlamlı bir farklılık olmasa da kadınların erkeklere göre daha yüksek bir dinî tutuma sahip oldukları bulgulanmıştır. Yine benzer şekilde Uysal'ın (2015: 45) genç yetişkinlerde affetme eğilimleri ve dinî yönelim arasındaki ilişkiyi incelemek üzere yaptığı çalışmada da kadınların dinî tutum düzeyi ortalamalarının istatistiksel olarak erkeklere oranla daha yüksek olduğu bulgusuna ulaşılmıştır. Baynal'ın (2015: 213) yetişkinlerde dindarlık ve ruh sağlığı ilişkisinin çeşitli değişkenlere göre incelenmesi amacıyla yaptığı araştırmasında da kadınların erkeklere oranla daha dindar olduğu saptanmıştır. Şirin (2017: 76) tarafından üniversite öğrencilerinin dinî tutumları ile ruh sağlığı arasındaki ilişkiyi incelemek üzere yapılan çalışmada kız öğrencilerin Dinî Tutum Ölçeği'nin "bilış", "Tanrı ile ilişkiler" ve "davranış" alt boyutlarında erkek öğrencilerden daha yüksek ortalamaya sahip oldukları bulgulanmış olup kız öğrencilerin erkek öğrencilere oranla daha olumlu bir dinî tutuma sahip oldukları tespit edilmiştir. Kalgı'nın (2020: 57) araştırmasında da kadınlar ve erkeklerin dindarlık puanları arasında anlamlı bir fark olup olmadığını belirlemek amacıyla yapılan Mann-Whitney U testi sonucuna göre cinsiyetler arası anlamlı bir farklılaşma saptamış ve böylece kadınların erkeklere göre daha dindar olduğu bulgusuna ulaşılmıştır. Güner'in (2021: 2051) üniversite öğrencilerinin motivasyonel dindarlık düzeyi ile cinsiyetleri arasındaki farklılaşmaya ilişkin yaptığı araştırmaya göre erkeklerin motivasyonel dindarlık düzeyinin kadınlara göre daha yüksek olduğu bulgulanmıştır. Doğan ve Karaca (2021: 235) tarafından yapılan çalışmada da Türkiye'de yapılan tezlerden hareketle cinsiyetin dindarlık üzerindeki etkisi belirlenmeye çalışılmıştır. Yapılan meta-analiz çalışmasında 177 veri üzerinden elde edilen bulgulara göre dindarlık bakımından kadınlar lehine istatistiksel olarak anlamlı bir farklılaşma tespit edilmiştir. Yüksel (2022: 131) tarafından gerçekleştirilen çalışmada dindarlığın cinsiyete göre farklılaşp farklılaşmadığını belirlemek üzere yapılan t- testi sonucunda katılımcıların cinsiyetleri ile içsel dinî motivasyon, inancın kişi açısından önemi, ibadet, duygu, bilgi ve etki boyutları arasında anlamlı bir farklılaşma bulunamamıştır. Bu çalışmaya göre dindarlık, cinsiyete göre anlamlı bir farklılık göstermemektedir.

Çalışmamızda yaş ve dinî tutum düzeyi arasında anlamlı bir farklılaşma bulunamamıştır. Arslan'ın (2009: 118) geleneksellik ile yaşlı dindarlığı ilişkisini incelemek

üzere 20-50 yaş arası katılımcılar üzerinde yaptığı araştırmada yaş ve dindarlık arasında anlamlı bir ilişki olduğu ve bu bağlamda yaş arttıkça dindarlık puanlarının da arttığı bulgusuna ulaşılmıştır. Kavas (2013: 12) tarafından yapılan araştırmada dinî tutum bazı demografik özelliklere göre incelenmiş ve en yüksek dinî tutum ortalamasına sahip grubun “61 ve üzeri” yaş grubu olduğu görülmüştür. Ayrıca “41-61” yaş grubu dinî tutum ortalamalarının “22-40” yaş grubunun dinî tutum ortalamalarına göre daha yüksek olduğu bulgulanmıştır. Ayten ve Sağır (2014:13) tarafından dindarlık, dinî başa çıkma ve depresyon ilişkisini incelemek üzere 12-67 yaş aralığında bulunan Suriyeli sığınmacılar üzerine yapılan araştırmada katılımcıların yaşları arttıkça dindarlık düzeylerinin de arttığı, yaş ile dindarlık arasında olumlu, zayıf ve istatistiksel açıdan anlamlı bir ilişki olduğu saptanmıştır. Baynal (2015: 215) tarafından yetişkinlerde dindarlık ve ruh sağlığı ilişkisinin çeşitli değişkenlere göre incelendiği araştırmada dindarlık ve yaş arasında anlamlı bir farklılaşma bulunmuş olup dindarlık düzeyi en yüksek grubun “46-60” yaş grubu olduğu, bunu “21-30” yaş grubu katılımcıların izlediği görülmüştür. Dindarlık düzeyi en düşük grubun ise “31-45” yaş grubu olduğu tespit edilmiştir. Uysal (2015: 47) tarafından genç yetişkinlerde affetme eğilimi ve dindarlık arasındaki ilişkiyi incelemek üzere yapılan araştırmada “20 yaş altı” katılımcıların genel dindarlık eğilimlerinin “21-40” yaş grubu katılımcılara oranla daha yüksek olduğu tespit edilmiştir. Şirin (2017:76) tarafından üniversite öğrencileri üzerinde yapılan araştırmada gerçekleştirilen korelasyon analizi sonucunda katılımcıların yaşı ile Dinî Tutum Ölçeği puanları arasında anlamlı bir ilişki bulunamamıştır. Kalgı'nın (2020: 68) ortaöğretim öğrencileri üzerinde yaptığı araştırmada “13-18” yaş aralığına sahip katılımcılar arasından 14 yaşındaki öğrencilerin diğer yaş gruplarındaki öğrencilere göre daha dindar olduğu bulgulanmıştır. Dindarlık puanları arasındaki farklılaşmaların “14-16”, “14-17”, “16-18” yaş grupları arasında olduğu belirlenmiştir. Buna karşın, Sağır (2020: 306) tarafından özgecilik ve dinî tutum düzeyleri arasındaki ilişkiyi incelemek üzere dört farklı meslek grubu üzerinde yapılan araştırmada katılımcıların dinî tutumu ile yaş arasında anlamlı bir farklılık bulunamamıştır.

Araştırma bulgularımıza göre katılımcıların uzun süre yaşadıkları yerleşim yerine göre dinî biliş boyutunda ilçe, il ve büyükşehirde yaşayanların dinî tutum puan ortalamalarının daha yüksek; dinî duygu, dinî davranış boyutlarında ise köyde yaşayanların daha yüksek olduğu görülmüştür. Buna göre, dinî duygu ve davranış noktasında köyde yaşayanların dinî tutum puanlarının yüksek olması, dinî etkinliklere katılmaktan zevk

almada ve dinin gereklerini yerine getirmede köyde yaşayanların ilçe, il ve büyükşehirde yaşayanlara göre daha hassas davrandıkları şeklinde yorumlanabilir. Bu sonuçlara benzer şekilde Tokur (2011: 174-175) tarafından yapılan araştırmada yaşanan yer ile dindarlık arasında dindarlığın ibadet, duygu, içsel dinî motivasyon ve toplam dindarlık puanları bakımından pozitif anlamlı bir farklılaşma saptanmış ancak dindarlığın inanç alt boyutuyla anlamlı bir farklılaşma bulunamamıştır. Uysal'ın (2015: 48) genç yetişkinlerde affetme eğilimleri ve dinî yönelim arasındaki ilişkiyi incelemek üzere yaptığı çalışmada kırsal çevrede yaşayanların dindarlık eğiliminin kentsel çevrede yaşayanlara göre anlamlı bir şekilde daha yüksek olduğu bulgulanmıştır. Şirin (2017: 75) tarafından üniversite öğrencileri üzerinde yapılan araştırmada katılımcıların büyüdüğü yer ile dinî tutum puanları arasında anlamlı bir farklılık bulunamamıştır. Gencer (2019: 161) tarafından yapılan araştırmada genel dindarlık, inanç ve önemi, ibadet ve duygu boyutlarında köyde ve ilçede yaşayanlar arasında köyde yaşayanlar lehine; ilçede ikamet edenler ve ilde yaşayanlar arasında ilde yaşayanlar lehine; ilde ve ilçede ikamet eden hastalar arasında ilde yaşayanlar lehine anlamlı farklılıklar tespit edilmiştir.

Çalışmamızda katılımcıların gelir durumlarına göre dinî davranış ve Tanrı ile ilişki boyutlarında anlamlı farklılıklar saptanmış olmasına rağmen dinî biliş ve dinî duygu boyutlarında ve toplam dinî tutum düzeylerinde ise istatistiksel olarak anlamlılık derecesinde fark gözlenmemiştir. Genel anlamda gelir düzeyi “ortanın altı” ve “düşük” olanların, gelir düzeyi “orta” ve “ortanın üstü” olanlara göre dindarlık bakımından anlamlı bir farklılık oluşturduğu görülmektedir. Bu durum, gelir düzeyi arttıkça dindarlığın azaldığı, düşük gelir düzeyine sahip bireylerin dinin gereklerini yerine getirme ve Allah'ın yakınlığını hissetme noktasında daha yüksek bir dinî tutuma sahip oldukları şeklinde yorumlanabilir. Literatüre bakılacak olursa; Kavas (2013: 14) tarafından yapılan araştırmada dinî tutum ile gelir düzeyi arasında istatistiksel olarak anlamlı bir fark görülmemiş olsa da gelir düzeyi yüksek bireylerin dinî tutum ortalamalarının daha yüksek olduğu bulgulanmıştır. Buna karşın Şirin (2017: 75) tarafından üniversite öğrencileri üzerinde yapılan araştırmada katılımcıların gelir düzeyleri ile dinî tutum puanları arasında anlamlı bir farklılık bulunamamıştır. Benzer şekilde Öztürk'ün (2017: 181) üniversite öğrencilerinde iyimserlik, dindarlık ve dinî yönelim ilişkisini incelemek üzere yaptığı çalışmasında dindarlık ve dinî yönelim ile sosyo ekonomik düzey arasında istatistiksel olarak anlamlı bir farklılaşma bulunamamıştır. Kalgı'nın (2020: 70) ortaöğretim

öğrencilerinde dindarlık- kişilik ilişkisini incelemek üzere yaptığı çalışmasında katılımcıların ailelerinin gelir düzeyi ile dindarlık arasında zıt yönde anlamlı bir farklılaşma tespit edilmiş ve gelir düzeyi arttıkça dindarlığın azaldığı saptanmıştır. Yüksel (2022: 142) tarafından yapılan araştırmada sosyo ekonomik düzeyi “orta” olanların içsel dinî motivasyon düzeylerinin sosyo ekonomik düzeyi “yüksek” olanlara göre daha yüksek; sosyo ekonomik düzeyi “orta” olanların dindarlığın inancın kişi açısından önemi alt boyutu puan ortalamalarının sosyo ekonomik düzeyi “yüksek” olanlara göre daha yüksek; sosyo ekonomik düzeyi “düşük” olanların dindarlığın inancın kişi açısından önemi alt boyutu puan ortalamalarının sosyo ekonomik düzeyi “yüksek” olanlara göre daha yüksek; sosyo ekonomik düzeyi “orta” olanların dindarlığın duygu alt boyutu puan ortalamalarının sosyo ekonomik düzeyi “yüksek” olanlara göre daha yüksek; sosyo ekonomik düzeyi “orta” olanların dindarlığın bilgi alt boyutu puan ortalamalarının sosyo ekonomik düzeyi “yüksek” olanlara göre daha yüksek olduğu bulgulanmıştır. Kınter (2008: 195) ve Yağız’ın (2021: 49) araştırmalarında gelir düzeyi yüksek olanların orta veya düşük olanlara göre dindarlık düzeylerinin daha yüksek olduğu bulgulanmıştır.

Çalışmamızda Dinî Tutum Ölçeği’nin dinî duygu boyutunda Fen Edebiyat Fakültesi öğrencileri lehine ve yine aynı boyutta İlahiyat Fakültesi öğrencileri lehine; dinî davranış boyutunda yine İlahiyat Fakültesi öğrencileri lehine istatistiksel olarak anlamlılık derecesinde farklar olduğu, Tanrı ile ilişki boyutunda ise Tıp Fakültesi öğrencilerinin aleyhine anlamlı farklılıklar olduğu gözlenmiştir. Katılımcıların Dinî Tutum Ölçeği’ndeki toplam puan ortalamalarında yine İlahiyat Fakültesi’ndeki öğrenciler lehine anlamlılık derecesinde farklar olduğu tespit edilmiştir. Buna göre, Fen Edebiyat Fakültesi ve İlahiyat Fakültesi öğrencileri lehine dinî duygu boyutunda anlamlı farklılıkların olması; bu öğrencilerin dinî etkinliklerden zevk alma ve ezan, dua gibi dinî okumalarda duygulanma gibi dinî tutumlarının diğer fakülte öğrencilerine oranla daha yüksek olduğu şeklinde yorumlanabilir. Dinî davranış boyutunda İlahiyat Fakültesi öğrencileri lehine anlamlılık derecesinde farklar olması; bu öğrencilerin din eğitimi almaları sebebiyle dinin gereklerini yerine getirme noktasında diğer fakültelere oranla daha hassas olmaları şeklinde değerlendirilebilir. Tanrı ile ilişki boyutunda Tıp Fakültesi öğrencilerinin aleyhine anlamlı farklılıkların olması ise; zor zamanlarda Allah’ın yardımını hissetme ve herhangi bir zaman diliminde Allah’ın yakınlığını hissetme noktasında diğer fakültelere oranla daha az düzeyde dinî tutuma sahip olmaları şeklinde yorumlanabilir. Literatüre bakılacak olursa,

Öztürk'ün (2017: 178) çalışmasında DKAB öğrencileri ile Fen Bilimleri, İktisadi İdari Bilimler ve Edebiyat Fakültesi'nde okuyan öğrenciler arasında; Eğitim Fakültesi'nde okuyan öğrencilerle Fen Bilimleri ve Edebiyat Fakültesi'nde okuyan öğrenciler arasında; İlahiyat Fakültesi'nde okuyan öğrencilerle Fen Bilimleri, Yabancı Diller, İktisadi İdari Bilimler, Edebiyat Fakültesi ve Bilgisayar Mühendisliği'nde okuyan öğrenciler arasında; Yabancı Diller Fakültesi'nde okuyan öğrencilerle Edebiyat Fakültesi'nde okuyan öğrenciler arasında istatistiksel açıdan oldukça anlamlı farklılıklar bulunmuştur. Güleç (2018: 348) tarafından yapılan araştırmada İlahiyat Fakültesi öğrencilerinin Tıp Fakültesi hariç diğer tüm fakülte (Astronomi, Çevre Mühendisliği, Elektrik- Elektronik Mühendisliği, Hukuk, Makine Mühendisliği, PDR, Türk Dili ve Edebiyatı) göre dindarlık düzeylerinin anlamlı bir şekilde daha yüksek olduğu bulgulanmıştır. Yine Tıp Fakültesi öğrencilerinin (İlahiyat Fakültesi öğrencileri gibi) Dinin Etkisi'ni Hissetme Ölçeği'nden yüksek puanlar alarak diğer tüm fakülte öğrencilerinden istatistiksel olarak anlamlı düzeyde yüksek ortalamalara sahip olduğu tespit edilmiştir. Az ve Acar (2020: 761-762) tarafından yapılan çalışmada İslâmî İlimler Fakültesi ve Edebiyat Fakültesi öğrencilerinin Dindarlık Ölçeği inanç, ahlâk ve ibadet puanlarının Mühendislik, Mimarlık, Sağlık Bilimleri, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi öğrencilerine göre anlamlı derecede daha yüksek; İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi öğrencilerinin inanç puanlarının Mühendislik ve Mimarlık Fakültesi öğrencilerine göre anlamlı derecede daha yüksek; İslâmî İlimler Fakültesi öğrencilerinin dindarlık alt boyutu ve toplam dindarlık puanlarının Edebiyat Fakültesi dışında diğer tüm fakülte göre anlamlı bir şekilde daha yüksek olduğu bulgulanmıştır. Duran'ın (2020: 99-100) yaptığı çalışmada dindarlık bakımından İlahiyat Fakültesi ve diğer fakülte arasında anlamlı düzeyde farklılıklar bulunmuştur. En yüksek dindarlık puanına sahip fakülte İlahiyat Fakültesi olup akabinde Mühendislik Fakültesi ve Sosyal ve Beşeri Bilimler Fakültesi yer almaktadır. En düşük dindarlık puanını ise Tıp Fakültesi öğrencileri almıştır. Yüksel (2022: 160-161) tarafından yapılan araştırmada İlahiyat Fakültesi öğrencilerinin içsel dinî motivasyon düzeylerinin Güzel Sanatlar Fakültesi, Tıp Fakültesi ve Mimarlık Bölümü öğrencilerine göre daha yüksek; İlahiyat Fakültesi öğrencilerinin Dindarlık Envanteri'nin inancın kişi açısından önemi alt boyutu ortalama puanlarının Güzel Sanatlar Fakültesi, Tıp Fakültesi ve Mimarlık Bölümü öğrencilerine göre daha yüksek; Fen Bilgisi Öğretmenliği Bölümü öğrencilerinin Dindarlık Envanteri'nin inancın kişi açısından önemi alt boyutu ortalama puanlarının Tıp Fakültesi öğrencilerine göre daha yüksek; İlahiyat Fakültesi öğrencilerinin Dindarlık Envanteri'nin

ibadet alt boyutu ortalama puanlarının Güzel Sanatlar Fakültesi, Tıp Fakültesi ve Mimarlık Bölümü öğrencilerine göre daha yüksek; İlahiyat Fakültesi öğrencilerinin Dindarlık Envanteri'nin duyu ve bilgi alt boyutu ortalama puanlarının Tıp Fakültesi ve Mimarlık Bölümü öğrencilerine göre daha yüksek; İlahiyat Fakültesi öğrencilerinin Dindarlık Envanteri'nin etki alt boyutu ortalama puanlarının Güzel Sanatlar Fakültesi, Tıp Fakültesi ve Mimarlık Bölümü öğrencilerine göre daha yüksek olduğu bulunmuştur.

Araştırma bulgularımıza göre öğrencilerin sınıf seviyelerine göre dinî tutum düzeylerinde istatistiksel olarak anlamlılık derecesinde farklar mevcuttur. Buna göre Dinî Tutum Ölçeği'nin dinî duyu, dinî davranış, Tanrı ile ilişki boyutlarında ve toplam dinî tutum puan ortalamalarında hazırlık sınıfında okuyan öğrencilerin puan ortalamalarının birinci, ikinci, üçüncü ve dördüncü sınıflarda öğrenim gören öğrencilerden anlamlı bir şekilde daha yüksek olduğu görülmektedir. Yine Tanrı ile ilişki boyutunda ise fakültelerin birinci ve ikinci sınıflarında öğrenim gören öğrencilerin puan ortalamalarının dördüncü sınıfta öğrenim gören öğrencilerden anlamlı bir şekilde daha yüksek olduğu görülmektedir. Buna göre; alt sınıflarda okuyan öğrencilerin, dinin gereklerini yerine getirirken sorgulamadan ziyade daha önce öğrendikleri şekliyle tatbik etmeleri ve zamanla eğitim seviyeleri ilerledikçe ve bilgi düzeyleri arttıkça dinî konularda daha sorgulayıcı, araştırmacı ve şüpheli oldukları, dolayısıyla dinî tutumlarında azalma olduğu söylenebilir. Literatüre bakılacak olursa bu konuda farklı araştırma sonuçlarının olduğu görülmektedir. Örneğin; Sarıçam ve Güven'in (2012: 583) yaptığı çalışmada özgüven ve dinî tutum arasındaki ilişki incelenmiş olup dinî tutum puanlarının sınıf düzeyine göre farklılaşmadığı bulgusuna ulaşılmıştır. Şirin (2017: 75) tarafından yapılan çalışmada üniversite öğrencilerinin dinî tutumları ile ruh sağlığı ilişkisi incelenmiş ve dinî tutum puanlarının sınıf düzeyine göre anlamlı bir şekilde farklılaşmadığı tespit edilmiştir. Öztürk (2017: 180) tarafından üniversite öğrencilerinde iyimserlik, dindarlık ve dinî yönelim ilişkisinin incelendiği çalışmada dindarlık puanlarında 4.sınıflar ile 2. ve 3. sınıflar arasında anlamlı bir farklılık olduğu, sınıf seviyesi arttıkça öğrencilerin dindarlık düzeyinin de arttığı tespit edilmiştir.

Katılımcıların öznel dindarlık algısına göre Dinî Tutum Ölçeği'ndeki düzeyler arasında tüm boyutlarda istatistiksel olarak anlamlılık derecesinde farklar olduğu görülmüştür. Dindarlık; bir dinin öğretilerinin o dinin inananlarınca uygulanması ve

yaşanması olarak tanımlanmaktadır (Hökelekli, 2012: 43). Bu tanımdan yola çıkarak kendisini dindar olarak tanımlayan bireylerin dinin gereklerini yerine getirme ve din ve yaratıcıyla bağ kurma noktasındaki hassasiyetleri bakımından dinî tutumun tüm boyutlarında anlamlı farklılıkların bulunması olağan görülebilir. Bulgularımıza benzer şekilde Kavas (2013: 15) tarafından yapılan araştırmada dinî tutum bazı demografik özelliklere göre incelenmiş olup kendisini “dindar” olarak tanımlayan bireylerin olumlu bir dinî tutuma sahip oldukları, katılımcıların dindarlık düzeyi yükseldikçe dinî tutum ortalamalarının da olumlu yönde yükseldiği tespit edilmiştir. Çamur’un (2014: 39) geç ergenlik dönemindeki gençlerde yaşamda anlam ve dindarlık arasındaki ilişkiyi ele aldığı araştırmada öznel dindarlık algısına göre bireylerin Dindarlık Ölçeği alt boyut puanları arasında anlamlı bir farklılaşma tespit edilmiştir. Buna göre katılımcıların kendilerini dindar olarak tanımlama düzeyleri arttıkça dindarlığın tüm alt boyutlarındaki (inanç, inancın kişi açısından önemi, ibadet, duygu, bilgi, etki) puan ortalamalarının da arttığı görülmüştür. Baynal (2015: 213) tarafından yetişkinlerde dindarlık ve ruh sağlığı ilişkisinin çeşitli değişkenlere göre incelendiği araştırmada dindarlık ve öznel dindarlık algısı değişkeni arasında anlamlı bir farklılaşma bulunmuş olup 300 katılımcıdan 160 kişi “dindar” kategorisinde; 117 kişi “çok dindar” kategorisinde; 18 kişi “biraz dindar” kategorisinde; 5 kişi “dindar olmayan” kategorisinde yer almıştır. Bu araştırmaya göre örneklemin büyük çoğunluğu kendisini “dindar” olarak hissetmektedir. Kalgı (2020: 73) tarafından ortaöğretim öğrencilerinde dindarlık- kişilik ilişkisini incelemek üzere yapılan çalışmada katılımcıların dindarlık puanları öznel dindarlık algısı değişkenine göre anlamlı bir şekilde farklılaşmış olup bu farklılaşma “hiç dindar değil-biraz dindar” , “hiç dindar değil-dindar” , “hiç dindar değil-çok dindar” , “biraz dindar-dindar” , “biraz dindar-çok dindar” , “dindar-çok dindar” grupları arasında gerçekleşmiştir. Yüksel’in (2021: 342) kişilik tiplerinin öznel dindarlık algısına göre farklılaşıp farklılaşmadığını belirlemek amacıyla yaptığı analiz sonucunda kişilik tipleri ile öznel dindarlık arasında istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık bulunamamıştır. Buna karşın Yüksel ve Kızılgeçit (2021: 31-32) tarafından yapılan araştırmada kendilerini “çok dindar” olarak tanımlayan katılımcıların “Tip 5” kişilik özelliklerinin kendisini “dindar” ve “biraz dindar” algılayanlara göre daha yüksek; kendisini “çok dindar” olarak tanımlayanların “Tip 8” kişilik özelliklerinin “biraz dindar” olanlara göre daha yüksek; kendisini “çok dindar” olarak tanımlayanların “Tip 9” kişilik özelliklerinin kendisini “dindar, biraz dindar ve dindar değilim” şeklinde tanımlayanlara göre daha yüksek olduğu tespit edilmiştir.

Katılımcıların öznel kişilik algısına göre Dinî Tutum Ölçeği'ndeki düzeyleri arasında dinî biliş boyutu haricindeki tüm boyutlarda istatistiksel olarak anlamlılık derecesinde farklar olduğu görülmüştür. İnançlar, kişiliği oluşturan öğelerden biridir. Aynı zamanda duygu, davranış ve tutumlarımıza yön vererek kişiliğin diğer unsurlarını da belirlemektedir (Certel, 2016: 172). Buna göre dindarlık ve kişilik birbirinden ayrılmaz bir bütünün parçasıdır. Buradan hareketle kişinin kendisine yönelik kişilik algısı ile dinî tutumun boyutları arasında anlamlı farklılıklar olması makul görülebilir. Ayten (2004: 102) tarafından kendinî gerçekleştirme ve dindarlık arasındaki ilişkiyi incelemek üzere üniversite öğrencileri üzerine yapılan araştırmada dindarlığın alt boyutları ile kendinî gerçekleştirmenin bazı alt boyutları arasında anlamlı ilişkiler bulunmuştur.

5.3. Enneagram Kişilik Tipleri ile Dinî Tutum Düzeyleri Arasındaki İlişkiye Dair Bulguların Değerlendirilmesi

Çalışmamızda Dinî Tutum Ölçeği'nde yer alan boyutlardaki puan ortalamaları ve toplam dinî tutum ölçek puanları ile Enneagram kişilik tipleri arasında istatistiksel olarak anlamlılık düzeyinde pozitif ilişkiler olduğu görülmüştür. Buna göre katılımcıların dinî tutum boyutlarındaki puanları ve toplam dinî tutum puanları arttıkça bütün Enneagram kişilik tiplerindeki düzeylerinde pozitif yönde bir yükselme olduğu tespit edilmiştir. Bu bulgulardan yola çıkarak bir değerlendirmede bulunmak gerekirse; Enneagram kişilik tipleri bazı ortak özellikleri sebebiyle üç ana merkezde toplanmaktadır. Fiziksel merkezde bulunan Tip 8 (Reis), Tip 9 (Barışçı) ve Tip 1 (Mükemmeliyetçi)'in davranış ve duruşuyla örnek olmaya çalışan kişilik tipleri olmaları, kendilerine verilen sorumlulukları eksiksiz yerine getirme çabaları ve bilgiye verdikleri değer bakımından dinî tutumun özellikle davranış ve biliş boyutunda anlamlı ilişkilerin bulunması makul görülebilir. Duygusal merkezde bulunan Tip 2 (Sitemkâr Verici), Tip 3 (Başaran) ve Tip 4 (Traji-romantik) ilişkilerinde hassas, duyarlı ve sıcakkanlı bir tutuma sahiptirler. Bu kişilik tiplerinin duygusal olmaları ve hayatı, varoluşu anlamlandırma çabaları, hayatta anlam arama ve duygularını anlamlandırmaya çalışma noktasında oldukça derinlikli düşünceleri sebebiyle dinî tutumun özellikle duygu ve Tanrı ile ilişki boyutunda anlamlı ilişkilerinin bulunması olağandır. Zihinsel merkezde bulunan Tip 5 (Gözlemci), Tip 6 (Sadık Sorgulayıcı) ve Tip 7 (Ehl-i Keyif) zihinsel faaliyetlere odaklı olarak bilgiyi önceler ve zihni aktif bir şekilde

kullanmayı önemser. Bu kişilik tipleri ile dinî tutumun özellikle biliş ve Tanrı ile ilişki boyutunda anlamlı ilişkilerinin bulunması makul görülebilir.

Bununla birlikte ilgili literatürde Enneagram ve dindarlık arasındaki ilişkiye dair nicel ve nitel çalışmaların azlığı dikkat çekmektedir. Yapılan çalışmalara bakılacak olursa; (İsgilip, 2023: 119) Enneagram kişilik tipleri ile dinî yönelim biçimleri arasındaki ilişkiyi ele alan bir araştırmada dinî kişilik tipolojileri ile dışsal, fundamentalist ve sorgulayıcı dinî yönelim biçimleri arasında anlamlı ilişkiler saptanmıştır. Enneagram kişilik tipleri ile dindarlık ilişkisini inceleyerek çalışmamıza en yakın içeriğe sahip çalışmalardan biri olan Yüksel'in (2022: 163) yapmış olduğu araştırmada dindarlığın duygu-etki boyutlarında Tip 6 kişilik özelliği ile; dindarlıkta inancın bireysel önemi-ibadet-etki boyutları ile Tip 9 kişilik özelliği arasında pozitif yönde anlamlı ilişkiler tespit edilmiştir. Diğer taraftan inanç ile Tip 4 kişilik özelliği arasında negatif ve anlamlı bir ilişki saptanmıştır. Dolayısıyla bu sonuçların kısmen bizim araştırma bulgularımızla paralellik gösterdiği söylenebilir. Zira daha önce de zikredildiği üzere bizim araştırmamızda Dinî Tutum Ölçeği'ndeki tüm boyutlar ve toplam dinî tutum ölçek puanları ile Enneagram kişilik tipleri arasında istatistiksel olarak anlamlılık düzeyinde pozitif bir ilişki olduğu görülmüştür. Ulaştığımız toplam sonuçlar, Karabulut'un (2007: 153) da çalışmasında belirtmiş olduğu gibi Enneagram'ın görünmeyen âlemlerle karşılıklı bir etkileşimden ve bu etkileşimin kişiliğe yansımalarından söz etmekte olduğu, bu doğrultuda dindarlık-Enneagram ilişkisinin göz ardı edilemez bir etkileşime sahip olduğu bulgusunu destekler mahiyettedir.

ALTINCI BÖLÜM

SONUÇ VE ÖNERİLER

Yapılan araştırmada yükseköğretim öğrencilerinde dindar veya dindar olmayan bireylerin çoğunlukla hangi Enneagram tipiyle özdeşleştiği, dindarlıkla Enneagram arasında anlamlı bir ilişki olup olmadığı ve Enneagram kişilik tiplerinin ve dinî tutumun sosyo-demografik özelliklere göre farklılaşıp farklılaşmadığı saptanmaya çalışılmıştır. 853 katılımcıya uygulanan anket formlarından elde edilen sonuçlara göre Enneagram kişilik tiplerinin sosyo-demografik özelliklere göre bazı alt boyutlarda farklılaştığı saptanmıştır;

Enneagram Kişilik Ölçeği'ndeki Tip 2 (Sitemkâr Verici), Tip 4 (Traji-romantik), Tip 6 (Sadık Sorgulayıcı), Tip 7 (Ehl-i Keyif) ve Tip 9 (Barışçı) boyutlarında Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi öğrencilerinin kişilik özelliklerinin daha yüksek, Tip 5 (Gözlemci) boyutunda ise Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi'ndeki öğrencilerin kişilik özelliklerinin anlamlı bir şekilde daha yüksek olduğu belirlenmiştir.

Erkek öğrencilerin Tip 3 (Başaran), Tip 5 (Gözlemci) ve Tip 8 (Reis)'deki puan ortalamalarının kız öğrencilerden anlamlı bir şekilde daha yüksek; Fen Edebiyat Fakültesi'nde öğrenim gören öğrencilerin Tip 5 (Gözlemci)'teki puan ortalamalarının Eğitim Fakültesi'ndeki öğrencilerden daha yüksek; Hazırlık sınıfında öğrenim gören öğrencilerin Tip 5 (Gözlemci)'teki puan ortalamalarının birinci sınıftaki öğrencilerden daha yüksek olduğu bulgulanmıştır.

Öznel dindarlık algısı bakımından kendilerini “dindar” ve “oldukça dindar” olarak tanımlayanların Tip 1 (Mükemmeliyetçi) kişilik özelliklerinin “dindar olmayan” ve “biraz dindar” olarak tanımlayanlara göre daha yüksek; kendilerini “oldukça dindar” olarak tanımlayanların Tip 2 (Sitemkâr Verici) kişilik özelliklerinin “dindar olmayan”lardan daha yüksek olduğu görülmüştür. Ayrıca kendilerini “dindar” ve “oldukça dindar” olarak tanımlayanların Tip 5 (Gözlemci), Tip 6 (Sadık Sorgulayıcı) ve Tip 9 (Barışçı) kişilik özelliklerinin “biraz dindar”lara göre daha yüksek olduğu tespit edilmiştir. Öznel kişilik algıları bakımından ise Enneagram Kişilik Ölçeği'ndeki Tip 1 (Mükemmeliyetçi) ve Tip 6 (Sadık Sorgulayıcı) boyutları haricindeki tüm boyutlarda anlamlı farklar olduğu görülmüştür.

Sonuç olarak sosyo- demografik etkenler ve Enneagram arasında cinsiyet, öğrenim görülen üniversite, fakülte, sınıf, öznel dindarlık algısı ve öznel kişilik algısı açısından anlamlı farklılıklar saptanmıştır. Diğer taraftan katılımcıların yaş düzeyleri, uzun süre yaşadıkları yerleşim yeri ve ailelerinin gelir durumları ile Enneagram arasında anlamlı bir farklılık bulunamamıştır.

Yine araştırmada dinî tutum boyutlarının sosyo-demografik özelliklere göre bazı alt boyutlarda farklılaştığı saptanmıştır. Buna göre; Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi'nde öğrenim gören öğrencilerin dinî biliş boyutu hariç dinî tutumun tüm boyutlarında ve toplam dinî tutum puan ortalamalarının Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi'nde öğrenim gören öğrencilerden daha yüksek olduğu görülmüştür.

Cinsiyete göre dinî davranış ve Tanrı ile ilişki boyutlarındaki puan ortalamalarında kadınlar lehine anlamlı fark olduğu görülmüştür. Katılımcıların uzun süre yaşadıkları yerleşim yerine göre dinî biliş boyutunda ilçe, il ve büyükşehirde yaşayanların dinî tutum puan ortalamalarının daha yüksek; dinî duygu, dinî davranış boyutlarında ise köyde yaşayanların daha yüksek; dinî davranış boyutunda gelir durumu ortanın altında olanların dinî tutum puan ortalamalarının daha yüksek, Tanrı ile ilişki boyutunda ise düşük gelir düzeyine sahip olanların dinî tutum puan ortalamalarının daha yüksek olduğu görülmüştür.

Dinî Tutum Ölçeği'nin dinî duygu boyutunda Fen Edebiyat Fakültesi öğrencileri lehine ve yine aynı boyutta İlahiyat Fakültesi öğrencileri lehine; dinî davranış boyutunda yine İlahiyat Fakültesi öğrencileri lehine istatistiksel olarak anlamlılık derecesinde farklar olduğu, Tanrı ile ilişki boyutunda ise Tıp Fakültesi öğrencilerinin aleyhine anlamlı farklılıklar olduğu gözlenmiştir. Katılımcıların Dinî Tutum Ölçeği'ndeki toplam puan ortalamalarında yine İlahiyat Fakültesindeki öğrenciler lehine anlamlılık derecesinde farklar olduğu tespit edilmiştir.

Öğrencilerin sınıf seviyelerine göre dinî tutum düzeylerinde istatistiksel olarak anlamlılık derecesinde farklar mevcuttur. Buna göre Dinî Tutum Ölçeği'nin dinî duygu, dinî davranış, Tanrı ile ilişki boyutlarında ve toplam dinî tutum puan ortalamalarında hazırlık sınıfında okuyan öğrencilerin puan ortalamalarının birinci, ikinci, üçüncü ve dördüncü sınıflarda öğrenim gören öğrencilerden anlamlı bir şekilde daha yüksek olduğu

görülmektedir. Yine Tanrı ile ilişki boyutunda ise fakültelerin birinci ve ikinci sınıflarında öğrenim gören öğrencilerin puan ortalamalarının dördüncü sınıfta öğrenim gören öğrencilerden anlamlı bir şekilde daha yüksek olduğu görülmüştür.

Katılımcıların öznel dindarlık algısına göre Dinî Tutum Ölçeği'ndeki düzeyler arasında tüm boyutlarda istatistiksel olarak anlamlılık derecesinde farklar olduğu görülmüştür. Katılımcıların öznel kişilik algısına göre Dinî Tutum Ölçeği'ndeki düzeylerine bakıldığında ise dinî biliş boyutu haricindeki tüm boyutlarda istatistiksel olarak anlamlılık derecesinde farklar olduğu görülmüştür.

Dinî Tutum Ölçeği'ndeki tüm boyutlarda ve toplam dinî tutum ölçek puanları ile Enneagram kişilik tipleri arasında istatistiksel olarak anlamlılık düzeyinde pozitif bir ilişki olduğu görülmüştür. Buna göre katılımcıların dinî tutum boyutlarındaki puanları ve toplam dinî tutum puanları arttıkça bütün Enneagram kişilik tiplerindeki düzeylerinde pozitif yönde bir yükselme olduğu tespit edilmiştir.

Sosyo-demografik etkenler ve dinî tutumun boyutları arasında öğrenim görülen üniversite, fakülte, sınıf, cinsiyet, katılımcıların uzun süre yaşadıkları yerleşim yeri, gelir düzeyleri, öznel dindarlık algısı ve öznel kişilik algısı bakımından anlamlı farklılıklar saptanmıştır. Diğer taraftan katılımcıların yaş düzeylerine göre dinî tutum düzeylerinde anlamlı farklılık bulunamamıştır. Dinî tutumun bütün boyutları ve toplam dinî tutum puanları ile Enneagram kişilik tipleri arasında ise istatistiksel olarak anlamlılık düzeyinde pozitif bir ilişki olduğu görülmüştür.

Enneagram, tarihi çok eskilere dayanan bir sistem olmakla birlikte ülkemizde son yıllarda henüz tanınmakta ve rağbet görmekte olan bir kişilik metodolojisi olmuştur. Bu sebeple Enneagram ile ilgili çalışmaların sayısı son yıllarda artış gösterse de özellikle dindarlık ve Enneagram bağlamında sınırlı sayıda literatür çalışması olduğu görülmüştür. Bu anlamda önerimiz, konu bağlamında hem teorik hem de deneysel çalışmaların artırılarak literatürün zenginleştirilmesi gerektiği yönündedir. Çalışmamızda kullandığımız ve gönüllülük ilkesine göre doldurulan anket formunun erkek katılımcılara oranla kadın katılımcılar tarafından daha fazla yanıtlanmış olması çalışmayı daha ziyade homojen bir grupla sınırlamıştır. Bu durum göz önünde bulundurularak daha geniş heterojen gruplarla

alışılmasının faydalı olacağını düşünüyoruz. Anket tekniği kullanılan nicel çalışmalarda anketleri cevaplama süresi kısa olsa da kullanılan anket formundaki soruların çokluğu nedeniyle katılımcılar tarafından birçok anketin gelişigüzel cevaplanmış veya yarıda bırakılmış olması anketleri geçersiz kılmakta ve süreci zorlaştırmaktadır. Bu bağlamda Enneagram ile ilgili anket formlarındaki soru sayısının azaltılması gerektiği de önerilerimiz arasındadır.

KAYNAKÇA

- Acarkan, İ. (2020). *Enneagram İle Çocuğunu Keşfet*. Timaş Yayınları: İstanbul.
- Acarkan, İ. (2021). *Enneagram İle Kendini Keşfet*. 4.bsk., Timaş Yayınları: İstanbul.
- Acarkan, İ. ve Süslü, Y. K. (2022). *Enneagram İle Eşini Keşfet*. Timaş Yayınları: İstanbul.
- Acarkan, İ. ve Zencer, K. (2021). *Enneagram İle Öğrencini Keşfet*. Timaş Yayınları: İstanbul.
- Adler, A. (1979). *İnsanı Tanıma Sanatı*. Şelale Başar (çev.). 2.bsk., Dergah Yayınları: İstanbul.
- Afhami, R., Mohammadi-Zarghan, S. and Atari, M. (2017). “Self-Rating of religiosity (SRR) in Iran: Validity, reliability, and associations with the Big Five”. *Mental Health, Religion & Culture*. 1-9.
- Akseki, A. H. (1958). *İslâm Dinî*. 9. bsk., Güzel Sanatlar Matbaası: Ankara.
- Akto, A. (2011). “Kişilik oluşumunda dinin rolü”. *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 52 (2), 191-217.
- Altıkardeş, İ. (2004). *Din ve Sosyal Bütünleşme*. Rağbet Yayınları: İstanbul.
- Altıncöprü, T. (2015). *İnsanı Tanıma Sanatı: Şahsiyet Ve Karakter Analizi*. Hayat Yayınları: Ankara.
- Altuntaş, A. (2020). “Kur’an kıssaları bağlamında karakter inşasında temel unsurlar”. *Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, (36), 65-100.
- Apaydın, H. (2001). *Kişilik Özelliklerinin Dinî Tutum ve Davranışlara Etkisi*. Yayınlanmış Doktora Tezi. Ondokuz Mayıs Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Samsun.
- Armaner, N. (1973). “Şahsiyet meselesinde dinî kültürün rolü”. *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 21 (1), 143-149.
- Armaner, N.(1980). *Din Psikolojisine Giriş*. Ayyıldız Matbaası: Ankara.
- Arslan, M. (2009). “Geleneksellik ve yaşlı dindarlığı: Taşrada sosyal hizmet alamayan yaşlıların dindarlık durumları üzerine uygulamalı bir inceleme”. *Yaşlı Sorunları Araştırma Dergisi*, 2 (2) , 112-125.

- Aslan, E. (1992). "Benlik kavramı ve bireyin yaşamındaki etkileri". *Marmara Üniversitesi Atatürk Eğitim Fakültesi Eğitim Bilimleri Dergisi*, 4 (4), 7-14.
- Ateş, A. (2019). Öğretmenlerin Mizaçları İle Güç Mesafesi Algıları Arasındaki İlişki. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Sabahattin Zaim Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Atmaca, T. (2020). "Öğretmenlerin kişilik tipleri ile mesleğe yabancılaşma arasındaki ilişki". *Abant İzzet Baysal Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 20 (1) , 491-506.
- Aydın, C. (2017). "Üniversite öğrencilerinin dinî tutum ile hayattaki anlam düzeyleri arasındaki ilişkinin incelenmesi". *İtobiad: Journal of the Human & Social Science Researches*, 6 (4), 89-108.
- Ayhan, B. (2022). Ortaöğretim Öğrencilerinin Enneagram Kişilik Tipleri Ve Değer Yönelimleri Arasındaki İlişkinin İncelenmesi. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Erciyes Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Kayseri.
- Aytar, A. G., Aksoy, A. B. ve Kaytez, N. (2014). "Anne kişiliği ve çocuğun mizaç özelliği". *Uşak Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 7 (3), 237-251.
- Ayten, A. (2004). Kendinî Gerçekleştirme ve Dindarlık İlişkisi. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Ayten, A. (2009). Prososyal Davranışlarda Dindarlık ve Empatinin Rolü. Yayınlanmış Doktora Tezi. Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Ayten, A. (2010). *Tanrı'ya Sığınmak: Dinî Başa Çıkma Üzerine Psiko-Sosyal Bir Araştırma*. İz Yayıncılık: İstanbul.
- Ayten, A. (2012). *Psikoloji ve Din*. İz Yayıncılık: İstanbul.
- Ayten, A. (2017). *Din Psikolojisi: Dine ve Maneviyata Psikolojik Yaklaşımlar*. 4.bsk., İz Yayıncılık: İstanbul.
- Ayten, A. ve Sağır, Z. (2014). "Dindarlık, dinî başa çıkma ve depresyon ilişkisi: Suriyeli sığınmacılar üzerine bir araştırma". *Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 47 (47), 5-18.

- Ayten, A. ve Yıldız, R. (2016). “ Dindarlık, hayat memnuniyeti ilişkisinde dinî başa çıkmanın rolü nedir? Emekliler üzerine bir araştırma”. *Din Bilimleri Akademik Araştırma Dergisi*, 16 (1), 281-308.
- Az, M. S. ve Acar, M. C. (2020). “Dindarlık ile özgecilik arasındaki ilişki: Üniversite öğrencileri ile yapılan bir araştırma”. *Pamukkale Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 7 (1), 742-773.
- Batı, U. (2019). *Enneagram İle Kişilik Analizi*. 5.bsk., Alfa Yayınları: İstanbul.
- Baymur, F.B. (t.y.). *Genel Psikoloji*. 19.bsk., İnkılap Yayınları: İstanbul.
- Baynal, F. (2015). “Yetişkinlerde dindarlık ve ruh sağlığı”. *İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırması Dergisi*, 4 (1). 206-231.
- Bennet, E. A. (2006). *Jung Aslında Ne Dedi?*. Işıl Çobanlı (çev.). Say Yayınları: İstanbul.
- Bilgin, A. (2014). “ Din, dindar, dindarlık: Özeleştiril bir değerlendirme”. *Anemon Muş Alparslan Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 2 (2), 75-84.
- Bozik, F. B. (2021). Evli Bireylerin Enneagram Kişilik Tipleriyle Evlilik Uyumları Arasındaki İlişkinin İncelenmesi. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. İstanbul Sabahattin Zaim Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, İstanbul.
- Budak, S. (2000). *Psikoloji Sözlüğü*. Bilim ve Sanat Yayınları: Ankara.
- Burger, J. M. (2006) *Kişilik*. İnan Deniz ve Erguvan Sarıoğlu (çev.). Kaknüs Yayınları: İstanbul.
- Cengiz, A. A. (2019). “Kişilik”. Leman Bilgin ve Aytül Ayşe Cengiz (ed.). içinde *Davranış Bilimleri II*. (s.113-127). Anadolu Üniversitesi Yayınları: Eskişehir.
- Cengiz, Y. (2016). “Cahiz’in Mizaç Düşüncesi: Yeni Bir Ahlâk Edinmenin İmkânı Üzerine”. M. Zahit Tiryaki ve Kübra Bilgin Tiryaki (ed.). içinde *İslâm Düşüncesinde Mizaç Teorileri*. (s. 31-56). Nobel Yayınları: İstanbul.
- Certel, H. (2016). *Din Psikolojisi*. 2.bsk., Berikan Yayınevi: Isparta.
- Ceylan, İ. (2013). “Kişilik gelişimi din ilişkisi”. *Muş Alparslan Üniversitesi İslâmî İlimler Fakültesi Dergisi*, 2 (2), 50-72.

- Coşkun, H. ve Aslan, S. (2021). “Kişilik özellikleri, duygusal dışavurum ve sosyal onay ihtiyacı kavramları üzerine bir derleme”. *Uluslararası Anadolu Sosyal Bilimler Dergisi*, 5 (1), 60-77.
- Cüceloğlu, D. (2000). *İnsan ve Davranışı*. 10.bsk., Remzi Kitabevi: İstanbul.
- Çakan, İ. L. (2016). *Dindarlık Dinde Olanı Yaşamaktır*. 2.bsk., Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları: İstanbul.
- Çamur, Z. (2014). Yaşamda Anlam ve Dindarlık İlişkisi (Geç Ergenlik Dönemi), Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Ondokuz Mayıs Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Samsun.
- Çetin, Ö. (2019). *Rollo May Psikolojisinde Din ve Kişilik*. İz Yayıncılık: İstanbul.
- Çil, A. ve Çil. M. (2021). *Enneagram İle İlişki Analizi*. Kitapyurdu Yayınları: İstanbul.
- Dalmış, L. (2019). Dindarlık Düzeyi ile Dinî Pratiklerin İlişkisi (Ankara Örneği). Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Daniels, D. N. ve Price, V. A. (2016). *Enneagram Kendinî Bilme Sanatı*. Seda Darcan Çiftçi (çev.). 3.bsk., Kaknüs Yayınları: İstanbul.
- Doğan, M. ve Karaca, F. (2021). “Cinsiyetin dindarlık üzerine etkisi: Bir meta analiz çalışması”. *Bilimname*, (45) , 219-260.
- Doğan, T. (2012). “ Beş faktör kişilik özellikleri ve öznel iyi oluş”. *Doğuş Üniversitesi Dergisi*, 14 (1), 56-64.
- Duran, M. E. (2020). Eleştirel Düşünce ve Dindarlık. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Necmettin Erbakan Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya.
- Eker, S. (2012). “Alfred Adler’in kişilik kuramının demokrasi düşüncesi açısından önemi”. *Uludağ Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 13 (22), 157-180.
- Ekşi, H. ve Katılmış, A. (2011). *Karakter Eğitimi El Kitabı*. Nobel Yayınları: Ankara.

- Erçin, H. Ş. (2018). Sağlıklı Yaşam Biçimi Davranışları İle Enneagram Kişilik Tipleri Arasındaki İlişkinin Değerlendirilmesi. Yayınlanmış Yüksek Lisans Tezi. Yıldırım Beyazıt Üniversitesi, Ankara.
- Ergün, Ü. B. K. (2020). “Gazzâlî düşüncesinde eğitimin fitrat ve mizaç ile ilişkisi”. *Afyon Kocatepe Üniversitesi İslâmî İlimler Fakültesi Dergisi*, 3 (1), 23-38.
- Erik, L. (2016). Baş Ağrısı Olan Hastalarda Kişilik Tipleri. Yayınlanmamış Tıpta Uzmanlık Tezi. Dicle Üniversitesi, Diyarbakır.
- Erkan, İ. (2020). Enneagram Modeline göre Öğretmen Adaylarının Kişilik Tipleri ile Sınıf Yönetimi Öz Yeterlilik İnançları Arasındaki İlişkinin İncelenmesi. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. İstanbul Sabahattin Zaim Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, İstanbul.
- Ferah, N. (2019). Boşanma Sürecindeki Bireylerde Dinî Başa Çıkma Davranışlarının Analizi. Yayınlanmış Doktora Tezi. Sakarya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sakarya.
- Francis, L. J., and Katz, Y. J. (1992). The relationship between personality and religiosity in an Israeli sample. *Journal for the Scientific Study of Religion*, 31 (2), 153-162.
- Frankl, E. V. (2019). *İnsanın Anlam Arayışı*. Selçuk Budak (çev.). 54.bsk., Okuyan Us Yayıncılık: İstanbul.
- Freud, S. (1999). *Dinin Kökenleri*. Selçuk Budak (çev.). Öteki Yayınları: Ankara.
- Fromm, E. (1995). *Erdem Ve Muthuluk*. Ayda Yörükan (çev.). 3.bsk., Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları: Ankara.
- Gazâlî, (t.y.). *İhyâu' Ulumi'd-Din* (4 Cilt). Ahmet Serdaroğlu (çev.). Bedir Yayınevi: İstanbul.
- Geçtan, E. (1990). *Varoluş ve Psikiyatri*. Metis Yayınları: İstanbul.
- Geçtan, E. (1998). *Psikanaliz ve Sonrası*. 8.bsk., Remzi Kitabevi: İstanbul.
- Gencer, N. (2019). Hemodiyaliz Hastalarında Dindarlık ve Öznel İyi Oluş. Yayınlanmamış Doktora Tezi. Hitit Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Çorum.

- Glock, C. Y. (2007). “Dindarlığın Boyutları Üzerine”. Yasin Aktay ve M. Emin Göktaş (der.) içinde *Din Sosyolojisi* (s. 250-271), 3.bsk., Vadi Yayınları: Ankara.
- Güleç, Y. (2018). “Üniversite öğrencilerinin dindarlık düzeyleri ve adil davranış gösterme arasındaki ilişki”. *Çukurova Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi (ÇÜİFD)*, 18 (1), 329-359.
- Gündoğdu, Y. B. (2016). “Psikanalitik kişilik kuramlarına göre gelişim ve değişimin imkânı”. *Electronic Turkish Studies*, 11 (17). 373-404.
- Güner, B. (2021). “Üniversite öğrencilerinin motivasyonel dindarlık düzeylerinin yaş ve cinsiyet değişkenlerine göre incelenmesi”. *Gaziantep University Journal of Social Sciences*, 20 (4) , 2042-2054.
- Güney, Ü. (1999). “Dinin bireysel ve toplumsal boyutu”. *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 41 (4), 91-118.
- Gürses, İ. (2006). “Dindarlık İle İlgili Tutumlar Ve Otoriteryen Kişilik İlişkisi (Üniversite Öğrencileri Üzerinde Bir Araştırma)”. Hayati Hökelekli (ed.) içinde *Gençlik, Din ve Değerler Psikolojisi*. (s. 83-136). 2.bsk., Dem Yayınları: İstanbul.
- Gürses, İ. (2002). *Kölelik ve Özgürlük Arasında Din (Üniversite Öğrencileri Üzerinde Sosyal Psikolojik Bir Araştırma)*. Arasta Yayınları: Bursa.
- Gürses, İ. (2010). *Dindarlık ve Kişilik*. Emin Yayınları: Bursa.
- Hayta, A. (2006). “İbadetler ve Ruh Sağlığı (Dinî Pratikler İle Psiko-Sosyal Uyum Arasındaki İlişki Üzerine Bir İnceleme)”. Hayati Hökelekli (ed.) içinde *Gençlik, Din ve Değerler Psikolojisi*. (s. 137-179). 2.bsk., Dem Yayınları: İstanbul.
- Hazar, Ç. (2013). “Kişilik ve iletişim tipleri”. *Selçuk İletişim*, 4 (2), 125-140.
- Hills, P. R. and Francis, L. J. (2005). The relationships of religiosity and personality with suicidal ideation. *Mortality*, 10 (4), 286-293.
- Hökelekli, H (2009). *Çocuk, Genç, Aile Psikolojisi ve Din*. Değerler Eğitimi Merkezi Yayınları: İstanbul.
- Hökelekli, H. (1985). “ Dinî kişiliğin kuruluşunda iradenin rolü”. *Diyanet Dergisi*, 19 (2), 16-28.

- Hökelekli, H. (2012). *Din Psikolojisi*. Dem Yayınları: İstanbul.
- Ilgaz, A. (2015). Depresyon ve Dindarlık İlişkisi: Kastamonu Örneği. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Erciyes Üniversitesi, Kayseri.
- Işık, H. (2018). Kişilik ve Dindarlık İlişkisi (Artvin İli Örneği). Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Rize.
- İnanç, B. Y. ve Yerlikaya, E. E. (2011). *Kişilik Kuramları*. 5.bsk., Pegem Akademi Yayınları: Ankara.
- İsgilip, H. (2023). Dinî Yönelim Biçimleri, Enneagram Kişilik Tipleri ve Enneagram Temelli Dinî Kişilik Tipolojileri Arasındaki İlişkinin İncelenmesi. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Kastamonu Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kastamonu.
- James, W. (2017). *Dinsel Deneyimin Çeşitleri: İnsan Doğası Üzerine Bir İnceleme*. İsmail Hakkı Yılmaz (çev.). Pinhan Yayıncılık: İstanbul.
- Jung, C. G. (1999). *Keşfedilmemiş Benlik*. Barış İlhan ve Canan Ener Sılay (çev.). İlhan Yayınları: İstanbul.
- Jung, C. G. (2015). *Kişiliğin Gelişimi*. Duygu Olgaç (çev.). Pinhan Yayıncılık: İstanbul.
- Jung, C. G. (2017). *Psikoloji ve Din*. Raziye Karabey (çev.). 3.bsk., Okyanus Yayınları: İstanbul.
- Kaderoğlu, E. N. (2022). Enneagram Kişilik Tiplerine Göre Bireyin Sahip Olduğu Kişilik Tipinin Fonksiyonel Rekreasyon Tercihine Etkisi. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Hacı Bayram Veli Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Ankara.
- Kağıtçıbaşı, Ç. (2010). *Benlik, Aile ve İnsan Gelişimi- Kültürel Psikoloji*. İstanbul: Koç Üniversitesi Yayınları.
- Kağıtçıbaşı, Ç. ve Cemalcılar, Z. (2014). *Dünden Bugüne İnsan ve İnsanlar Sosyal Psikolojiye Giriş*. 16.bsk., Evrim Yayınları: İstanbul.
- Kalgı, M. E. (2020). Ortaöğretim Öğrencilerinde Dindarlık Ve Kişilik Üzerine Bir Araştırma. Yayınlanmamış Doktora Tezi. Çukurova Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Adana.

- Karabulut, Y. (2007). Yeni Kişilik Teorisi Enneagram ve Din Psikolojisi Açısından Kullanım Alanları. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Karacoşkun, M. D. (2007). “İbnü'l-Arabî’de insan psikolojisine yaklaşımlar ve kişilik çözümlenmeleri”. *Dinbilimleri Akademik Araştırma Dergisi*, 7 (3), 71-108.
- Karacoşkun, M. D. (2016). “Kişilik ve karakter kavramlarının neliği”, *Uluslararası Kişilik ve Karakter İnşasında Dinin Yeri Sempozyumu*, 10-12 Haziran 2016, Ordu Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, Ordu. 29-36.
- Karacoşkun, M. D., Sambur, B., Horozcu, Ü., Yılmaz, S., ve Yüksel, A.Ş. (2015). “Din Psikolojisi Bilimi ve Türkiye’deki Gelişimi”. Mustafa Doğan Karacoşkun (der.) içinde *Din Psikolojisi*. (s. 61-74). 3.bsk., Grafiker Yayınları: Ankara.
- Karakaya, S. (2008). Dindarlık ve Kişilik Arasındaki İlişki, Allport ve Fromm’un Karşılaştırmalı Analizi. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Çukurova Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Adana.
- Karlı, N. (2020). “Üniversite öğrencilerinde hayatın anlamı ve dindarlık ilişkisi”. *Ondokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, (48), 169-201.
- Katipoğlu, B. (2012). “Din psikolojisi açısından kişilik ve karakter analizi”. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 5 (23), 341-348.
- Kavas, E. (2013). “Demografik değişkenlere göre dinî tutum”. *Akademik Bakış Dergisi*, (38), 1-20.
- Kaya, M. (1997). “Ailede anne- baba tutumlarının çocuğun kişilik ve benlik gelişimindeki rolü”. *Ondokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, (9), 191-204.
- Kayıklık, H. (2006). “Bireysel dindarlığın boyutları ve inanç- davranış etkileşimi”. *İslâmî Araştırmalar Dergisi*, 19 (3), 491-499.
- Keskin, N. (2020). *Enneagram: Öz’e Giden Yol*. 2.bsk., Ekin Yayınları: Bursa.
- Kımtır, N. (2006). “Dinî İnanç, İbadet Ve Dua’nın Umutsuzlukla İlişkisi Üzerine Bir Araştırma (Üniversite Öğrencileri Üzerinde)”. Hayati Hökelekli (ed.) içinde *Gençlik, Din ve Değerler Psikolojisi*. (s. 217-249). 2.bsk., Dem Yayınları: İstanbul.

- Kımtar, N. (2008). Benlik Saygısı ve Dindarlık İlişkisi. Yayınlanmış Doktora Tezi. Uludağ Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Bursa.
- Kımtar, N. (2013). “Ergenlerde benlik saygısı ve öznel dindarlık algısının bazı değişkenler açısından incelenmesi”. *Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 9 (17), 439-468.
- Kımtar, N. (2015). “ İlgili- seven anne-baba tutumları ile din ve dindarlık arasındaki ilişki üzerine”. *Dinî Araştırmalar*, 18 (46), 9-44.
- Kımtar, N. (2021). “ İngiltere’li türk- müslüman gençlerde dindarlık ve ahlâkî olgunluk”. *The Journal of Social Science*, 5 (10), 474-499.
- Kıraç, F. (2013). “Üniversite öğrencilerinde dindarlık eğilimi ve anlam duygusu”. *Mukaddime*, (7), 165-178.
- Kızılgeçit, M. (2021). *Yalnızlık, Umutsuzluk ve Dindarlık*. 2.bsk., Çamlıca Yayınları: İstanbul.
- Kocabıyık, T. (2021). Okul Yöneticilerinin Enneagram Kişilik Tipleri Ve İş Tatmin Düzeyleri Arasındaki İlişki. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Akdeniz Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Antalya.
- Komasi, S., Soroush, A., Nazeie, N., Saeidi, M., and Zakiei, A. (2016). “Enneagram of personality as an effective model in the prediction of the risk of cardiovascular diseases: a case-control study”. *Journal of Cardio-Thoracic Medicine*, 4 (3), 468-473.
- Korkmaz, S. (2020).“Cinsiyete göre dindarlık: Bir meta analiz çalışması”. *Bilimname*, (43), 437-460.
- Koyuncu, M. (2021). Enneagram Tipolojisine Göre Üniversite Öğrencilerinin Kişilik ve Mizaç Özelliklerinin Meslek Seçimine İlişkin Tutumlarına Etkisinin İncelenmesi. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Ayvansaray Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, İstanbul.
- Köknel, Ö. (1999). *Kayıdan Mutluluğa Kişilik*. 15.bsk., Altın Kitaplar Yayınevi: İstanbul.
- Köse, A. (2016). *Freud ve Din*. İz Yayıncılık: İstanbul.

- Köse, A. ve Ayten, A. (2019). *Din Psikolojisi*. Timaş Yayınları: İstanbul.
- Kula, N. (2006). “Gençlik Döneminde Kimlik ve Din (Lise Öğrencileri Üzerinde Bir Araştırma)”. Hayati Hökelekli (ed.). içinde *Gençlik, Din ve Değerler Psikolojisi*. (s. 33-81). 2.bsk., Dem Yayınları: İstanbul.
- Kulaksızoğlu, A. (1999). *Ergenlik Psikolojisi*. 2.bsk., Remzi Kitabevi: İstanbul.
- Kurt, A. (2019). Kişisel Satış Sürecinde Bireysel Farklılıklar Enneagram Tipolojisi Üzerine Bir Araştırma. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Maltepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Kurt, İ. (2008). *Yetişkin Psikolojisi*. Asil Yayınları: Ankara.
- Kuşat, A. (2001). “Eğitim ve dinin benlik gelişimine etkisi”. *Erciyes Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 19 (11) , 97-104.
- Maitri, S. (2018). *Enneagram'ın Spiritüel Boyutu*. Sema Özgün (çev.). Omega Yayınları: İstanbul.
- Maslow, A. (2001). *İnsan Olmanın Psikolojisi*. Okhan Gündüz (çev.). Kuraldışı Yayınları: İstanbul.
- Mehmedoğlu, A. U. (1999). Dindarlarda Ve Dindar Olmayanlarda Kişilik Üzerine Karşılaştırmalı Bir Araştırma (İstanbul Örneği). Yayınlanmış Doktora Tezi. Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Mehmedoğlu, A. U. (2011). *Tanrıyı Tasavvur Etmek*. Çamlıca Yayınları: İstanbul.
- Merter, M. (2016). *Dokuz Yüz Katlı İnsan*. 15.bsk., Kaknüs Yayınları: İstanbul.
- Morgan, C. T. (2009). “Kişilik”. Sirel Karakaş ve Rükzan Eski (ed.). içinde *Din Psikolojisi*. (s.285-304). Eğitim Kitabevi Yayınları: Konya.
- Ok, Ü. (2011). “Dinî tutum ölçeği: Ölçek geliştirme ve geçerlik çalışması”. *Uluslararası İnsan Bilimleri Dergisi*, 8 (2), 528-549.
- Özdemir, A. A. ve Budak, K. S. (2019). “Mizaç ve öz-düzenlemenin çocukların oyun davranışını yordamadaki rolü”. *Pamukkale Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 45 (45), 78-98.

- Özdemir, L. K. ve Acarkan, İ. (2010). *Dokuz Mizaç Modeline Göre Çocuklarda Mizaç Farklılıkları ve Kişilik Gelişimi*. Vural Yayıncılık: İstanbul.
- Özdemir, M. (2022). *Pratik Enneagram*. 3.bsk., Tutukitap Yayınları: İstanbul.
- Özdemir, O., Özdemir, P. G., Kadak, M. T. ve Nasiroğlu, S. (2012). “Kişilik gelişimi”. *Psikiyatride Güncel Yaklaşımlar Dergisi*, 4 (4), 566-589.
- Öztürk, E. E. (2017). “Üniversite öğrencilerinde iyimserlik, dindarlık ve dinî yönelim ilişkisi”. *İslâmî İlimler Dergisi*, 12 (3), 165-190.
- Palmer, H. (2014). *Ruhun Aynası Enneagram’a Yansıyan İnsan Manzaraları*. Okhan Gündüz (çev.). Kaknüs Yayınları: İstanbul.
- Pazarlı, O. (1972). *Din Psikolojisi*. 2.bsk., Remzi Kitabevi: İstanbul.
- Peker, H. (1986). “Olumlu şahsiyet özellikleri ve din”. *Ondokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 1 (1), 100-105.
- Peker, H. (1990). “Suçlularda dinî davranışlar”. *Ondokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 4 (4), 93-124.
- Peker, H. (2021). *Din Psikolojisi*, 19.bsk., Çamlıca Yayınları: İstanbul.
- Riso, D. R. ve Hudson, R. (2021). *Enneagram İle Kişilik Analizi*. Günseli Aksoy (çev.). Butik Yayınları: İstanbul.
- Sağır, Z. (2020). “Özgecilik ve dinî tutum: Farklı meslek grupları üzerine nicel bir araştırma”. *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 7 (13), 285-319.
- Sarıçam, H. ve Güven, M. (2012). “Özgüven ve dinî tutum”. *The Journal of Academic Social Science Studies*, 5 (7), 573-586.
- Sayar, K. (2002). “Aşınan kimlikler, dağılan kişilikler. Benlik, kişilik ve kişilik bozuklukları üzerine kültürel bir okuma”. *Divan: Disiplinlerarası Çalışmalar Dergisi*, (13), 261-293.
- Sayar, K. ve Dinç, M. (2008). *Psikolojiye Giriş*. Dem Yayınları: İstanbul.
- Selçuk, Z. ve Yılmaz, E. D. (2018). *Ebeveyn Benim: Dokuz Tip Mizaç Modeli’ne Göre Ebeveyn- Çocuk İlişkileri*. 7.bsk., Mizmer Yayınları: Ankara.

- Silva, A. S. F. and Laher, S. (2011). Religious orientation and personality styles in psychology students. *IFE Psychologia: An International Journal*, 19 (2), 365-379.
- Subaş, A. ve etin, M. (2017). “Enneagram kişilik leğinin geliştirilmesi: Güvenirlik ve geçerlilik alışması”. *Sosyal Bilimler Dergisi*, 4 (7), 160-181.
- Sürücü, İ. (2017). “Kur’an’da kişilik eğitimi zerine”. *Bitlis Eren Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 6 (2), 406-425.
- şahin, A. (2005). “Ergenlerde dindarlık-benlik saygısı ilişkisi”. *Necmettin Erbakan Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 19 (19), 187-198.
- şentepe, A. ve Güven, M. (2015). “Kişilik zellikleri ve dindarlık ilişkisi üzerine ampirik bir araştırma”. *Sakarya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi (SAUIFD)*, 17 (31), 27-44.
- şentürk, H. (2017). *Din Psikolojisine Giriş*. 4.bsk., İz Yayıncılık: İstanbul.
- şirin, T. (2017). “niversite ğrencilerinin dinî tutumları ile ruh sağlığı ilişkisinin çeşitli değişkenler açısından incelenmesi”. *İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi*, 6 (4). 65-88.
- şirin, T. (2018). “Evli çiftlerin evlilik uyumları ile dinî tutumları arasındaki ilişkinin incelenmesi”. *Turkish Studies*, 13 (3), 691-722.
- Tanrıverdi, H. (2018). “Din-kültür ilişkisi üzerine bir değerlendirme”. *Ordu Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi*, 8 (3), 595-601.
- Tarhan, N. (2010). *Toplum Psikolojisi*. 2.bsk., Timaş Yayınları: İstanbul.
- Taş, M. ve zpek, . (2019). “Hans Eysenck’in kişilik kuramı kapsamında Andy Warhol’un kişilik tanımı”. *Avrasya Sosyal Ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi*, 6 (6), 500-514.
- Tiryaki, M. Z. (2016). “Fahrettin er-Razi’nin Mizaç Teorisi”. M. Zahit Tiryaki ve Kübra Bilgin Tiryaki (ed.). içinde *İslâm Düşüncesinde Mizaç Teorileri*. (s. 155-177). Nobel Yayınları: İstanbul.
- Tiryaki, M. Z. ve Tiryaki, K. B. (2016). “Mizaç Tartışmalarının Dn Bugünü”. M. Zahit Tiryaki ve Kübra Bilgin Tiryaki (ed.). içinde *İslâm Düşüncesinde Mizaç Teorileri*. (s. 1-8). Nobel Yayınları: İstanbul.

- Tokmakoglu, G. (2012). *Benlik, Bilinç ve Vicdan*. İz Yayıncılık: İstanbul.
- Tokur, B. (2011). Stres-Dindarlık İlişkisi Üzerine Bir Araştırma. Yayınlanmamış Doktora Tezi. Atatürk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Erzurum.
- Topçu, N. (2008). *Psikoloji*. 2.bsk., Dergah Yayınları: İstanbul.
- Topuz, İ. (2011). “Gazâli’de dinî tutum ve davranışlar- Dinî yaşam biçimleri”. *Marife Dinî Araştırmalar Dergisi*, 11 (2), 157-177.
- Totan, T., Aysan, F. ve Bektaş, M. (2010). “Öğretmen adaylarının mizaç, karakter ve kimlik özellikleri”. *İnönü Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 11 (2), 19-43.
- Turan, H. (2020). “Enneagram kişilik tipleri ve akademik başarı”. (Kocaeli-İzmit İlçesi 7. Ve 8. Sınıf Örneği). *Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, (39), 149-158.
- Turan, Y. (2009). Kişilik Özellikleri ve Dinsel Yönelimler Üzerine Bir Araştırma. Yayınlanmış Doktora Tezi. Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Ulu, M. (2018). “Mistik tecrübe ve kişilik ilişkisi üzerine Erciyes Üniversitesi İlahiyat Fakültesi öğrencileri örnelemi”. *Cumhuriyet İlahiyat Dergisi*, 22 (1), 33-61.
- Uysal, V. (1995). “Dinî hayat ve şahsi özellikler (Bir alan araştırması)”. *Din Eğitimi Araştırmaları Dergisi*, (2), 165-180.
- Uysal, V. (2006). *Türkiye’de Dindarlık ve Kadın*. Dem Yayınları: İstanbul.
- Uysal, V. (2015). “Genç yetişkinlerde affetme eğilimleri ve dinî yönelim/dindarlık”. *Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 48 (48), 35-56.
- Üçer, İ. H. (2016). İbn Sina’nın Mizaç Tanımı Üzerine: eş- Şifa/ el- Kevn ve’l- Fesad, VI’nın Karşılaştırmalı Bir Analizi. M. Zahit Tiryaki ve Kübra Bilgin Tiryaki (ed.). içinde *İslâm Düşüncesinde Mizaç Teorileri*. (s. 97-124). İstanbul: Nobel Yayınları.
- Whitehead, A.N. ve Albayrak, M. (2001). *Dinin Oluşumu*. Mevlüt Albayrak (çev.). Alfa Yayınları: İstanbul.
- Wiebe, K. F. and Fleck, J. R. (1980). “Personality correlates of intrinsic, extrinsic, and nonreligious orientations”. *Journal of Psychology*, (105), 181-187.

- Yağız, N. (2021). Kişilik Özellikleri ve Dindarlık Üzerine Bir Araştırma (Erzurum İli Örneği). Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Atatürk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Erzurum.
- Yanbastı, G. (1996). *Kişilik Kuramları*. 2.bsk., Ege Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları: İzmir.
- Yapıcı, A. (2012). “Türk toplumunda cinsiyete göre dindarlık farklılaşması: Bir meta-analiz denemesi”. *Fırat Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 17 (2). 1-34.
- Yapıcı, A.(2013). *Ruh Sağlığı ve Din: Psiko-Sosyal Uyum ve Dindarlık*. 2.bsk., Karahan Kitabevi: Adana.
- Yapıcı, D. A. (2002). “Dinî yaşayışın farklı görüntüleri ve dogmatik dindarlık”. *Çukurova Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi (ÇÜİFD)*, 2 (2), 75-117.
- Yıldırım, D. A. (2019). “Cahiliyeden İslâm’a Kur’an’ın gerçekleştirdiği karakter değişimi”. *Necmettin Erbakan Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 48 (48), 423-460.
- Yıldız, M. (2006a). “Benlik kavramı ve benliğin gelişiminde dinin rolü”. *Dokuz Eylül Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, (23), 87-127.
- Yıldız, M. (2006b). “Dinsel yönelim biçimleri ve bazı demografik değişkenler açısından üniversite öğrencilerinin benlik tasarımları üzerine bir araştırma”. *Tabula Rasa: Felsefe-Teoloji Dergisi*, (17), 87-104.
- Yıldız, M. ve Çapar, B. (2010). “Ortaöğretim öğrencilerinde benlik saygısı ile dindarlık arasındaki ilişkinin incelenmesi”. *Dinbilimleri Akademik Araştırma Dergisi*, 10 (1), 103-131.
- Yılmaz, H. A. (2016). “Bir derleme: Benlik kavramına ilişkin bazı yaklaşımlar ve tanımlamalar”. *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, (48), 79-89.
- Yurt, M. E. ve Bayraktutan, O. (2016). “Çocuğun kişilik gelişiminde ailenin önemi”. *Iğdır Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Uluslararası Aile İçi Eğitim Çalıştayı*, 2016, Iğdır Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, Iğdır. 195-210.
- Yüksel, A. (2021). “İlahiyat fakültesi öğrencilerinde Enneagram kişilik tipi ile öznel dindarlık arasındaki ilişkinin incelenmesi”, *Bilhikem 4. Sosyal Bilimler Öğrenci*

Sempozyumu, 7-16 Nisan 2021, Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, Van. 325-346.

Yüksel, A. (2022). Üniversite Öğrencilerinde Enneagram Kişilik Tipi Ve Dindarlık Arasındaki İlişki. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Atatürk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Erzurum.

Yüksel, A. ve Kızılgöçer, M. (2021). “Enneagram kişilik modeli bağlamında ilahiyat fakültesi öğrencilerinin kişilik özelliklerinin bazı değişkenler açısından incelenmesi”. *Türk Din Psikolojisi Dergisi*, (3), 9-38.

URL 1 <https://humanakademi.com/enneagram-kisilik/> (Erişim: 15.01.2023)

URL 2 <https://enneagramakademi.com/dokuz-mizac-modelinin-dinamikleri/> (Erişim: 20.01.2023)

URL 3 <https://www.libasakademi.com.tr/?p=23897> (Erişim: 10.01.2023)

URL 4 <https://enneagramakademi.com/dokuz-mizac-modelinin-dinamikleri/> (Erişim: 20.01.2023)

EKLER
EK 1
ANKET FORMU
KİŞİSEL BİLGİ FORMU

1-Cinsiyetiniz:

- (1)Kadın
- (2)Erkek

2-Yaşınız:

- (1)18-28
- (2)29-39
- (3)40-50
- (4)51-60
- (5)61+

3-Medeni Durumunuz:

- (1)Bekâr
- (2)Evli
- (3)Boşanmış
- (4)Dul

4-Uzun süre yaşadığınız yerleşim yeri:

- (1)Köy
- (2)Kasaba-Belde
- (3)İlçe
- (4)İl
- (5)Büyükşehir

5-Ailenizin Gelir Durumu:

- (1)Düşük
- (2)Ortanın altı
- (3)Orta
- (4)Ortanın üstü
- (5)Yüksek

6-Öğrenim gördüğünüz fakülte:

- (1) Eğitim Fakültesi
- (2) Ziraat Fakültesi
- (3) Fen Edebiyat Fakültesi
- (4) Tıp Fakültesi

- (5) Mühendislik Fakültesi
- (6) İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi
- (7) Güzel Sanatlar Fakültesi
- (8) Diş Hekimliği Fakültesi
- (9) İlahiyat Fakültesi
- (10) Teknik Bilimler Meslek Yüksekokulu (ÇOMÜ)
- (11) Sosyal Bilimler Meslek Yüksekokulu (ÇOMÜ)
- (12) Van Meslek Yüksekokulu (VAN YYÜ)
- (13) Yabancı Diller Yüksekokulu (VAN YYÜ)

7-Öğrenim gördüğünüz sınıf:

- (1) Hazırlık
- (2) Birinci Sınıf
- (3) İkinci Sınıf
- (4) Üçüncü Sınıf
- (5) Dördüncü Sınıf ve Üzeri

8-Kendinizi dindarlık bakımından nasıl değerlendiriyorsunuz?

- (1) Dindar Olmayan
- (2) Biraz Dindar
- (3) Dindar
- (4) Oldukça Dindar
- (5) Çok Dindar

9-Ailenizi dindarlık bakımından nasıl değerlendiriyorsunuz?

- (1) Dindar Olmayan
- (2) Biraz Dindar
- (3) Dindar
- (4) Oldukça Dindar
- (5) Çok Dindar

10-Kendinizi kişilik bakımından nasıl değerlendiriyorsunuz?

- (1) İçer dönük
- (2) Dışadönük
- (3) Depresif
- (4) Kaygılı
- (5) Nevrotik
- (6) Neşeli
- (7) Sağlıklı-Mutlu
- (8) (Ya da siz belirtiniz.....)

ENNEAGRAM KİŞİLİK ÖLÇEĞİ

1- Standart ve kurallara herkesin uymasını önemseyen, planlı, detaycı ve kuralcı biriyim.

- 0 () Beni "hiç" anlatmıyor 1 () "Bir kısmı" beni anlatıyor
2 () "Geneli" beni anlatıyor 3 () "Tamamı" beni anlatıyor

2- İnsanların ihtiyaçlarını onlardan önce fark edip hemen yardımcı olan, onları sözlerimle de destekleyen biriyim.

- 0 () Beni "hiç" anlatmıyor 1 () "Bir kısmı" beni anlatıyor
2 () "Geneli" beni anlatıyor 3 () "Tamamı" beni anlatıyor

3-Statü ve imajı önemseyen, rekabeti seven, içten motivasyonlu biriyim.

- 0 () Beni "hiç" anlatmıyor 1 () "Bir kısmı" beni anlatıyor
2 () "Geneli" beni anlatıyor 3 () "Tamamı" beni anlatıyor

4-Özgün ve derinlikli tarzımla dikkat çeken, yaptığım her işe kendi stilimi yansıtan biriyim.

- 0 () Beni "hiç" anlatmıyor 1 () "Bir kısmı" beni anlatıyor
2 () "Geneli" beni anlatıyor 3 () "Tamamı" beni anlatıyor

5-Yalnızlığı seven, insanlara fazla sokulmayan, bağlanmaktan kaçınan, araştırmacı ve gözlemci biriyim.

- 0 () Beni "hiç" anlatmıyor 1 () "Bir kısmı" beni anlatıyor
2 () "Geneli" beni anlatıyor 3 () "Tamamı" beni anlatıyor

6-Tehlikeleri herkesten önce fark edebilen, güvenmekte zorlanan, sorumluluk sahibi ve hoş biriyim.

- 0 () Beni "hiç" anlatmıyor 1 () "Bir kısmı" beni anlatıyor
2 () "Geneli" beni anlatıyor 3 () "Tamamı" beni anlatıyor

7-Hızlı ve pratik düşünerek seçenekleri çoğaltan, değişimi seven, keyfimi bozan yerden hemen uzaklaşan, neşeli biriyim.

- 0 () Beni "hiç" anlatmıyor 1 () "Bir kısmı" beni anlatıyor

2 () "Geneli" beni anlatıyor

3 () "Tamamı" beni anlatıyor

8-Güçlü, dayanıklı, kendinden emin ve sert (karizmatik) görünümlü biriyim.

0 () Beni "hiç" anlatmıyor

1 () "Bir kısmı" beni anlatıyor

2 () "Geneli" beni anlatıyor

3 () "Tamamı" beni anlatıyor

9-Çatışmadan kaçınıp, huzurunu ve sükunetini hep koruyan, uyumlu, anlayışlı ve öfkelenmeyen biriyim.

0 () Beni "hiç" anlatmıyor

1 () "Bir kısmı" beni anlatıyor

2 () "Geneli" beni anlatıyor

3 () "Tamamı" beni anlatıyor

10-Hataları herkesten önce fark edip müdahale eden, işlerin bir plana göre kusursuzca bitirilmesini önemseyen, çok prensipli biriyim.

0 () Beni "hiç" anlatmıyor

1 () "Bir kısmı" beni anlatıyor

2 () "Geneli" beni anlatıyor

3 () "Tamamı" beni anlatıyor

11-İhtiyaç duyulan birisi olmayı, onaylanmayı, ilgi çekmeyi ve insanlarla vakit geçirmeyi önemseyen biriyim.

0 () Beni "hiç" anlatmıyor

1 () "Bir kısmı" beni anlatıyor

2 () "Geneli" beni anlatıyor

3 () "Tamamı" beni anlatıyor

12-İşleri hızlıca başaran, rakiplerini kolayca geçebilen, ön plana çıkmaktan kaçınmayan biriyim.

0 () Beni "hiç" anlatmıyor

1 () "Bir kısmı" beni anlatıyor

2 () "Geneli" beni anlatıyor

3 () "Tamamı" beni anlatıyor

13-Özel yeteneklerim ve kişisel tarzımla engelleri aşmaya çalışan, kendinî özgün (farklı) hisseden, özgürlüğüne düşkün biriyim.

0 () Beni "hiç" anlatmıyor

1 () "Bir kısmı" beni anlatıyor

2 () "Geneli" beni anlatıyor

3 () "Tamamı" beni anlatıyor

14-Mantık ve bilginin, duygu ve ilişkilerden daha önemli olduğunu düşünüp, duygularımı daima kontrol altında tutan biriyim.

0 () Beni "hiç" anlatmıyor

1 () "Bir kısmı" beni anlatıyor

2 () "Geneli" beni anlatıyor

3 () "Tamamı" beni anlatıyor

15-Kuralların uygulanmasını takip eden, tedbirli, güvenilir ve bilmek için çok soru soran biriyim.

0 () Beni "hiç" anlatmıyor

1 () "Bir kısmı" beni anlatıyor

2 () "Geneli" beni anlatıyor

3 () "Tamamı" beni anlatıyor

16-Şevkli, enerjik, spontane yaşayan ve seçeneklerimin çok olmasını önemseyen biriyim.

0 () Beni "hiç" anlatmıyor

1 () "Bir kısmı" beni anlatıyor

2 () "Geneli" beni anlatıyor

3 () "Tamamı" beni anlatıyor

17-Çevremde cesur ve doğal bir lider olarak algılanan, güç dengelerini iyi analiz eden, kararlı biriyim.

0 () Beni "hiç" anlatmıyor

1 () "Bir kısmı" beni anlatıyor

2 () "Geneli" beni anlatıyor

3 () "Tamamı" beni anlatıyor

18-Tüm seçenekleri araştırıp incelemeden asla karar vermeyen, alışkanlıklarına düşkün, birleştirici ve uzlaşmacı biriyim.

0 () Beni "hiç" anlatmıyor

1 () "Bir kısmı" beni anlatıyor

2 () "Geneli" beni anlatıyor

3 () "Tamamı" beni anlatıyor

19-Eşitsizlikleri engel olarak gören, herkesin işini kusursuz yapması gerektiğine inanan, idealist biriyim.

0 () Beni "hiç" anlatmıyor

1 () "Bir kısmı" beni anlatıyor

2 () "Geneli" beni anlatıyor

3 () "Tamamı" beni anlatıyor

20-İlgim, sevgim ve yardımlarım sayesinde, çevremde reddedilemez ve vazgeçilemez konuma gelmeye çalışan biriyim.

0 () Beni "hiç" anlatmıyor

1 () "Bir kısmı" beni anlatıyor

2 () "Geneli" beni anlatıyor

3 () "Tamamı" beni anlatıyor

21-Hızlı ve pratik çözüm üretebilen, insanları motive eden, detaylara fazla takılmadan iş bitirebilen biriyim.

0 () Beni "hiç" anlatmıyor

1 () "Bir kısmı" beni anlatıyor

2 () "Geneli" beni anlatıyor

3 () "Tamamı" beni anlatıyor

22-Estetik ve farklılığı çok önemseyen, kimliğim ve hayatın anlamı üzerine çok düşünen, duyguları hassas biriyim.

0 () Beni "hiç" anlatmıyor

1 () "Bir kısmı" beni anlatıyor

2 () "Geneli" beni anlatıyor

3 () "Tamamı" beni anlatıyor

23-Uzmanlaşmayı önemseyen, akılcı, bilgiyi esas alan, serinkanlı ve planlı biriyim.

0 () Beni "hiç" anlatmıyor

1 () "Bir kısmı" beni anlatıyor

2 () "Geneli" beni anlatıyor

3 () "Tamamı" beni anlatıyor

24-Sıcakkanlı, sadık, sorgulayıcı ve zaman zaman gelecekle ilgili kaygıları yoğunlaşan biriyim.

0 () Beni "hiç" anlatmıyor

1 () "Bir kısmı" beni anlatıyor

2 () "Geneli" beni anlatıyor

3 () "Tamamı" beni anlatıyor

25-Yeniliklere karşı heyecan duyan, riskleri düşünmeden hareket eden, şakalaşmaktan hoşlanan, ehl-i keyf biriyim.

0 () Beni "hiç" anlatmıyor

1 () "Bir kısmı" beni anlatıyor

2 () "Geneli" beni anlatıyor

3 () "Tamamı" beni anlatıyor

26-Problemleri çözmek için cesurca öne çıkan, özgüveni yüksek, reddedilmeyi sevmeyen biriyim.

0 () Beni "hiç" anlatmıyor

1 () "Bir kısmı" beni anlatıyor

2 () "Geneli" beni anlatıyor

3 () "Tamamı" beni anlatıyor

27-Konforuna düşkün, herkesin görüşünde haklılık payı gören, başkalarının hatalarını konuşmayı sevmeyen, affedici ve paylaşımcı biriyim.

0 () Beni "hiç" anlatmıyor

1 () "Bir kısmı" beni anlatıyor

2 () "Geneli" beni anlatıyor

3 () "Tamamı" beni anlatıyor

OK DİNİ TUTUM ÖLÇEĞİ

1-Dinin gereksiz olduğunu düşünüyorum.

1 () Hiç katılmıyorum

2 () Az katılıyorum

3 () Yarı yarıya katılıyorum

4 () Çoğuna katılıyorum

5 () Tamamına katılıyorum

2-Dinî inancın insanlara yararından çok zararı olduğunu düşünüyorum.

1 () Hiç katılmıyorum

2 () Az katılıyorum

3 () Yarı yarıya katılıyorum

4 () Çoğuna katılıyorum

5 () Tamamına katılıyorum

3-Ezan, dua veya âyet gibi dinî okumaları dinlediğimde duygulanırım.

1 () Hiç katılmıyorum

2 () Az katılıyorum

3 () Yarı yarıya katılıyorum

4 () Çoğuna katılıyorum

5 () Tamamına katılıyorum

4-Dinî etkinliklere katıldığımda gerçekten zevk alırım.

1 () Hiç katılmıyorum

2 () Az katılıyorum

3 () Yarı yarıya katılıyorum

4 () Çoğuna katılıyorum

5 () Tamamına katılıyorum

5-Yaşantımın dinî değerlere uygun olup olmadığına dikkat ederim.

1 () Hiç katılmıyorum

2 () Az katılıyorum

3 () Yarı yarıya katılıyorum

4 () Çoğuna katılıyorum

5 () Tamamına katılıyorum

6-İnanmış olduğum dinin gereklerini yerine getirmeye çalışırım.

1 () Hiç katılmıyorum

2 () Az katılıyorum

3 () Yarı yarıya katılıyorum

4 () Çoğuna katılıyorum

5 () Tamamına katılıyorum

7-Zor zamanlarda Allah'ın bana yardım ettiğini düşünüyorum.

1 () Hiç katılmıyorum

2 () Az katılıyorum

3 () Yarı yarıya katılıyorum

4 () Çoğuna katılıyorum

5 () Tamamına katılıyorum

8-Allah'ın bana çok yakın olduğunu hissediyorum.

1 () Hiç katılmıyorum

2 () Az katılıyorum

3 () Yarı yarıya katılıyorum

4 () Çoğuna katılıyorum

5 () Tamamına katılıyorum

EK 2

ANKET İZİNLERİ

Çomü Yüksek lisans çalışması için ölçek izin talebi Gelen Kutusu x

Özlüfet Karaalp [Redacted]

Alıcı: [Redacted]

Merhaba Abdurrahman bey, ben Özlüfet Karaalp.Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi yüksek lisans öğrencisiyim. Çalışmakta olduğum tezimde sizin geliştirdiğiniz "Enneagram Kişilik Ölçeği'ni" kullanmak istiyorum. Uygun görürseniz çalışmamda kullanacağım.Geri dönüş yapabilirseniz çok memnun olurum.
İyi çalışmalar..

"Dr. Abdurrahman Subaş" [Redacted]

Alıcı: ben

Merhaba.
Şu sayfada indirme linki mevcut
<https://humanakademi.com/enneagram-kisilik/enneagram-kisilik-testi/>
Başarılar dilerim

Çomü Yüksek lisans çalışması için ölçek izin talebi Gelen Kutusu x

Özlüfet Karaalp [Redacted]

Alıcı: [Redacted]

Merhaba Üzeyir bey, ben Özlüfet Karaalp.Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi yüksek lisans öğrencisiyim. Çalışmakta olduğum tezimde sizin geliştirdiğiniz "Dini Tutum Ölçeği'ni" kullanmak istiyorum. Uygun görürseniz çalışmamda kullanacağım.Geri dönüş yapabilirseniz çok memnun olurum.
İyi çalışmalar..

Uzeyir Ok [Redacted]

Alıcı: ben

Merhaba Ozlufet tabi ki kullanabilirsin

[Sent from Yahoo Mail on Android](#)

ÖZGEÇMİŞ

KİŞİSEL BİLGİLER

İsim SOYİSİM :
Doğum Yeri :
Doğum Tarihi :

EĞİTİM DURUMU

Lisans Öğrenimi :
Yüksek Lisans Öğrenimi :
Doktora Öğrenimi :
Bildiği Yabancı Diller :

BİLİMSEL FAALİYETLERİ

a) Yayınlar

1)

b) Bildiriler

1)

c) Katıldığı Projeler

İŞ DENEYİMİ

Çalıştığı Kurumlar ve Yıl:

İLETİŞİM

E-posta Adresi :

ORCID :

